

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (KLİNİK PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI

OTİZM VE ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ TANISI ALMIŞ
ÇOCUKLARIN SAĞLIKLI KARDEŞLERİNİN PSİKOLOJİK UYUMU,
KARDEŞ İLİŞKİLERİ VE ALGILADIKLARI ANNE KABUL – REDDİ.

Yüksek Lisans Tezi

Esra ANGIN

Ankara - 2015

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (KLİNİK PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**OTİZM VE ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ TANISI ALMIŞ
ÇOCUKLARIN SAĞLIKLI KARDEŞLERİNİN PSİKOLOJİK UYUMU,
KARDEŞ İLİŞKİLERİ VE ALGILADIKLARI ANNE KABUL – REDDİ.**

Yüksek Lisans Tezi

Esra ANGIN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gülsen ERDEN

ANKARA- 2015

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (KLİNİK PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

**OTİZM VE ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ TANISI
ALMIŞ ÇOCUKLARIN SAĞLIKLI KARDEŞLERİNİN
PSİKOLOJİK UYUMU, KARDEŞ İLİŞKİLERİ VE
ALGILADIKLARI ANNE KABUL – REDDİ.**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülsen ERDEN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Yrd. Doç. Dr. İlkiz Altınoğlu DİKMEER

.....

Prof. Dr. Gülsen ERDEN

.....

Yrd. Doç. Dr. Dilek Sarıtaş ATALAR

.....

Tez Sınavı Tarihi:.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2015)

Esra ANGIN

KISALTMALAR

EKAR	: Ebeveyn Kabul-Red Kuramı
EKRÖ/K	: Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği
KİDÖ	: Kişilik Değerlendirme Ölçeği
ÖÖG	: Özgöl Öğrenme Güçlüğü
GBO	: Gelişimsel Bozukluğu Olmayan

TEŞEKKÜR

Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden yeni mezun olduğum, biraz da güçsüz bir dönemimde iken kendisine attığım bir e postaya cevaben beni yürekten desteklediğini hissettiğim, sonrasında kendisinin ne kadar güçlü olduğunu birçok kez görme olanağımın olduğu, çalışmak için sınır tanımayan bana da bu şekilde model olan, her zaman saygı ve sevgiyle anacağım hocam Prof. Dr. Gülsen Erden'e, tez jürimde yer alma nezaketini göstererek yapıcı ve değerli eleştirilerde bulunan sevgili hocalarım Yrd. Doç. Dr. İlkiz Altınoğlu Dikmeer'e ve Yrd. Doç. Dr. Dilek Sarıtaş Atalar'a en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Canım annem Reyhan Angın, canım babam Zafer Angın ve canım kardeşim Efe Angın... Her telefon konuşmamızla mesafeler yok oldu. Bir araya gelemiyoruz diye üzülsük de siz hep yanımdaydınız. Sadece bana güvenip inanmanız sayesinde ayağımın takıldığı birçok yerde görünmez eller varmışcasına hızla toparlandım, büyük bir güçle yoluma devam ettim. İyi ki varsınız.

Yıllar sonra şans eseri denebilecek bir şekilde, ani bir buluşma ile bir araya gelip tezimle ilgili kendisinden yardım istediğim ilk günden son güne kadar yanımda olan, en saçma sorularıma bilesevgi ve anlayışla cevap veren, beni her zaman desteklediğini, yanımda olduğunu bildiğim ve hissettiğim canım arkadaşım Doç. Dr. Hasan Atak'a müteşekkirim...

Tez yazım sürecinde bazı sabahladığım zamanlarda uykuya en yakın olduğum anda bir fincan kahve ile yanımda beliren, Ankara'nın çeşit çeşit yerlerine giderken bana yoldaşlık eden, kendimce yarattığım heyecanlarda beni sakinleştiriveren, ev içi

sorumluluklardan tamamen koptuğum zamanlarda bile sabırla yanımda olan ve bana her şekilde yardımcı olmaya devam eden, destekleyen sevgili Deniz Sariaslan’a minnetle...

Her zaman bir telefon, bir metro uzağımda olduğunu bilmenin çok rahatlatıcı bir o kadar da mutluluk verici olduğu sevgili arkadaşım Merve Cesur. Eyvah dediğim her anımda yanımda oldun. Bir biçimde... Aynı anda hem gülüp hem ağlama, değişik kaygıları paylaşıp bir dağılıp bir toplanma hallerimiz, içilen birçok çay kahvenin eşlik ettiği tez dönemi kaderdaşlığı ile başladı devamı gelecek buna eminim. Her şey için çok teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince üstümde emeği olan Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü’ndeki bütün hocalarıma, yüksek lisans eğitiminin keyifle ve dolu dolu geçmesinde payı olan sınıf arkadaşlarıma; bu süreçte arkadaşlıkları, içtenlikleri ve destekleri için Fatma Uçar Boyraz, Ebru Akün, Ekin Öztekin, Gözde Tezcan, Umut İzer, Fatma Yaşın ve Cansu Öztürk’e de teşekkürler.

Veri toplama sürecinde birçok kişinin desteğini aldığım, bu süreçte bağlantılar kurmamı sağlayan Ebru Ergin’e, uygulama sürecinde destek veren Ebru Aksu Meriçli, Ersan Alçay, Başak Öztürk, Gökhan Seylan, Yasemin Algıncılıç, Arif Babacan, Senem Koçer, Havva Dursun, Ayşe Namal, Said Demirel, Aslı Ürün’e; hem bağlantı kurma hem de uygulama yapmam konusunda yardımcı olan Ekin Özkök Kayhan’a ve bu çalışmaya katılmayı kabul ederek bana yardımcı olan tüm çocuklara ve annelerine de teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	i
TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı	3
1.1.1. Ebeveynliğin Sıcaklık Alt Boyutu	7
a. EKAR Kuramı'nın Kişilik Alt Kuramı.....	8
1.1.2. EKAR Kuramı'nın Başa Çıkma Alt Alanı	13
1.1.3. EKAR Kuramı'nın Sosyokültürel Sistemler Modeli	13
1.2. Otizm Spektrum Bozuklukları	14
1.3. Özgül Öğrenme Güçlüğü.....	17
1.4. Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Aile Üzerindeki Etkileri.....	21
1.4.1. Otizm Spektrum Bozukluğu'nun Ailelere Etkisi.....	25
1.4.2. Özgül Öğrenme Güçlüğü'nün Ailelere Etkisi	30
1.5. Kardeş İlişkileri.....	32
1.5.1 Otizm Spektrum Bozukluğunun Sağlıklı Kardeşler Üzerindeki Etkisi	37
1.5.2 Özgül Öğrenme Güçlüğü'nün Sağlıklı Kardeşler Üzerindeki Etkisi.....	41
1.6. Araştırmanın Amacı	44
1.7. Araştırmanın Önemi	45
1.8. Sınırlılıklar.....	46
1.9.Sayıtlar	47
BÖLÜM II	48
YÖNTEM.....	48
2. 1. Araştırma Modeli.....	48
2. 2. Araştırma Grubu	48
2. 3. Veri Toplama Araçları	53
2.3.1. Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu.....	53

2.3.2. Çocuk Ergen Ebeveyn Kabul - Red/ Kontrol Ölçeği Anne Formu (Çocuk/Ergen EKRÖ/K: Anne)	54
2.3.3. Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ).....	56
2.3.4. Kardeş İlişkileri Anketi.....	59
2. 4. Verilerin Analizi	60
2.5. İşlem	61
BÖLÜM III.....	62
BULGULAR VE YORUM.....	62
3.1 Ölçme Araçlarından Alınan Puanlara İlişkin Bulgular	62
3.2. Katılımcıların Anne Kabul-Reddi, Psikolojik Uyumları ve Kardeş İlişkilerinin Karşılaştırılması: Cinsiyet ve Tanı Grubu Farklılıklarına İlişkin Bulgular	64
3.3. Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlerin Belirlenmesine İlişkin Bulgular .	75
3.3.1 Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar.....	76
3.3.2. Regresyon Analizi Sonuçları	82
3.3.3. Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlere Ait Bulgular	83
3.3.4 Sağlıklı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlere Ait Bulgular	84
BÖLÜM IV	86
TARTIŞMA	86
4.1. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Annelerine İlişkin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Reddi, Psikolojik Uyum ve Kardeş İlişkilerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	86
4.1.1. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Annelerine İlişkin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyinin Tartışılması	86
4.1.2. Kardeşlerinin Tanısına Göre Katılımcıların Annelerine İlişkin Algıladıkları Kabul-Red Düzeyinin Tartışılması.....	87
4.1.3. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Psikolojik Uyum Düzeylerinin Tartışılması	91
4.2. Kardeşlerinin Tanısına Göre Katılımcıların Psikolojik Uyumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	93

4.3. Kardeşlerin Cinsiyetine Göre Katılımcıların Kardeş İlişkilerine Yönelik Bulgularının Tartışılması.....	94
4.4. Kardeşlerinin Tanısına Göre Katılımcıların Kardeş İlişkilerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	94
4.5. Katılımcıların Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlere İlişkin Bulguların Tartışılması.....	97
4.6. Sonuç, Sınırlılıklar ve Öneriler	99
ÖZET.....	102
ABSTRACT	104
EKLER.....	106
EK 1- Anneler için Bilgilendirilmiş Onam Formu	106
EK 2- Çocuklar için Bilgilendirilmiş Onam Formu	107
EK 3- Demografik Bilgi Formu	108
EK 4- Çocuk Ergen Ebeveyn Kabul - Red/ Kontrol Ölçeği Anne Formu (Çocuk/Ergen EKRÖ/K: Anne)	110
EK 5- Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ).....	121
EK 6- Kardeş İlişkileri Anketi.....	124
KAYNAKÇA.....	133

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Betimsel Özellikleri	50
Tablo 2. Katılımcıların Kardeşlerinin Betimsel Özellikleri	51
Tablo 3. Katılımcıların Annelerinin Betimsel Özellikleri	52
Tablo 4. Katılımcıların Kardeşlerinin Tanı Grubuna Göre Kullanılan Ölçeklerden Aldıkları En Düşük ve Yüksek Puanlar, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	64
Tablo 5. EKRÖ/K Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Gruplara ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	67
Tablo 6. EKRÖ/K Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Tanı Grubu ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	68
Tablo 7. KİDÖ Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	70
Tablo 8. KİDÖ Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	71
Tablo 9. KİA Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Gruplara Ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	74
Tablo 10. KİA Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Grup ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	75
Tablo 11. Otizm Tanılı Kardeşi Olan Katılımcılara İlişkin Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları	77
Tablo 12. Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan Katılımcılara İlişkin Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları	79
Tablo 13. Sağlıklı Kardeşi Olan Katılımcılara İlişkin Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları.....	81
Tablo 14. Regresyon Analizinde Değişkenlerin Analize Giriş Sıralaması	82
Yordayıcı Değişkenler	82
Tablo 15. Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkisinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları.....	83
Tablo 16. Sağlıklı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkisinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları	84

BÖLÜM I

GİRİŞ

Toplumun en küçük ve temel birimi olarak nitelendirilen aile dinamik, üyelerinin etkileşim içinde olduğu, toplum hayatıyla ilgili ilk öğrenmelerin gerçekleştiği bir sosyal yapıdır. Aile bireylerinin birbirlerine sevgi ve saygı göstermeleri, dayanışma içinde olmaları ve ait olma duygularının gelişmesi beklenmektedir. Ailedeki her birey birbirleriyle kendilerine özgü bir iletişim ve etkileşim içindedir.

Çocukluk çağı yaşantıları çeşitli nedenlerden dolayı önemli ve etkilidir, çocukluk çağında yaşananlar bireyin tüm hayatına etki edecek güçte olabilir. Bireylerin erken çocukluk çağlarında anne babalarıyla yaşadıkları; başka bir deyişle aile içinde edindiği deneyimler sosyal yaşama ilişkin ilk bilgiler olması bakımından özel ve önemli anlamlara sahiptir. Başkalarına ilişkin güven ya da güvensizliğin, başkaları tarafından seilmeye değer bir insan olup olmadığına dair algıların bu ilk deneyimlerle beslenip şekillendiği söylenebilir (Belsky, Steinberg ve Draper, 1991).

Anne babalar için çocuklar oldukça önemli, değerli ve çok özel aile bireyleridir. Bu nedenle aileye katılacakları öğrenildiğinde anne baba adayları tarafından sevinç ve heyecanla karşılanırlar. Ancak bu katılım aynı zamanda büyük bir değişimi de beraberinde getireceğinden ailede yaşanacak stres ve gerginliğin de habercisidir denebilir. Anne baba adayları yaşamlarındaki bu büyük değişimin öncesinde çeşitli alanlarda hazırlık yapmaya başlamaktadır. Toplumdan topluma bu hazırlığın biçimi ve

tutumlar değişse de ortak tema anne adayına gösterilen zen ve doğacak çocuğun sağlıklı olacağı beklentisidir. Ancak anne babaların beklentileri doğacak çocuklarının sağlıklı olacağı ynndeleyen bazen doğum esnasında, bazen büyüme sürecinde çeşitli nedenlerden engelli bir çocuğa sahip olabilirler. Bu beklenmeyen ve üstüne çok da düşünülmeyen olasılıkla karşılaşmak, aile düzenini çocuğun durumuna ve gereksinimlerine göre şekillendirmeyi gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda anne babalar açısından psikolojik ve duygusal anlamda önemli etkileri olmaktadır. Engelli ocuğa sahip ailelerin, büyük ya da küçük başka sağlıklı çocuklarının olduğu durumlarda aile içi iletişim ve etkileşimlerinde de farklı örüntüler ortaya çıkmaktadır.

Kardeş, aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adlarıdır. Geçirilen gelişimsel değişimlerin, dönüşümlerin en yakın ve uzun süreli tanıklığını yapan kardeşlerin birbirleri için önemli bir konumda olacağı ortadadır. Kendi aralarında zaman zaman yaşanan çekişmeler, anlaşmazlıklar ve hatta kavgalar bile bireylerin gelişimleri ile ilgili önemli etkilere sahip olabilir.

Herhangi bir gelişimsel güçlüğü olmayıp, engelli bir kardeşe sahip olan çocuklar açısından da bu durum psikolojik, sosyal ve duygusal açıdan önemli etkilere sahiptir. Anne babalarının engelli bir çocuğa sahip olmasının yarattığı güçlüklerin yanı sıra genel olarak kardeş ilişkilerinde de zorlandıkları bildirilmektedir (Bgenholm ve Gillberg,1991; Hastings, 2003). Anne babalarının ilgisinin engelli kardeşe daha fazla yönelmesi, ona daha fazla zaman ayırmaları sağlıklı kardeşler tarafından kızgınlık ve suçluluk duyguları yaşanmasına neden olabilmektedir (Randall ve Parker, 1993).

Bu bağlamda bu çalışmada engelli tanımı özelinde otizm ve özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların 9-17 yaş grubundaki sağlıklı kardeşlerinin psikolojik

uyumları, annelerine ilişkin algıladıkları ebeveyn kabul-reddi ve engelli kardeşleriyle olan ilişkileri araştırılmıştır.

1.1. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı (EKAR) çocuğun ebeveynlerine ilişkin kabul edilme veya reddedilme algılarının sosyalleşme ve genel uyumuna dair etkilerini açıklayan bir kuramdır (Rohner, 1999). EKAR Kuramı 20. yüzyılla beraber anne baba ve çocuk etkileşimine Amerikalı psikologların ilgisi sonucunda ortaya çıkmıştır. Kuramın temeli Rohner tarafından 1975'te tanımlanmış, 1986'da da kuram geliştirilmiştir. Bu kuram, çocuklukta ebeveyne ilişkin algılanan kabul ve reddin nedenleri ve bu algının çocuğun ve yetişkinin bilişsel, davranışsal, sosyal ve duygusal gelişimleri üstündeki olası etkilerini sonuçlarını açıklamaya çalışan bir kuramdır (Rohner, 1986). EKAR Kuramı ebeveynlerin çocuklarına yönelik davranışlarının önemini ortaya koyup, bireyin açısından ebeveyn kabul ve reddinin sonuçlarına ilişkin bir kuramsal çerçeve sunan ve bu çerçeveyi görgül verilerle destekleyen bir kuramdır.

EKAR Kuramı'nın beslendiği fenomenolojik yaklaşıma göre, insanın davranışlarında yaşadığı olaylardan çok bu yaşadıklarını nasıl algıladığı ve anlamlandığı önemlidir. Bu yaklaşıma göre kabul ve red, hem kişinin kendi deneyimleri ve algısının hem de ebeveynin bildirdiği kabul ve red biçiminde de ele alınabilir (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2005). EKAR Kuramı'nın en temel varsayımı her bireyin kendisi için önemli kişilerden sıcaklık görme ve onlardan olumlu tepki alma eğilimi içinde olmasıdır.

EKAR Kuramı'na göre bireydeki kabul veya red algısını biçimlendiren ebeveyn davranışları kültürel olarak farklılaşabilir ama red algısının kişiler üstündeki sonuçlarının kültürden bağımsız olarak bireyler üstündeki etkisinin benzer olduğu bildirilmiştir. Çocukluğunda reddedilme algılamış birisinin yetişkinlik yaşamında da bu algıya ilişkin etkiler görülebilir. Yetişkinlerin psikolojik uyumunun %21'ini çocukluklarında kendilerine bakımveren kişiye ilişkin kabul-red algısı açıklamaktadır. Bakım veren kişiye ilişkin algılanan kabul ve red düzeyi çocukların psikolojik uyumunun %26'sını açıklamaktadır (Rohner ve diğerleri, 2005). Bu etkinin varlığı birçok etnik grupla yürütülen çalışmalara bakıldığında göze çarpmaktadır. Rohner ve Khaleque (2002) tarafından yapılmış, etnik çeşitlilikleri de içeren meta analiz çalışmasında ebeveynlerden algılanan red, psikolojik uyum ve işlevsel davranış arasından negatif bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Khaleque ve Rohner'in (2002), meta-analiz çalışmasına göre, anne-baba tarafından kabul edilmenin veya reddedilmenin çocukların hem duygusal, davranışsal, sosyal ve bilişsel gelişimini hem de yetişkinlikteki psikolojik uyumlarını etkilediği bilgisi edinilmiştir. Ebeveyn kabul – reddi farklı kültürlerde psikolojik ve davranışsal uyumun güçlü bir yordayıcısıdır. Algılanan yüksek düzeyde reddin davranış bozuklukları ve depresyonla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Türkiye'de EKAR Kuramı çerçevesinde anne ve çocuğa odaklanan çalışmaların çeşitli bağlamlarda ele alındığı göze çarpmaktadır. Anne kabul reddi ve çocukların bazı gelişimsel özelliklerinin incelendiği bir çalışmada, anneleri tarafından kabul edilen 4 – 6 yaş grubu çocuklarının sosyal ve bilişsel gelişimlerinin reddedilen çocuklarınkine göre daha ileride olduğu öğrenilmiştir (Kasuto, 2005). Başka bir araştırmada ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin zorbalık eğilimi, benlik kavramı EKAR Kuramı bağlamında ele

alınmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre zorbalık eğilimi ve ebeveyn reddi arasında olumlu ilişki, zorbalık eğilimi ve benlik algısı arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur (Turgut, 2005). Erkman (2004) tarafından yapılan bir çalışmada 10-18 yaş grubunda yer alan bireylerle ebeveyn kabul reddi ve psikolojik uyum arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre zayıf sosyal uyum ebeveyn reddi ve kontrolüyle önemli ölçüde ilişkili bulunmuştur. Erdem ve Erkman (1990) tarafından 13-14 yaş grubu ergenlerle yapılan, Ebeveyn Kabul Red Ölçeği'nin yapı geçerliğinin sınındığı çalışmada algılanan ebeveyn kabul reddi ile benlik kavramı, kaygı, akademik başarı, öğrenilmiş çaresizlik, aile içi çatışma, katı disiplin gibi değişkenler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre yüksek düzeyde red algılayan grup daha olumsuz benlik algısına, daha yüksek kaygı düzeyine, daha düşük akademik başarıya sahiptir ve aile içinde daha fazla çatışma ve katı disiplin uygulamaları algılamaktadır.

On altı ülkede yapılmış otuz araştırmanın dahil edildiği bir meta – analiz çalışmasına göre EKAR Kuramı'na göre herhangi bir etnik, kültürel ya da coğrafi sınır olmaksızın çocuk tarafından algılanan ebeveyn sıcaklığı, çocuğun psikolojik uyumu, olumlu benlik algısı ve olumlu dünya görüşü gibi kişisel yatkınlıkla açıklanan bazı özelliklerle doğrudan ilişkilidir (Khaleque, 2013).

EKAR kuramı kişilik, baş etme ve sosyokültürel alan olmak üzere üç farklı alandaki beş ana soruya yanıt aramaktadır. Kuramın tüm yaşam sürecini ele alışı kişilik alanındaki sorulara cevap vermektedir (Rohner, 2000). Kişilik alanında iki ana soruya cevap aranmaktadır:

1.Kişilik Alanı

1) Anne babası tarafından kabul veya reddedilen çocuklar bu duruma nasıl bir tepki vermektedir? Bu tepki kültürlerle göre de aynı olmakta mıdır?

2) Anne babası tarafından kabul edilmiş veya reddedilmiş çocuklar büyüyüp yetişkin olduklarında ne durumda olmaktadır? Çocuklukta yaşanan reddedilmişliğin etkileri yetişkinlik hatta yaşlılık dönemine kadar sürmekte midir?

2.Baş etme Alanı

1) Anne babası tarafından reddedilmiş kişilerden bazıları bu olumsuz durumla neden daha etkin bir biçimde baş edebilirken bazıları bunda daha fazla zorlanmaktadır?

3.Sosyokültürel Alan

1) Bazı anne babaların çocuklarına sıcak ve sevgi dolu yaklaşımı mevcutken bazılarının soğuk, ilgisiz ve hatta saldırgan davranışları vardır. Anne babaların bu davranışlarında hangi toplumsal ve/ya psikolojik etmenler rol oynamaktadır?

2) Çocukken deneyimlenen kabullenilme veya reddedilme ile toplumun genel yapısı ve toplumda yer alan bireylerin davranış ve inançları arasında ilişki var mıdır? (Rohner ve Britner, 2002).

1.1.1. Ebeveynliğin Sıcaklık Alt Boyutu

Her çocuk, anne babasından sıcaklık ve sevgi bekler (Ansari, 2002). Çocuk ve annenin arasındaki olumlu bir bağın oluşması öncelikle annenin çocuğu kabul etmesiyle yakından ilişkilidir (Eryavuz, 2010). EKAR'ın temel çıkış noktası da insanların kendileri için önemli kişilerden sıcaklık görme, olumlu tepki alma ihtiyacının olduğu varsayımdır. Bu ihtiyacın kültür, ırk, sosyal statü, dil ve yaşanılan yerden bağımsız olarak tüm insanlarda bulunduğu öne sürülmüştür. EKAR Kuramı'nın ebeveynlerin çocukları ile etkileşimlerinin ele alındığı 'ebeveynliğin sıcaklık alt boyutu' etrafında şekillendiği görülmektedir. Ebeveynleri tarafından çocuğun kabul edilme veya reddedilme durumu ebeveynliğin 'sıcaklık' boyutudur. Bu kurama göre ebeveyn sıcaklığı, ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal ve davranışsal niteliğe dayanır (Rohner, 1986). Sıcaklık boyutu iki ayrı uç olarak ele alındığında olumlu ucunda ebeveynlerin çocuklarına karşı gösterdikleri sıcaklık, şefkat, ilgi ve yakınlık bulunmaktadır. Buna "kabul etme" adı verilmektedir. Sıcaklık boyutunun olumsuz ucunda ise şefkat, ilgi, yakınlık içeren duygu ve davranışların bulunmadığı ve anılan bu olumlu duyguların olmaması ve aynı zamanda çocukları incitici çeşitli psikolojik, fiziksel davranış ve duyguların bulunduğu "reddetme" yer alır (Rohner, 1986).

Sıcaklık gösteren başka bir ifadeyle çocuklarını kabul etmiş ebeveynler çocuklarına karşı fiziksel ve sözel olarak sevgi ve duygularını gösterme eğilimindedirler. Bu duygular çocuğu övmek, onun hakkında güzel şeyler söylemek olduğu gibi aynı zamanda kucaklama, öpme gibi şekillerde fiziksel olarak da ebeveynler tarafından ifade edilebilir. Ebeveynlerin bakım verme, destekleme ve sevgi gösterme gibi davranışları da çocuğu kabul etmenin davranışsal ifadeleridir (Rohner, 1986;

Kourkotas ve Erkman, 2011). Sıcaklığın olumsuz boyutunda bulunan ebeveynler ise bahsedilen bu davranışları göstermezler ve bu “reddetme” olarak adlandırılır. “Reddetme” duygu ve davranış yansımaları şeklinde dört farklı biçimde gözlemlenebilir (Rohner, 1986). İlk olarak anne babalar çocuklarına karşı sevgi ve şefkat duygularını göstermeyip soğuk davranabilirler. İkinci olarak çocuklarına karşı düşmanlık hissedip saldırgan davranabilirler. Üçüncü olarak çocuklarına karşı kayıtsız bir halde olup onları ihmal edebilirler. Son olarak da ortada belirgin bir soğukluk, ihmal veya saldırganlık durumu yok iken çocuk, ebeveynleri tarafından sevilmediğine, kendileriyle ilgilenilmediğine inanabilir. Bu duruma “Ayrışmamış Red” adı verilmektedir (Rohner ve diğerleri, 2009). Her bireyin çocukluğunda ebeveynleri ile yaşadığı ilişkiye göre sıcaklığı olumlu ve olumsuz olarak adlandırılan iki uç arasında bir yere konumlandığı belirtilmektedir (Rohner, 1986).

a. EKAR Kuramı’nın Kişilik Alt Kuramı

EKAR Kuramı’nda söz edilen yedi kişilik özelliği tıpkı sıcaklık alt boyutundaki gibi bir olumlu uç ve bir olumsuz uçtan oluşan bir çizgi gibidir. Kişilik alt kuramında bu yedi kişilik özelliği reddedilmeye ilişkin olumsuz uçların ifadesidir. Ebeveynleri tarafından reddedildiğine dair algısı olan çocukta, aşağıda belirtilen yedi kişilik boyutunun olumsuz uçlarının göze çarptığı bir kişilik örüntüsü oluşmaktadır (Khaleque ve Rohner, 2002). Buna göre kişiler için reddedilmenin en fazla etkilediği yedi kişilik boyutu şunlardır:

- 1) Bağımlılık
- 2) Düşmanlık/Saldırganlık
- 3) Düşük öz-saygı
- 4) Düşük öz-yeterlik
- 5) Duygusal açıdan tepkisizlik
- 6) Duygusal açıdan tutarsızlık
- 7) Olumsuz dünya görüşü

1.Bağımlılık veya Savunucu Bağımsızlık. Kendilerini ebeveynleri tarafından reddedilmiş hisseden bireylerin bu reddedilmişlik duygularıyla baş etmek için diğer bireylerin olumlu tepkilerine, kendilerini onaylamalarına yönelik beklentilerine “bağımlılık” denir. Bu tanımdan yola çıkarak çocukların veya yetişkinlerin kendilerinin önemli gördükleri kişilerden olumlu tepki alma girişimleri de “bağımlı davranış” olarak nitelendirilmektedir (Khaleque ve Rohner, 2002). Her birey bağımlılık-bağımsızlık boyutunda da belirli bir düzeyde yer alabilir. Kendilerini reddedilmiş olarak algılayan kişilerin kaygı ve güvensizlik duygularını hafifletmek ve kabul görme ihtiyaçlarını gidermek adına belli bir noktaya kadar olumlu tepki almak için çaba gösterdikleri görülür. Bu noktada artık çocuk ya da yetişkin olumlu tepki almak adına daha az girişimde bulunmaktadır. Böyle bir durumda bireyin bağımsız bir şekilde davrandığı düşünülebilse de bu durum sağlıklı bir bağımsızlığı temsil etmemektedir. Çocuk ya da yetişkin daha fazla reddedilme durumuyla yüzleşip örseleneceğine duygusal olarak kendini kapatarak duygulara daha az cevap veren bir durumda olmayı tercih etmekte ve karşısındakine “Sana veya başka herhangi birine ihtiyaç duymuyorum” mesajı vermektedir (Rohner, 2005; Rohner, 1999). Savunucu bağımsızlık olarak adlandırılan

bu durumu sağlıklı bağımsızlık halinden ayıran, öfke ve düşmanlık içeren duyguların yönetimi için bu durumu kullanılmasıdır (Rohner ve Brothers, 1999).

2. Düşmanlık/Saldırganlık. Ebeveynler çocuklarıyla ilişkide düşmanlık, öfke, kızgınlık veya nefret duyguları ile hareket ettiklerinde, çocuklarına saldırgan davranışlarda bulunabilirler. Bu saldırgan davranışlar vurma, çimdikleme, çocuğun üstüne bir şeyler fırlatma şeklinde fiziksel olabilir; çocukla alay etme, çocuğa bağırma veya küfretme, aşağılama şeklinde sözel de olabilir. Her iki türde yer alan davranışlar da saldırgan davranış olarak tanımlanmaktadır (Rohner, 2002). Bu iki tip saldırganlığın yanı sıra yapılan davranışlar açık olarak karşıdaki kişiyi incitmeye yönelik olmasa da, bunlar davranışa maruz kalan kişiyi rahatsız etmeye veya incitmeye yönelik davranışlar olarak nitelenmektedir. Bu davranışları gösteren kişiler her zaman yaptıklarının bilincinde olmayabilirler. Çocuğun ebeveynlerinden algıladığı red, düşmanlık ve saldırganlık içerikliyse çocuk da bunun karşılığı olarak düşmanlık, saldırganlık duyguları içinde olabilir. Ayrıca, bu duygularını yansıtan davranışlar gösterebilir veya pasif agresif davranış örüntüleri sergileyebilir (Rohner, 1986).

3. Düşük Öz-Saygı. Öz-saygı, duygusal açıdan bireyin kendi benliğine yönelik olumlu ya da olumsuz algısıdır. Olumlu öz-saygı, kişinin kendisini beğenmesi, onaylaması, kabul etmesi ve saygıyı hak eden biri olarak nitelendirmesi iken; olumsuz öz-saygı ise kişinin kendisini beğenmemesi, onaylamaması, değersiz olarak görmesi anlamına gelmektedir. Her insanı olumlu ve olumsuz öz-saygı çizgisinde bir yere yerleştirmek mümkündür (Rohner, 1986).

4. Düşük Öz-Yeterlik. Öz-yeterlik kişinin kendi sorunlarıyla başa çıkabilmesi, yapacağı işlerde başarılı olacağına inanıp inanmaması, kendine ne denli güvendiğine ilişkin bilgilerin edinildiği bir kişilik alanıdır. Buna göre olumlu öz-yeterlik duygularına

sahip olan kişiler kendine güvenen, sorunlarıyla kendi başa çıkabilen, giriştiği işlerde başarılı olabileceğini düşünen kişilerdir. Karşı uçta yer alan olumsuz öz-yeterliğe sahip kişilerin ise yetersizlik duyguların beraberinde, istediği şeyler için yeterli mücadeleyi veremediği ve yetersizlik duygusuna sahip olduğu belirtilmektedir (Rohner ve Khaleque,2002).

5. Duygusal Açıdan Tepkisizlik. Bireyin başka birine yönelik sevgisini ve ona yönelik yakınlığını özgürce ve açıkça ifade edebilme yeteneği duygusal duyarlılık olarak tanımlanmaktadır. Karşısındaki kişiye duygusal olarak yakınlaşmakta ve kendilerine yakınlaşmak isteyenlere tepki vermekte zorlanma yaşamayan kişiler duygusal açıdan tutarlı kişilerdir. Kişinin başkalarına duygusal tepkileri ne kadar kolay ve doğal olarak verebildiği, başkalarıyla ne denli şüphe ve güvensizlikten uzak sıcak ve kalıcı ilişkiler kurabildiği o bireyin duygusal duyarlılığına bağlıdır (Rohner, 1986). Karşı uçta duygusal olarak tepkisiz olan kişilerin ise sevgi gösterebilme, bunu isteme ya da başkasından gelen sevgiyi kabul etmede sorun yaşadıkları belirtilmektedir (Rohner ve diğerleri, 2009).

Ebeveynleri tarafından red algılayan bireyler ilerleyen süreçte reddedilmenin yarattığı acı hissinden kendilerini koruma adına kendilerini duygusal olarak kapatabilirler. Kendilerine sevgi gösterilmesine ihtiyaç duydukları halde bu sevgiyi almakta ve aynı zamanda başkalarına sevgi göstermekte zorluk çekebilirler. Böyle bir reddedilme algılayan kişiler başkalarıyla duygusal ilişkiler kurmada zorlanmakta ve doğal olamamaktadırlar (Rohner,1986).

6. Duygusal Tutarsızlık. Bireylerin küçük engeller, başarısızlıklar, zorlanmalar karşısında duygusal olarak dengesini koruması ve aynı zamanda bunlarla canı sıkılmadan baş edebilmesi duygusal tutarlılık olarak adlandırılmaktadır. Duygusal

olarak tutarlı kişiler küçük engeller karşısında soğukkanlılıklarını koruyabilirler (Rohner, 1986). Duygusal tutarsızlığı olan kişiler ufak bir zorlanma, engellenme veya sorun karşısında soğukkanlılıklarını kolayca kaybedebilmekte, öfkelenebilmektedir. Duygusal tutarsızlığı olan kişilerin duygudurumlarında dalgalanmaların da görülmesi mümkündür. Böyle kişiler bir an neşeli iken bir anda karamsar bir duruma bürünebilirler. Ebeveynleri tarafından reddedildiğini algılayan çocuklar, strese karşı daha az toleranslı ve duygusal olarak daha az tutarlıdır. Zorlayıcı durumlar karşısında daha fazla etkilenmeleri ve öfke göstermeleri olasıdır (Rohner, 1986).

7.Olumsuz Dünya Görüşü. EKAR Kuramı'na göre bireyin yaşamı ve var oluşu nasıl değerlendirdiği, bunlara ilişkin ne tür yargılarının olduğu kişinin “dünya görüşü”dür. Yaşamı temelde iyi, olumlu ve güvenli gören kişilerin olumlu bir dünya görüşü olduğunu söylemek mümkündür. Olumsuz dünya görüşüne sahip kişiler için yaşam kötü, tehdit edici ve belirsizliklerle doludur (Rohner, 2005). İnsanların dünya ve yaşama ilişkin düşüncelerini özellikle çocukluk yaşantıları ve bireyin anne babasıyla ilişkilerini ne şekilde algıladığı biçimlendirmektedir. Ebeveynleri tarafından reddedildiklerini algılayan bireyler için dünya güvenilmez, kestirilemez, tehditlerle dolu ve bazen de acı vericidir (Rohner, 2004; Rohner ve Brothers, 1999). Reddedilmiş kişiler kendi olumsuz zihinsel temsillerine uygun olarak deneyimlerini, ilişkilerini ve durumları olumsuz bir şekilde algılama eğilimindedirler (Rohner ve Brothers, 1999). Yaşamda süregelen olumsuz gelişmeler de bu olumsuz dünya görüşünü sağlamlaştırmaktadır (Rohner, 2004).

1.1.2. EKAR Kuramı'nın Başa Çıkma Alt Alanı

EKAR Kuramı'nın başa çıkma alt alanında reddedilme yaşantısıyla daha etkili bir biçimde baş edebilenlerin etkili bir biçimde baş edemeyenlere göre ne gibi farklılıklarının olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Ebeveynleri tarafından belirgin bir biçimde reddedilmiş olan ama bununla etkin bir biçimde baş edebilen kişiler EKAR'ın baş etme alt alanının temel olarak ilgilendiği kişilerdir. EKAR'a göre ciddi anlamda reddedildiği halde bununla baş edebilen kişiler bunu ya duygusal baş etme yoluyla genel ruh sağlığını iyi düzeyde tutarlar ya da araçsal baş etme yoluyla mesleki gelişmelerine kendilerini odaklayarak genel ruh sağlığı zedelenmiş bir biçimde baş etmeye çalışırlar (Rohner,1986).

1.1.3. EKAR Kuramı'nın Sosyokültürel Sistemler Modeli

EKAR'ın algılanan kabul-reddin bireylere yansımalarına dair açıklamaların olduğu kişilik alt boyutunun yanı sıra geniş bir şekilde ele alınan sosyokültürel sistemler düzeyinde de açıklamaları bulunmaktadır. Sosyokültürel sistemler modelinde alt sistemler bulunmaktadır ve baskın olan toplumsallaşma örüntüleri alt sistemlerde olanlar tarafından şekillenmektedir (Rohner,1986).

EKAR'ın kuramsal temelleri ile birlikte Türkiye ve yurtdışında yapılan çalışmalar da göz önüne alındığında, ebeveyn kabul red algısının çocuğun duygu, düşünce, davranışlarını ve sosyal ilişkilerini de etkileyebileceği sonucu çıkarılabilir. Bu doğrultuda engelli kardeşi olan bir çocuğun psikolojik uyumu ve kardeşiyle ilişkilerinde

bu kabul red algısının engelli kardeşi olmayan çocuklarınkinden farklılaşabileceği de ifade edilebilir.

1.2. Otizm Spektrum Bozuklukları

Otizm kelimesi ilk olarak İsveçli psikiyatrist Bleuler tarafından şizofreni hastalığıyla ilgili olarak kişinin kendini dış dünyaya kapatma halini tanımlamak amacıyla 1911’de kullanılmıştır (Bleuler, 1911 Akt., Stotz-Inglenhath, 2000). Otizm bir hastalık olarak ilk kez 1943’te Leo Kanner tarafından ‘Erken Çocukluk Otizmi’ şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre otizm yaşamın erken yıllarında ortaya çıkan başta dil, iletişim, sosyalleşme, bilişsel, davranışsal alanlarda ve başka birçok alanda kişinin gelişiminde sapma ve gecikme ile görülen ve hayat boyu etkisi süren bir bozukluk olarak tanımlanmıştır (APA; 2000; Darıca, Abidoğlu ve Gümüşçü, 2002).

DSM – IV-TR’de (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı) Yaygın Gelişimsel Bozukluklar başlığı altında Otizm, Rett Sendromu, Asperger Sendromu, Çocukluğun Dezintegratif Bozukluğu ve Başka Türlü Adlandırılmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk yer almaktadır (APA, 2001). Yaygın gelişimsel bozukluklar tanısındaki yaygın terimi bireylerin farklı alanlarda yaşadığı sorunlara, gelişimsel terimi bireyin sosyal, iletişimsel, dil ve sosyal alanlarda yaşadıkları yetersizliklere işaret etmektedir (Willemsen-Swinkels ve Buitelaar, 2002). Otizm; sosyal etkileşim sorunları, sözel veya sözel olmayan alanlarda iletişim sorunları, sınırlı ve yinelenen olağandışı olabilen ilgi ile davranışlarla kendini gösterir. Sözel olmayan iletişim şeklini tamamen bir iletişim yolu olarak kullanma eğilimi, yaşa göre gecikmiş iletişim başlatma, keyif alınan şeylerin ya da ilgilerin paylaşılmaması otizmlili bireylerde sosyal etkileşim

alanlarında gözlemlenen sorunlardandır. Bunların yanı sıra sosyal ortamda başkaları tarafından kendilerine yöneltilen ilgiye yanıt verememe ya da yetersiz yanıt verme, çok az arkadaşın olması ya da hiç olmaması da otizmde yer alan sosyal etkileşim sorunlarına işaret etmektedir (Ozonoff ve Rogers, 2003).

Sözel iletişimde gecikmeler, ifade edici dille ilgili bozulmalar, pragmatik dil kullanımında yaşanan sıkıntı, gecikmiş hayali ve “-mış gibi oyunlar”, tekrar edici ve kendine özgü bir dilin varlığı da iletişim alanındaki sorunlara işaret etmektedir. Sınırlı, tekrarlayıcı konularla ilgilenme, rutinlere katı bir bağlılık, tekrarlayıcı davranışlar, kendini uyarıcı ve bireye özgü motor davranışlar ile eşyaların belli parçalarını farklı görsel açıdan keşfetme çabası içinde olmak da olağandışı ilgi ve davranışların içinde yer almaktadır (APA, 2000).

Yukarıda sözü edilen bu belirtiler genelde çocuğun 30. ayından önce ortaya çıkmaktadır (Bodur ve Soysal, 2004). Erkek çocuklarda otizmin fark edilme yaşı 24 aylık oldukları döneme rastlarken kız çocuklarda 28. aya rastlamaktadır. Tanının konduğu yaşa bakıldığında bunun erkek çocuklarda 48. aya, kız çocuklarda ise 42. aya denk geldiği belirtilmektedir (Akçakın, 2002). DSM-IV TR’ye göre bireyin otizm spektrum bozukluğu tanısı içinde yer alması için bahsedilen sosyal etkileşim sorunları, sözel veya sözel olmayan alanlarda iletişim sorunları ve sınırlı, yinelenen ve bazen olağandışı olabilen ilgi ve davranışlarla ilgili üç alandaki belirtilerin çocukta 36 aylık olmadan önce gözlemlenmesi gerekir (APA, 2000).

Otizmin yaygınlık oranının geçmişten günümüze arttığı söylenebilir (Davison ve Neale, 2004). Bu artışın en yüksek belirtildiği ve en güncel çalışmaya göre otizm spektrum bozukluklarının 1985’te görülme oranı 1/2500 iken 2010’da yapılan bir çalışmaya göre ise bu oran 1/68 olarak bulunmuştur (Hansen, Schendel ve Parner,

2015). Zaman geçtikçe artan bu görülme sıklığının nedeni olarak otizme ilişkin farkındalığın artması, tanı ölçütlerinin esnekliği gibi açıklamalarla beraber ileri yaşta baba olma gibi genetik etmenlerden de söz edilmektedir (Hansen ve diğerleri, 2015; Atladóttir, Parner, Schendel, Dalsgaard, Thomsen ve Thorsen, 2007; Bhandari, Sandlow ve Brannigan, 2011; Shattuck, 2006). Bu bozukluğun cinsiyete göre görülme oranına bakıldığında erkek çocuklarda görülme oranı kız çocuklarda görülme oranından 3 ve 4 kat arası daha fazla saptanmıştır (Fombonne, 2003; Fombonne, 2009). Erkeklerde bu bozukluğa daha sık rastlanmasının nedeni tam olarak anlaşılmamış olsa da cinsiyete ilişkin kromozomların bunda etkili olduğu belirtilmektedir (Ma, Rabionet, Konidari, Jaworski, Cukier, Wright, ve Martin, 2010). Aile ve ikiz çalışmalarına göre tek yumurta ikizlerinde eş hastalanım oranı çift yumurta ikizlerinden 9 ila 30 kat daha fazla olduğu gözlenmiştir (Lauritsen ve Ewald, 2001).

Hem otizm spektrum bozukluğu tanısı içinde yer alan bireylerin hem de bu bireylerin ailelerinin hayatını çok yönlü etkileyen bozukluğun hangi nedenlerden kaynaklandığına ilişkin bilgi hala kısıtlıdır (Davison ve Neale, 2004). Otizmin nedenleri ile ilgili açıklamalar kısıtlıdır, çok çeşitli alanlarda bu nedenlere açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Leo Kanner otizmin ortaya çıkma nedenini duygusal etmenlere dayandırmıştır, araştırmacıya göre duygusal olarak ulaşılabilir olmayan “buzdolabı anne”ler çocukluk otizminin ortaya çıkmasındaki etmenlerdendir (Battelheim, 1955 Akt., İncekaş, 2009). Ancak bu bakış açısı, zaman içinde ortaya atılan başka görüşler ve nedenlerle geçerliliğini yitirmiştir (Davison ve Neale, 2004).

Özetle otizmle ilgili, otizm spektrum bozuklukları çerçevesinde söz edilmiştir. Ayrıca otizmin başlangıç yaşı, tanı ölçütleri, görülme sıklığı, görünümde cinsiyetler

arası farklılıklar, etiyoloji ve epidemiyolojiye kısaca değinilmiştir. İzleyen bölümde özgül öğrenme güçlüğü ile ilgili bilgiler verilmiştir.

1.3. Özgül Öğrenme Güçlüğü

Özgül Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG), Öğrenme Bozuklukları ya da Öğrenme Güçlüğü adlarıyla anılan, bir çocuğun zekâ düzeyi yaşıyla uygun olmasına karşın okuma, yazılı anlatım veya matematik becerilerinde beklenenin altında bir performans sergilemesi nedeniyle ortaya çıkan sorunları için kullanılmaktadır.

Özgül Öğrenme Güçlüğü DSM-IV TR’de Öğrenme Bozuklukları başlığı çatısı altında toplanmıştır (APA, 2001). Buna göre, Öğrenme bozuklukları tanımı “Zekâsı normal ya da normalin üstünde olan bireylerin standart testlerde yaş, zekâ düzeyi ve aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda, okuma, matematik ve yazılı anlatımının beklenenin önemli ölçüde altında olması ile kendini gösteren bozukluktur.” DSM-IV TR tanı ölçütlerine göre bir çocuğa öğrenme bozukluğu tanısının konulabilmesi için, bireysel olarak uygulanan standart testlerin uygulanmasının ardından çocuğun yaşı, ölçülen zekâ düzeyi ve yaşına uygun olarak aldığı eğitim göz önüne alınır. Öğrenme bozukluğu tanısı alan bir çocuğun okuma, yazılı anlatım ve matematik becerileri, yukarıda bahsedilen bütün koşullar bir arada değerlendirildiğinde beklenenin altında gözlenmektedir (APA,1994). Özgül öğrenme güçlüğü olan bir çocukta dikkat dağınıklığı, motor beceriler ile okuma, yazılı anlatım ve dil becerilerinde sorunlar, sosyal uyum ve ifade edici dil sorunları görülmektedir (Erden, Kurdoğlu ve Aysev, 1999).

Öğrenme bozukluğu olan çocukların genel olarak yaşıtlarına göre akademik başarılarının düşük olduğu belirtilmektedir (Fuchs, Fuchs, Mathes ve Lipsey, 2000). Özgül öğrenme güçlüğü genelde çocuk okul çağında iken fark edilse de erken çocukluk döneminde belirti vermektedir. Çocukta özgül öğrenme güçlüğü olduğunun fark edilmesi genelde okul çağına rastlamaktaysa da bu bozukluk, gelişimsel bir sorundur ve çocuğun doğumundan itibaren gelişmektedir (Elemek, 2008). Çocuğun okula başladığı dönemde bunun fark edilmesi okuma yazma öğreniminde yaşanan sorunlarla ilişkilendirilmektedir.

Özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların okul öncesi dönemde de bazı sorunlar yaşadıkları gözlemlenmektedir. Okul öncesi dönemdeki çocukların dil gelişimi, motor beceriler, dikkat, algısal özellikler ile ilgili bazı farklılıklar olabilir. Çocuğun zayıf sözcük dağarcığı, nesneleri ve sözcükleri anımsamada zorlanması, sözcükleri doğru biçimde telaffuz etmede güçlük çekmesi ve genel olarak dil gelişiminde gecikme olması dil gelişimi alanında yaşanan sorunlara verilebilecek örneklerdendir. Çizme ve boyama gibi etkinlikleri yapmada isteksizlik, makas kullanma ve çatal-kaşık kullanmada güçlük, düğme ilikleyememe, ayakkabı bağlanmayı öğrenememe, kalemi yanlış tutma gibi yaşanan sorunlar motor beceriler alanında yaşanan sorunlar arasında yer almaktadır. Bir oyunu sürdürmede, yoğunlaşma gerektiren etkinliklerde zorlanma ve aşırı hareketlilik dikkat becerisi alanında gözlemlenebilecek zorluklardandır. Mekânı anlamlandırmada zorlanma, yönleri karıştırma, sözel yönergeleri anlama konusunda zayıflık algısal alanda yaşanan sorunlara örnektir (Elemek, 2008; Silver 1993; Yıldız 2004).

Öğrenme bozuklukları etkilediği alanlara göre sınıflara ayrılmıştır. Buna göre, okuma alanını etkileyen okuma bozukluğu (disleksi), yazma sorunları ile ilgili yazılı

anlatım bozukluğu (disgrafi), matematik alanında yaşanan zorlanmalar ile ilgili olarak matematik bozukluğu (diskalkuli) ve başka türlü adlandırılmayan öğrenme bozuklukları şeklinde sınıflandırılmıştır (APA, 1998). Öğrenme bozukluklarının alt tiplerinde en fazla görüleni ve üstüne çalışma yapılanının okuma bozukluğu olduğu ifade edilmektedir. Öğrenme bozukluklarının alt tiplerinin %80'ini okuma bozukluğu oluşturmaktadır (Shaywitz ve Shaywitz, 1990; Akt. Elemek, 2008).

Tarihsel olarak bakıldığında özgül öğrenme güçlüğü ile ilgili ilk tanımlar olan “Konjenital Kelime Körlüğü” ve “Minimal Beyin Hasarı” biyolojik yaklaşımdan beslenen tanımlardır (Korkmazlar, 2003). Öğrenme güçlüğü terimi ilk defa 1962’de kullanılmıştır. Öğrenme güçlüğü’nün zihinsel gelişim bozukluğu gibi bir etmenden ya da kültürel etkilerden bağımsız olduğu; çocuğun okuma, yazma, matematik alanların biri veya birkaçında gözlemlenen gecikmeler olarak tanımlanmaktadır (Kirk ve Bateman, 1962). Öğrenme güçlüğü terimi fazladan bir bakım ve kaynak gereksinimine ihtiyacı olan bireyleri tanımlamaktadır (Courtman ve Mumby, 2008).

Çocukların zekâ düzeyleri ve yaşlıları ile karşılaştırıldığında okul başarılarının düşük olması, okuma hızlarında düşüklük, harf atlayarak okuma, ters yazma, yazılanları tersinden okuyup yazma, okurken yazılanları takip edememe, eksik okuma, sayıları karıştırma, okunması zor bir yazı biçimi, yazım kurallarına dikkat etmeme, eldeli toplama-çıkarma işlemi yapmada zorlanma, bozukluğu, geriye doğru ritmik saymada zorlanma, ödevlerini zamanında yapamama, ödevleri yaparken genel bir yavaşlık ilköğretim döneminde gözlenmektedir (Elemek 2008; Silver 1996).

Özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocuklar kavramsallaştırma ve soyut düşünme alanlarında yaşlılarından daha geride olabilirler (Bek ve Şen, 2012). Zekâ düzeyleri normal düzeyde olmasına karşın bir şeyleri öğrenme konusunda zorluk

yaşamaktadırlar. Bu nedenle genelde yaşlılarına göre dersleri izlemede sorun yaşarlar. Akademik alandaki bu başarısızlıkları ailelerinden ve öğretmenlerinden olumsuz tepkiler almalarına neden olabilir. Bu olumsuz tutumların yanı sıra okul arkadaşlarının da kendileriyle alay etmesi gibi olumsuz deneyimler de yaşayabilirler. Bu yaşadıkları zorlanma durumu söz konusu çocuklarda derslere ve öğrenmeye karşı azalmış bir motivasyona, olumsuz bir tutuma neden olabilir. Çevrelerinden aldıkları olumsuz tepkiler benlik algılarında ve özsaygılarında da olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Elemek, 2008). Özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocuklar yeterince zeki olmadıklarını düşünebilirler. Kendilerine güvenme, kendilerini değerli birisi gibi görme konularında zorlanma yaşayabilirler (Erden ve diğerleri, 1999).

Özgül öğrenme güçlüğü, çeşitli genetik ve çevresel etmenlerle belirlenen ve biyolojik temelli bir bozukluktur. Bu bozukluk bireyin okuma, yazma ya da aritmetik gibi bilişsel alanlarda bazı gecikmeler ya da sorunlar yaşamasına neden olur (Aysev ve Taner, 2007).

Öğrenme bozukluklarının görülme sıklığı ile ilgili olarak yöntemsel farklılıklar dolayısıyla kesin bir oran verilemese de bu konuya ilişkin yapılan çalışmalara göre toplumda görülme sıklığı %5 ila %10 arasındadır (Kronenberger ve Dunn, 2003). Türkiye’de okul çocuklarında öğrenme bozukluklarının görülme sıklığının araştırıldığı bir çalışmaya göre okula giden çocukların %10 ila %20’si bu tanıyı almaktadır (Erden ve diğerleri, 1999). Öğrenme bozukluklarının görülme sıklığı cinsiyetlere göre farklılık göstermektedir. Öğrenme bozukluklarının erkeklerde görülme oranı kızlardakinden 4 ila 6 kat arasında daha fazladır (Korkmazlar, 1993).

1.4. Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Aile Üzerindeki Etkileri

Sosyal bir sistem olan ailede, aile bireylerinden birinin yaşadığı stres, sistemin bütün üyelerini etkilemektedir (Lovejoy, 1986). Bir ailede her bir çocuğun doğumu, ebeveynlerin görev ve sorumluluklarının değişmesi ve aile içi düzenin değişmesi nedeniyle “kriz” olarak nitelendirilirken (Miller ve Myers-Walls, 1983; Akt., Duygun ve Sezgin, 2003) aileye katılan çocuğun engelli olması halinde anılan bu “kriz” haline ek olarak sorumlulukların artması, engelli çocuğun engel türüne bağlı olarak da özel ihtiyaçlarının fazla olması nedeniyle yeniden düzenlenmesi gereken bir aile işleyişiyle birlikte yeni bir aile içi rol dağılımına da dikkat çekilmektedir (Küçüker, 1997). Engelli bir çocuğa sahip olan ebeveynler sağlıklı çocuğu olan ebeveynlerden farklı zorluklarla baş etmek durumundadır (Stoneman, 1997). Yaşam biçiminde böyle bir değişim beraberinde anne, baba ve varsa kardeşlerin duygusal ve sosyal süreçlerini de etkilemektedir (İçöz, 2001).

Ailede engelli bir çocuğun olması ile ilgili ailelerin evrensel olarak bir tepki sırası olduğu ifade edilmektedir. Bu, “zamana bağlı model” yaklaşımına göre Fortier ve Wanlass (1984) tarafından ortaya atılmış bir modeldir. Modeldeki aşamalara göz atıldığında ilk aşama tanının konulduğu, krizin başlangıcı olarak belirtilen şaşkınlık evresidir. Bu evrede ailelerin başa çıkma becerileri ve aile düzeninde bozulmalara rastlanmaktadır. Kısa bir evre olarak tanımlamak mümkündür. Şaşkınlık evresinin ardından inkar evresi gelmektedir. Bu evrede anne babaların tanının yanlış olduğuna dair ümit dolu bir inançları vardır. İnkâr evresinin ardından keder evresi gelmektedir. Bu keder evresinde ailede genel bir üzüntü haliyle birlikte çocuğa konulan tanı ile ilgili başkalarını suçlama eğilimi görülebilir. Ailenin başa çıkma yöntemleri yeterli düzeyde

gelişince keder evresinin yerini dışarıya odaklanma adı verilen ailenin hayatını bu duruma uygun bir şekilde düzenlemeye çalıştığı, yardım çağrılarını dikkate aldığı ve kendilerinin de aktif bir şekilde arayışta olduğu evre gelir. Son evre olarak da ailenin çocuğa ilişkin aile içindeki yeri ve bu durumun yaşantıya etkileri kabul edilmiş haldedir ve engelli çocuğun aile hayatına uyum sağlaması adına kendine özgü yöntemler geliştirir (Fortier ve Wanlass, 1984).

Engelli bir çocuğun aileye katılımıyla ebeveynlerin ekonomik, mesleki ve ailevi bazı zorluklar yaşaması olasıdır ve aile üyeleri süreç içerisinde oluşacak ihtiyaçlar, maddi kaynakların yönetimi gibi konularda zaman içinde uyum sağlamaktadır (Macks ve Reeves, 2006; Baker-Ericzen, Brookman-Frazee ve Stahmer, 2005). Engelli bir çocuğun olduğu her ailenin deneyimleri biricik ve aile içinde paylaşılmakta olan bir deneyimdir. Olumlu ve olumsuz uçlar içinde bu deneyime bakılacak olursa ailelerin ufkunu genişletmesi, içsel güçlerinin farkına varması, aile içi bağlılığı ve engelli çocuğu olan diğer aileler ile iletişimi arttırması bu durumun olumlu sonuçları olarak görülmektedir (Scorgie ve Sobsey, 2000; King, Zwaigenbaum, King, Baxter, Rosenbaum ve Bates, 2006). Engelli çocuk için ayrılan zaman, ayrılan maddi ve manevi kaynaklar olumsuz sonuçlara örnek olarak gösterilebilir (Reichman, Corman ve Noonan, 2008).

Engelli çocuğa sahip anne babaların deneyimleri çocuğun engel türüne göre değişmektedir. Örneğin Down Sendromu tanısı bulunan çocuğa sahip anne babalar diğer engel gruplarında yer alan çocuğu olan anne babalara göre daha az oranda depresyon yaşamaktayken, çocuklarının içinde yer aldıkları tanıya bağlı olarak farklılık gösteren davranışları annelerin genel iyilik hali üzerinde etkilidir (Abbeduto, Seltzer, Shattuck, Krauss, Orsmond ve Murphy, 2004).

Engelli bir çocuğa sahip olan ailelerle ilgili birçok çalışmaya alanyazında rastlamak mümkündür. İlgili çalışmaların genelde annelerle yürütüldüğü görülmektedir (Barnes ve Dia, 2008; Hastings, 2003; Kuo 2000). Bunun nedeni olarak her ne kadar cinsiyet rollerinde bir değişimden bahsedilse de çocuğun bakımıyla birincil olarak anne ilgilenmektedir ve bakım verilen bu çocuk engelli olduğu zaman da bununla ilgili zorluklarla da birincil olarak anne baş etmek durumundadır (Gray ve Holden, 1992). Engelli çocukların annelerinde depresif belirtilerin ve annelerin yaşadığı stresin daha yoğun olduğu belirtilmiştir (Hastings, Kovshoff, Ward, Degli Espinosa, Brown ve Remington, 2005; Herring, Gray, Taffe, Tonge, Sweeney ve Einfeld, 2006).

Stres ve tükenmişlik ekseninde babalarla yapılan çalışmalarda, çocuğunun gelişimsel gecikmesi olduğunu kabullenmiş olan babaların aile içi stresi azaltıcı bir etkisinin olduğu ve aile uyumunun artmasına katkı sağladığı öğrenilmiştir. Anneler aile uyumundan iyi yönde etkileniyor olsa da ailenin düşük sosyoekonomik düzeyde olması ve engelli çocuğun daha fazla bakım gereksiniminin annenin yaşadığı stres üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Keller ve Honig, 2004; Olsson ve Hwang, 2006; Parish, Seltzer, Greenberg ve Floyd, 2004).

Ailedeki tükenme ve stres düzeyinin anne babanın ruh sağlığı açısından ele alındığı çalışmalarla birlikte engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği ekonomik yükün odak alındığı çalışmalara da rastlanmaktadır. (Heller, Hsieh ve Rowitz, 1997; Kogan, Strickland, Blumberg, Singh, Perrin ve van Dyck, 2008). Örneğin gelişimsel bozukluğu olan çocukların anneleri, çocuklarıyla babalarına göre daha fazla zaman geçirdiklerini, daha az çalıştıklarını buna bağlı olarak daha az kazandıklarını, çocuklarının bakım ihtiyaçları nedeniyle işlerini bırakmak zorunda kaldıklarını rapor etmişlerdir (Heller ve diğerleri, 1997).

Ebeveynler engel ile baş etme biçimlerinden karşılıklı olarak etkilenirler. Engele ilişkin negatif bilişler aileler için risk faktörü olarak görülmektedir. Ebeveynlerin bireysel olarak depresyonda olmaları ya da depresif duygudurumu içinde olmaları aile içi stresi yordayan bir etmendir (Hastings ve diğerleri, 2005).

Engelli bir çocuğa annelik yapan kadınların psikolojik iyi oluşları çocuklarının tanısına ve çocuklarının bu tanıya bağlı olarak sergiledikleri davranışsal semptomlara göre farklılıklar göstermektedir. Abbeduto, Seltzer, Shattuck, Krauss, Orsmond, ve Murphy'ye (2004) göre Down Sendromu, Fragile X Sendromu ve otizm tanısı olan çocukların annelerinin karşılaştırıldığı çalışmada psikolojik iyilik hali, çocukların tanısına göre değişmektedir; buna göre psikolojik iyilik halinin en düşük olduğu anneler otizm tanısı olan çocukların annesi iken psikolojik iyilik halini en yüksek olarak belirten anneler Down Sendromu tanısı olan çocukların anneleridir.

Taanila, Syrjälä, Kokkonen ve Järvelin (2002)'ye göre çocuğun engeli hakkında bilgi sahibi olmak, iyi düzeyde aile içi işbirliği, alınan sosyal destek, duyguların açıkça ifade edilmesinin desteklenmesi, bireysel kaynaklar ailelerin engelli bir çocuğa sahip olma ile ilgili baş etme becerilerine olumlu katkı sağlayan etmenlerden sayılmaktadır. Aynı çalışmada engelli çocuğa sahip olma ile ilgili baş etme becerilerinin çocuğa ilişkin sorumluluğun sadece anne üstünde olmadığı ve ebeveynler arasında paylaşıldığı ailelerde, engelli çocuğun varlığının aile üyelerinin bireysel aktivitelerine olumlu katkı sağladığı düşüncesinin hakim olduğu ailelerde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Özetle aileye yeni bir üyenin katılması aile için alışılması, düzenlenmesi gereken yeni bir yaşam biçimidir. Engelli bir çocuğa sahip olmaya ilişkin ebeveynlerin de bir hazırlıklarının olmaması hali ve engelli bir çocuğun değişen ihtiyaçları nedeniyle ailede engelli bir çocuğun olmasının diğer aile üyeleri açısından farklılaşan sonuçları

bulunmaktadır. Bu bölümde bu zamana kadar yapılan çalışmalar incelenmiştir ve engelli bir çocuğa sahip olmak aile açısından zorlayıcı bir deneyim olsa da buna ilişkin yaşantıların farklı çıktılarının olduğu göze çarpmaktadır.

1.4.1. Otizm Spektrum Bozukluğu'nun Ailelere Etkisi

Otizm Spektrum Bozukluğu hem aileler hem de ruh sağlığı profesyonelleri açısından anlaşılması zor ve karmaşık bir bozukluktur. Ebeveynlerin çocuklarına otizm tanısı konduktan sonraki süreçte çocuklarına ne olduğunu anlamlandırma, hayatlarını düzenleme, bu bozukluğun hayatlarına edeceği etkiye dair bilgilenmeye ihtiyaçları vardır.

Otizm Spektrum Bozukluğu sadece çocuğu değil tüm aileyi etkiler. Aileler genelde çocuklarının gelişimleri ile ilgili bir sorunun varlığına ilişkin çıkarımı, çocuklarının konuşmasındaki gecikmeden veya dil gelişimine ilişkin daha önceden edinilmiş kazanımlarda gerileme gözlemlediklerinde yapmaktadır (Kjelgaard ve Tager-Flusberg, 2001). Özellikle çocuğun zorlayıcı davranışları aileler üzerinde etkili olan bir etmen olarak görünmektedir (Crnic ve Low, 2002; Deater-Deckard, 2004).

Otizm tanısı açısından bakıldığında ailede otizmlili bir çocuğun olması hem aile içinde hem de aile dışındaki işlevselliğe etki eden, belli bir hazırlanma ve uyum sürecine ihtiyaç duyulan bir dönemdir (Fisman, Wolf, Ellison ve Freeman, 2000; Elder ve Alessandro, 2009). Ailelerin çocuklarına otizm tanısının konulmasından sonra bunun kendi hayatlarına olan etkisiyle baş etmeyi ve çocuklarının davranışlarının açıklamalarını öğrenmeleri gerekecektir (Milshtein, Yirmiye, Oppenheim, Koren-Karie, ve Levi, 2010; Whitman ve DeWitt, 2011). Anılan bu davranışlar; öfke nöbetleri,

kendine zarar verici hareketler, ritüeller, dürtüsellik ile aşırı hareketlilik ve ailelerin bununla baş etmeleri beklenmektedir (Kaminsky ve Dewey, 2002). Aile içinde böyle bir değişime uyum sağlama ve uygun tedavi biçimi arayışı sürecinde evlilik sorunları, bireysel psikolojik sorunlar, ek ekonomik yükler gündeme gelebilir (Trigonaki, 2002; Girli, 2004; Risdal ve Singer, 2004). Özellikle erken müdahale dönemlerinde uygulanan yoğun eğitim nedeniyle otizmlı çocuğun ebeveynleri finansal anlamda oldukça zorlanmaktadır (Sharpe ve Baker, 2007).

Otizmlı çocukların ailelerine genel olarak bakıldığında ailelerin çoğunda yaşanan yoğun bir stresten söz edilebilir. Otizm tanısı olan çocukların aileleriyle yapılan çalışmalarda anne babaların stres yaşantıları ile ilgili çalışmalara ve buna ilişkin farklı sonuçlara rastlanması mümkündür. Ailelerin bu yoğun strese karşı verdikleri tepkiler çeşitlilik göstermektedir. Bazı anne babalar evliliklerinin daha da güçlendiğini belirtirken bazı anne babalar ise evliliklerinin zarar gördüğünü belirtmektedir (Gau, Chou, Chiang, Wong, Chou ve Wu, 2012). Bazı anne babalar çocukları ile ilgili eğitmen görevini üstlenirken bazıları çocuklarının tanısına ilişkin baş etme güçlükleri yaşamaktadırlar. Bazıları ailede otizmlı bir çocuğun varlığının yarattığı strese karşı dayanıklılık gösterirken diğerleri bunu yapamamaktadır (Whitman, 2004). Çocukları otizm tanısını yeni almış 54 anne baba ile yapılan bir çalışmada çocuğun otizm semptomları, biliş düzeyi ve anne babanın yaşadığı ebeveynlik stresi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre anne babaların yüksek düzeyde depresyon ve stres belirtileri gösterdiği bulunmuştur (Davis ve Carter, 2008).

Ailede otizmlı çocuğa ilişkin baş etme becerilerinin azlığı, aile içindeki gerginliğin yoğunluğu ile bağlantılı bulunmuştur (Sivberg, 2002). Down Sendromu, Fragile X, Rett Sendromu, Otizm tanısı olan çocukların bulunduğu ailelerin aile içi

uyumlarının incelendiği bir araştırmaya göre uyumu en düşük düzeyde olan aile grubu otizmlili çocukların olduğu ailelerdir (Perry, Harris ve Minnes, 2004). Zihinsel yetersizliğı olan, otizmlili olan ya da herhangi bir gelişimsel gecikmesi bulunmayan çocukların anneleri ile karşılaştırıldığında otizm tanılı çocuğı olan anneler stresin negatif etkilerine daha çok maruz kalmaktadırlar (Weiss, 2002).

Başka engel gruplarında yer alan çocukların anne babaları ile karşılaştırıldığında otizm tanılı çocukları olan anne babaların daha çok depresif hissetikleri, yaşadıkları kaygının daha yoğun olduğı, genel sağlık hallerinin daha kötü durumda olduğı bilgisi edinilmiştir (Eisenhowe, Baker ve Blacher, 2005; Hamlyn-Wright, Draghi ve Ellis 2007; Koegel, Koegel, Hurley ve Frea 1992).

Otizm tanısı olan çocukların annelerinin ve babalarının stres, depresyon ve kaygı düzeyleri karşılaştırmasının yapıldığı çalışmalara göre babalar annelere göre daha düşük düzeyde stres ve kaygı ve depresyon yaşıntısı içindedir. Anneler çoğı zaman daha yüksek düzeyde stres ve kaygı yaşamaktadırlar (Herring ve diğlerleri, 2006; Little, 2002; Moes, Koegel, Schreibman ve Loos, 1992; Whitman, 2004; Ozturk, Riccadonna ve Venuti, 2014). Annelerin babalara göre neden daha yoğun bir stres altında oldukları ve kaygı yaşadıklarının nedenine bakıldığında, ebeveynlik sorumlulukları içinde çocuğı bakım veren kişinin belki de tarih boyunca anne olarak görülmesi, annelerin bebeklikten çocukluğı kadar olan süreçte çocuğun bakımına ilişkin rollerde temel sorumlu olarak görülmesi olabilir (Parke, 2002; Barnard ve Solchany; 2002).

Annenin stresi ile babanın ruhsal durumu ve otizm tanılı çocuklarının davranış problemleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Hastings, 2003c). Anne babaların otizmlili çocukları ile ilgili sahip oldukları baş etme becerileri, stres ve ruh sağlığına ilişkin olarak yürütölen bir çalışmada kaçınma davranışı veya reddedici baş etme

stratejileri yürütmenin daha çok strese ve ruh sağlığı sorunlarına neden olduğu ve olumlu baş etme stratejilerini kullanmanın düşük düzeyde depresyon ilişkili olduğu öğrenilmiştir (Hastings ve diğlerleri, 2005). Ayrıca alanyazında otizm tanısı olan bir çocuğun annesi olmanın anneler açısından stres verici olduğunu ve annelerin kendilerini daha az iyi halde tanımladıkları çalışmalar bulunmaktadır (Abbeduto Seltzer, Shattuck, Krauss, Orsmond ve Murphy,2004; Blacher ve Mc Intyre, 2006).

Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı içinde yer alan çocukların anneleri Down Sendromu olan çocukların annelerine göre daha yüksek düzeyde stres, daha düşük sosyal destek algılamaktadırlar. Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı olan bir çocuğun annesi olmanın özellikle düşük aile desteğinin ve çocuğun zorlayıcı davranışlarının yoğunluğunun annenin psikolojik iyi oluş halini etkilediğı belirtilmektedir (Bromley, Hare, Davison ve Emerson, 2004). Otizm Spektrum Bozukluğu tanısında yer alan çocuğu olan annelerin çocuklarının geleceklerine ilişkin daha fazla kuşku içinde oldukları ayrıca çocuklarına ilişkin görüşlerinin de daha az olumlu olduğu bildirilmiştir (Donovan, 1988; Pisula 2007). Otizimli çocuklarının ailelerinin sosyal destek algısına ilişkin Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında verilen sosyal destek genişledikçe ailelerin bu desteğe ilişkin duyduğu doyum artmaktadır (Sencar, 2007). Annelerin yaşadığı umutsuzluk ve algılanan sosyal destek arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Akmanış’e (2010) göre annelerin ailelerinden, arkadaşlarından algıladıkları sosyal destek arttıkça geleceğe ilişkin umutsuzluklarında azalma olmaktadır.

Zaman içinde anne babaların ve diğler aile üyelerinin otizm tanısı olan çocuğun değışen problemleri ile ilgili baş etme deneyimlerinin incelendiğı bir araştırmaya göre anne babalar on yıl öncesine göre durumlarının daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.

Zaman içinde sayısal olarak baş etme davranışlarında hem azalma hem de problem odaklı çözüm stratejilerinden duygu odaklı çözüm stratejilerine doğru bir kayma olmaktadır. Davranışsal problemleri daha yoğun olan çocukların anne babaların yaşadığı stresin de daha yüksek düzeyde olduğu öğrenilmiştir (Gray, 2002; Gray 2006). Gray (2003)'e göre cinsiyet rollerinin baş etme üzerinde etkisi bulunmaktadır. Buna göre babalar hayatlarında çocuklarının engelinin dolaylı etkisinden bahsederken anneler manevi olarak daha çok hırpalandıklarını ve yaşam tarzlarıyla ilgili, iş bırakmak gibi, daha radikal değişimlere gittiklerini belirtmişlerdir.

Otizm tanısı olan çocukların annelerin yaşadıkları stresin nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmaya göre otizmin kendisi başlı başına bir stres kaynağı olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra geç yaşta anne olmak, daha küçük bir çocuğun varlığı, çevreye ilginin azlığı da yaşanan strese katkı sağlayan diğer nedenlerden sayılabilir (Duarte, Bordin, Yazigi ve Mooney, 2005). 20-51 aylık olan; otizm spektrum bozukluğu tanısı içinde yer alan ya da bunun dışında bir engel grubunda yer alan çocuğu olan 151 anne baba ile yürütülen bir çalışmada her iki grupta da annelerin stres düzeylerinin babalardan daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Otizm tanılı çocuğu olan babaların diğer gruba göre daha yüksek düzeyde stres altında olduğunu belirtmiştir (Herring, Gray, Taffe, Tonge, Sweeney ve Einfeld, 2006). Hutton ve Caron'a (2005) göre anne babalar için otizmlili bir çocuğa sahip olmak stres dolu bir deneyimdir. Bu çalışmada yer alan az sayıda anne babaya göre bu durum olumlu bir deneyimdir. Anne ve babaların en önemli destek ve bilgi kaynağı otizm tanısı olan başka çocukların anne ve babalarıdır (Mackintosh, Myers ve Goin- Kochel, 2006).

Otizmlili çocuğu olan ve olmayan annelerin baş etme stratejilerinin karşılaştırıldığı bir çalışmaya göre anneler ailenin diğer üyeleriyle daha az zaman

geçirdiklerini, çocuklarının davranışlarını anlamlandırmada daha fazla zorlandıklarını belirtmişlerdir (Tunali ve Power; 2002).

Özetle otizm tanılı bir çocuğa sahip olmak aileler için zorlayıcı bir deneyimdir. Bu zorlanmanın düzeyi çocuğun ihtiyaçlarına, ailenin algıladığı sosyal desteğe göre değişebilmektedir.

1.4.2. Özgül Öğrenme Güçlüğü'nün Ailelere Etkisi

Bu bölümde özgül öğrenme güçlüğü tanısı bulunan bir çocuğa sahip olmanın ebeveynler açısından ne gibi etkilerinin olduğuna ilişkin yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Engelli bir çocuğa sahip olmanın ebeveynler üzerindeki çeşitli etkilerin özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların özelinde çalışıldığı araştırmalar bulunmaktadır. Karande, Kumbhare, Kulkarni ve Shah'a (2009) göre özgül öğrenme güçlüğü tanısını yakın zamanlarda almış çocuğu olan annelerin çocuklarına ilişkin kaygıları araştırılmıştır. Buna göre annelerin en fazla belirttikleri kaygı alanının çocuklarının akademik performanslarına yönelik kaygılar olduğu görülmektedir. Anneler tarafından anılan bu akademik kaygıların çocuğun çok çalışmasına rağmen düşük bir akademik performans sergilemesi, yazma hızının yavaşlığı, okuma becerilerindeki zayıflık olduğu belirtilmiştir. Akademik içerikli kaygıların ardından annelerin en yoğun şekilde belirttiği kaygının çocuklarının geleceğine ilişkin olduğu öğrenilmiştir. Anneler çocuklarının akademik alandaki zorlanma durumlarına bağlı olarak bir okulu bitirip bitiremeyeceği ve kariyerinin olup olmayacağına ilişkin kaygılarını belirtmişlerdir. Üçüncü olarak da anneler çocuklarında var olan agresif davranışlar, inatçılık, öfke

nöbetleri ve dalgınlık gibi davranışlarıyla ilgili kaygılarını belirtmişlerdir. Özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklarda davranış sorunları görülür. Fazla davranış sorununun olduğunu, kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve somatik yakınmalarının daha çok görüldüğünü belirten çalışmalarla birlikte herhangi bir farklılığın bulunmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Toro, Weissberg, Guare ve Liebenstein, 1990; Vaughn ve Haager, 1994).

Özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların sosyal yetkinliklerinin de düşük olduğu bilinmektedir. Davranış problemleri olan ve düşük sosyal becerilere sahip çocukların ebeveynlerinin daha yüksek düzeyde stres yaşantısı içinde oldukları da öğrenilmiştir (Dyson, 2003). Aile ilişkisi, kişisel büyümeye ailenin verdiği önem, aile sistemini korumaya yönelik davranışlar içinde olmak ailenin psikolojik kaynakları içinde yer almaktadır ve özgül öğrenme güçlüğü olan çocuğun sosyal becerileri ile bağlantılıdır (Dyson, 2003).

Yakın bir zamanda özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların ve ebeveynlerinin yaşam kalitesinin araştırıldığı bir çalışmada sağlıklı çocuklara göre, özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklar kendilerini duygusal olarak daha az iyi ve benlik saygılarını daha düşük olarak belirtmişlerdir (Ginieri-Coccossis, Rotsika, Skevington, Papaevangelou, Malliori, Tomaras ve Kokkevi, 2013) Aynı çocuklar arkadaşları ve aileleri ile olan ilişkilerini de daha az tatmin edici olarak görmektedirler. Okulda yaşadıkları zorluklar nedeniyle etiketlenmiş olmalarının da ilişkilerini daha az tatmin edici olarak görmelerinde etkili bir durum olabileceği belirtilmiştir Aynı çalışmada ebeveynler de sosyal ilişkilerini gelişimsel gecikmesi bulunmayan çocukların ebeveynlerine göre daha az tatmin edici bulmaktadırlar.

Dyson'a (2010) göre ailede özgül öğrenme güçlüğü olan bir çocuğun bulunmasının çeşitli etkileri olmaktadır. Ebeveynler çocuklarının bu durumlarıyla ilgili olarak suçluluk duygusu da yaşamışlardır. Gerek geniş ailelerinde gerek arkadaşlarında gerekse genel olarak çocuklarının yaşadıkları zorlanmalara ilişkin yeterli olmayan bir sosyal destek vurgusunda bulunmuşlardır. Aile hayatlarını gergin, stresli ve bazen kontrolü kaybetmeye yakın bir şekilde tanımlamışlardır. Aile ve toplumla ilgili yaşanan sıkıntılarla beraber çocuklarının yaşadıkları tanı koyma sürecindeki yetersiz değerlendirmeler, çocuklarına ilişkin gerçekçi olmayan beklentiler ve onların etiketlenmesi de ailelerin yaşadıklarını belirttikleri sıkıntılardandır.

1.5. Kardeş İlişkileri

Kardeş, aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı olarak tanımlanabilir. Kardeş ilişkisi ikinci çocuğun doğumuyla birlikte başlayan ve kardeşlerden birinin ölümüne kadar devam eden, olabilecek en yakın ve uzun ilişki olarak tanımlanmakta ve karşılıklı destek anlamında en önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir (Dunn 1995, Stoneman ve Brody, 1993; Stoneman, 2001). Kardeşlik, sonradan kazanılmış değil kendiliğinden edinilmiş bir ilişkidir ve ayrıca kişisel benzerliklerin ve farklılıkların deneyimlendiği bir ilişki biçimidir (Cicirelli, 1995). Kardeş ilişkisi karşılıklı etkileşimle şekillenen, bireyler üzerindeki etki düzeyi yüksek bir ilişkidir. Kardeşlerin ortak bir aile yapısından ve geçmişinden geliyor olması da bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir etmendir (Howe, Aquan-Assee, Bukowski, Lehoux ve Rinaldi, 2001). Bazı kardeş ilişkileri sıcak ve destekleyici bir biçimdeyken bazı kardeş ilişkilerinin çatışma içerdiği görülmektedir

(Stoneman, 2001). Bununla birlikte bireyler, kardeşleriyle beraber öğrenmeyi, uzlaşma becerilerini, kişilerin farklı zamanlarda farklı hakları ve ihtiyaçları olduğunu öğrenmeyi deneyimlerinin içine katarlar (Lamb ve Sutton-Smith, 2014).

Kardeş ilişkileri ile ilgili yapılan ilk çalışmaların 20. yüzyılın başlarında Sir Francis Galton tarafından başlatıldığı, kardeşlerin bireyin sosyal ve duygusal uyumundaki etkisinin anlaşıldığı 1970'li yılların başlarında daha da yoğunlaştığı görülmektedir (Brody, 2004). Minuchin tarafından 1974'te ortaya atılan Aile Sistemleri Kuramı'nı açıkladığı Aileler ve Aile Terapisi kitabında ailenin her bireyinin özgür davranışlarının ailenin diğer bireylerini etkilediği, kardeşlerin de aile içerisinde bir alt sistem oluşturduğundan söz edilmiştir (Minuchin 1974; Akt., Steuer 2014). Aile Sistemleri Kuramı'na göre ailenin stresi ve bununla baş etme becerisi kardeş ilişkisi üzerinde belirleyici bir etmendir.

Kardeşlerin birbirlerinin yaşamları üstünde doğrudan ya da dolaylı etkisinden bahsetmek mümkündür. Doğrudan etki, kardeşlerin kendi aralarındaki ilişkinin bireyler üzerindeki etkisi olarak tanımlanırken, kardeşlerin ebeveynleri ile etkileşimlerinin ve onlar üstündeki etkilerinin sonuçları da birey üzerindeki dolaylı etkiye örnektir. Kardeş ilişkisinde var olan bir üçüncü etki de ebeveynlerin özel ve ayrıcalıklı davranışlarıdır. Böyle davranışlar gerçekten var olabileceği gibi bu durum çocuğun algısından da kaynaklanabilir ve bu kayırma davranışının çocuğun ruh sağlığında etkili olduğu belirtilmektedir (Brody, 2004). Ebeveynler çocuklarının farklı kişilik özelliklerine, toplumsal cinsiyet temelindeki farklılıklarına, yetenek ve becerilerine göre farklılaşan tutum ve davranışlar gösterebilir. Ebeveynler çocuklarıyla bu özelliklerin şekillendirdiği ayrı ve kendine özgü bir ilişki örüntüsü oluşturabilirler (Bee ve Boyd, 2009). Ebeveynlerinin kardeşine kayırmacı davranışlarının olduğunu algılayan çocukların

kardeşlerine yönelik tutumları da olumsuz yönde etkilenebilir. Kardeşinin kayırıldığına ilişkin algısı olan çocuk kardeşine mesafeli, anlayışsız, soğuk ve hatta saldırgan tutumlar içinde de olabilir (Hetherington,1988).

Kardeş ilişkileri tamamen olumlu ya da tam tersi olumsuz bir deneyimden oluşmaz ve gelişim dönemlerinin farklılaşması nedeniyle de statik bir ilişki değildir. Kardeşler, bazı zamanlar birbirlerine refakat etme, bir şeyler öğretme, birbirlerinin bakımını sağlama gibi roller üstlenerek karşılıklı olarak birbirlerinin gelişiminde ve uyum yapmalarında etki sahibi olmaktadır bir yandan da yarış ve çekişme hali içerisinde de olabilirler (Buhrmester ve Furman, 1990). En iyi kardeş ilişkisinde bile çekişme yaşanması kaçınılmazdır (Shaffer, 2008). Kardeşler yaşadıkları çatışmalar ve çekişmelerin sayesinde uzlaşmayı, karşılıklı ödün vermeyi, sırayla bir şeyleri yapmayı, birbirlerini ikna etmeyi öğrenebilirler (Katz, Kramer ve Gotmann, 1992).

Gelişim Dönemlerine Göre Kardeş İlişkileri

Bireylerin gelişim süreçlerindeki değişimler kardeşleriyle olan ilişkilerine de farklı boyutlar katmaktadır. Bebekler tıpkı anne, baba ve diğer bakım veren kişilere olduğu gibi kardeşlerine de duygusal olarak bağlanmaktadır. Çocukluk çağındaki kardeş ilişkisi destekleyici ve olumlu ise kardeşler arasında güvenli bir bağlanma ortaya çıkmaktadır. Büyük kardeşler gelişimsel olarak bilişsel ve fiziksel açıdan küçük kardeşlerinden daha avantajlıdır ve küçük kardeşler bu dönemlerinde genelde büyük kardeşlerini model almaktadırlar (Steuer, 2014).

Orta çocukluk dönemine gelindiğinde kardeşlerin birbirleriyle geçirdikleri zaman anne babalarıyla geçirdiklerinden daha fazladır ve birbirleri ile olan ilişkilerinin niteliğinin de daha eşitlikçi bir hal aldığı belirtilmektedir (Dunn, 1992). Ergenlik dönemine geçildiğinde ise kardeşler arasındaki olumlu ya da olumsuz olarak gelişmiş

ilişkinin o zamana kadar hangi yönde daha güçlüyse o yönde daha da güçlendiğini ve bu gelişim dönemine uygun olarak kardeşlerle olan ilişkinin biraz daha geri planda seyrettiği, sıcaklığın azaldığı ve daha az yakın olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemde kardeşler arasındaki güç dengeleri daha eşitlikçi bir hal içindedir ve büyük kardeşin küçük kardeşi yönlendirmeye ve model olmaya yönelik isteğinde azalma olmaktadır (Steuer, 2014; Dunn, 1992; Sheehan, Darlington, Noller ve Feeney, 2004).

Yetişkinlik dönemindeki kardeş ilişkilerine bakıldığında zamanla ilişkinin niteliğinde değişimlerin olduğu belirtilmektedir. Erken yetişkinlik döneminde büyük olasılıkla farklı yerlerde yaşamaya başlamış olan kardeşler, ifade edilen fiziksel uzaklığa rağmen birbirlerini ziyaret ederek, çeşitli zamanlarda paylaşımlarda bulunarak bu durumu telafi etmeye çalışmaktadırlar. Bütün bu bağlantıda kalma çabalarına karşın zaman ilerledikçe yetişkin hayatının getirdiği çeşitli sorumluluklar nedeniyle kardeşler arasındaki iletişimde azalma görülebilmektedir (Noller, 2005). Öte yandan yetişkinlik dönemindeki bireyler boşanma ve eşini kaybetme gibi olumsuz yaşam deneyimlerinde ihtiyaç duydukları duygusal desteği kardeşlerinden alabilmektedirler (Connidis, 1992).

Kardeş İlişisinin Bileşenleri

Kardeşler birbirleriyle ilgili karşıt duygular içerisinde olabilir. Kardeşler arasında uyum, arkadaşlık, birbirini koruma gibi olumlu temalarla beraber karşıtlık, çatışma, anlaşmazlık, kıskançlık gibi olumsuz temalara da rastlamak mümkündür (Shaffer, 2008). Özetle kardeş ilişkilerinde büyük farklılıklar gözlenmesi mümkündür (Bee ve Boyd, 2009).

Sıcaklık ve çatışma kardeş ilişkisinin niteliğini belirleyen en önemli iki etmendir ve sıcaklık ve çatışmanın varlık ya da yokluğuna göre dört tür kardeş ilişkisi bulunmaktadır (Buhrmester ve Furman, 1990). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir

çalışmaya göre kardeşiyle sıcaklığın ön planda olduğu uyumlu ve yakın ilişki tanımlayan bireylerin, hem çatışmayı hem de sıcaklığı yüksek olarak belirten bireylere göre daha az yalnızlık çektiği ve daha yüksek düzeyde öz-saygısının olduğu bulunmuştur (Sherman, Lansford ve Volling, 2006). Yakın tarihli bir meta-analiz çalışmasında, Buist, Deković ve Prinzie'e (2013) göre içselleştirme ve dışsallaştırma sorun davranışları, kardeş ilişkilerinin sıcaklığı ve kardeşler arasındaki çatışma ile bağlantılıdır. Çatışmanın yoğun olduğu kardeş ilişkileri olan bireylerde hem çatışma hem sıcaklığın yoğun görüldüğü ilişkilere sahip bireylere göre ergenlik döneminde içselleştirme sorun davranışları daha fazla görülmektedir ve ne sıcak ne de çatışmalı ilişkileri olan kardeşlere göre daha fazla depresif belirtiler göstermektedirler (Mc Hale, Whiteman, Kim ve Crouter, 2007; Akt., Buist ve diğerleri, 2013).

Olumlu kardeşlik bağları bireye hayatı boyunca çeşitli alanlarda katkılar sağlamaktadır. Bireylerin çocukluk dönemlerindeki arkadaşlarıyla sosyal uyumlarında, olumsuz yaşam deneyimlerinde kardeşler tampon görevi görebilir, ilerleyen dönemde ortaya çıkabilen evlilik çatışmalarında ya da zayıf arkadaşlık ilişkileri olan kardeşleri için duygusal destek sağlayabilmektedir (Gass, Jenkins ve Dunn 2007; Jenkins, Simpson, Dunn, Rasbash ve O'Connor, 2005; Bowes, Maughan, Caspi, Moffitt ve Arseneault, 2010).

Görüldüğü gibi kardeşlik ilişkisi hayat boyu süren, durağan olmayan ve bireyler üzerinde önemli etkileri olan bir ilişkidir. Gelişimsel dönemlere ve yaşam olaylarına göre şekillenebilen yapısı itibarıyla da bireyler açısından değişime ve gelişime açık özel bir ilişki olarak nitelendirilebilir.

1.5.1 Otizm Spektrum Bozukluğunun Sağlıklı Kardeşler Üzerindeki Etkisi

Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı içinde yer alan çocukların sayısının son kırk yılda artışa geçmesi nedeniyle otizm tanısı olan bir çocuğun kardeşi olarak büyüyen çocukların sayısında da artış olmuştur (King ve Bearman, 2011). Bu durum, otizm spektrum bozukluğu tanısı içinde yer alan çocukların sağlıklı kardeşleri ile ilgili yapılan çalışmalarda artışı sağlamıştır.

Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı içinde yer alan çocukların davranış repertuarları sağlıklı olan kardeşi davranış, psikolojik uyum ve sosyal anlamlarda etkileyebilir. Bu duruma ilişkin karışık sonuçları olan çalışmalar ya da aynı çalışma içinde karışık ve uyumsuz sonuçları bulunan çalışmalar göze çarpmaktadır. Otizm spektrum bozukluğunun öngörülemezliği, karmaşıklığı ve anlaşılmazlığı ailedeki gelişimsel gecikmesi olmayan kardeşlerin psikolojik uyumunu zorlaştırmaktadır (Rodrigue, Morgan ve Geffken, 1992, Fisman, 2000).

Bazıları otizimli kardeşleriyle sıcak ilişkiler, olumlu duygulardan bahsederken bazılarının izole bir yaşamdan ve çatışmadan bahsettiği görülmektedir (Rivers ve Stoneman, 2003). Stresörlerin yoğunluğu, değişen aile rolleri, ailenin işlevselliğinin yeniden inşa edilmesinin gerekliliği, ebeveyn ilgisinin yok olması ya da azalması, suçluluk duyguları, arkadaşlarının yanında kardeşten kaynaklanan utanma duyguları, kardeşin sergilediği ve çocuğa tuhaf gelen davranışların yarattığı şaşkınlık, otizm tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşlerinin deneyimlediği duygulardandır (Randall ve Parker, 1999). Harris ve Glassberg'e (2003) göre otizimli kardeşi olan çocuklar kardeşlerinin çocuk oyunlarına karşı olan ilgisiz tavrı karşısında önce şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamaktadırlar ve ilerleyen süreçte ilgilerini diğer insanlar üzerine kaydırmaktadırlar.

Ebeveynlerinin otizmlı kardeşlerine yönelik sürekli ilgisini de kendileriyle ilgilenilmemesi ve kendilerinin önemslenmemesi olarak algılayabilmektedirler.

Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı içinde yer alan çocukların sağlıklı kardeşleriyle yapılan çalışmaların kardeşlerin psikososyal uyumu üstünde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmında sağlıklı kardeşlerin daha fazla içselleştirme/ dışsallaştırma problemlerinin bulunduğu (Verte, Roeyers ve Buysse, 2003; Ross ve Cuskelly, 2006), daha fazla davranış problemleri sergiledikleri (Hastings, 2003; Meyer, Brook ve Hambrick, 2011; Ross ve Cuskelly, 2006; Verte, 2003) belirtilmektedir.

Başka çalışmalara göre ise sağlıklı kardeşler açısından otizm tanılı bir kardeşe sahip olmanın pozitif sonuçları da bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre otizmlı çocukların sağlıklı kardeşlerinin daha fazla empati ve sorumluluk sahibi olduğu, daha sabırlı, sosyal becerilerinin iyi gelişmiş ve benlik saygılarının daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Kaminsky ve Dewey, 2001; Verte ve diğerleri, 2003; Macks ve Reeve, 2007; Benderix ve Sivberg, 2007).

Otizmlı çocukların sağlıklı kardeşlerinin daha fazla dikkat problemi, arkadaşlık ilişkilerinde sorunlar ve yalnızlık yaşadığını bildiren çalışmalar (Bagenholm ve Gillberg, 1991; Kaminsky ve Dewey, 2001) ile davranışsal anlamda, içselleştirme dışsallaştırma sorunları bağlamında herhangi bir farkın bulunmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Kaminsky ve Dewey, 2002; Pilowsky, Yirmiya, Doppelt, Gross-Tsur ve Shalev, 2004).

Çeşitli engel grupları içinde yer alan çocukların kardeşlerinin karşılaştırıldığı çeşitli çalışmalara alanyazında rastlanmaktadır. Down Sendromu veya otizm tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşlerinin karşılaştırıldığı çalışmalara göre otizm tanılı çocukların

kardeşlerinin olumlu sosyal davranış yelpazesinin daha dar olduğu, düşmanca davranışları daha sık sergilediği, kardeşlerine ilişkin daha az olumlu duygular belirttiği, kardeşleriyle görece daha az zaman geçirdiği bildirilmiştir (Knott, Lewis ve Williams 1995; Orsmond ve Seltzer, 2007).

Sağlıklı olan kardeşin cinsiyeti, otizm tanılı kardeşin belirtilerinin şiddeti, doğum sırası, ailedeki çocuk sayısı gibi bazı etmenler otizm tanısı olan çocukların kardeşlerinin psikolojik uyumları ve iyilik halleri ile ilişkili bulunmaktadır. Otizmlili çocukların kendilerinden büyük kardeşlerinin daha fazla davranış problemi sergilediklerini bildiren çalışmalar bulunmaktadır (Gray, 1998). Otizm tanılı çocukların sağlıklı kardeşlerinin kaygı yaşantıları ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre erkek kardeşlerin özellikle orta çocukluk döneminde kaygı bağlamında klinik olarak dikkate alınması gerekliliği dikkat çekmektedir (Shivers, Deisenroth ve Taylor, 2012). Benzer şekilde otizmlili kardeşi olan ve sağlıklı kardeşi olan çocukların karşılaştırıldığı bir çalışmada otizmlili çocuktan büyük ve cinsiyeti erkek olan kardeşler daha fazla duygusal zorlanma yaşadığı belirtilmiştir (Walton ve Ingersoll, 2015). Doğum sırası sağlıklı kardeşin davranış sorunlarına ilişkin bir açıklama olabilir. Sosyal öğrenme etkilerine bağlı olarak otizmden etkilenen çocuk sağlıklı kardeşinden yaşça büyük olduğu zaman, sağlıklı çocuk otizmlili kardeşin problem davranışlarını taklit edebilir (Tomeny, Barry ve Bader, 2014). Otizm tanılı ve sağlıklı çocuğa sahip iki çocuklu ailelerde, sağlıklı olan çocukta uyum problemlerine ikiden fazla çocuğun olduğu ailelerdekinden daha fazla rastlanmaktadır (Gray, 1998). Kardeş ilişkisi açısından bakıldığında otizmlili bireylerde daha sık rastlanan davranış problemleri nedeniyle kardeşler arasında olumlu ilişkinin daha az olduğu belirtilmiştir (Hastings, 2007). Buna karşılık davranış sorunu daha az yoğun olan otizmlili çocukların kardeşleri, kardeşlerine ilişkin daha olumlu duygular

içinde olduklarını ve kardeşleriyle daha çok birlikte vakit geçirme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir (Orsmond, Kuo ve Seltzer, 2009).

Sağlıklı çocukların kardeşlerinin hastalığı hakkında bilgi sahibi olup olmamaları kardeşlerine yönelik tutumları üzerinde etkili görünmektedir (Cooke ve Semmens, 2010; Smith ve Perry, 2005). Roeyers ve Mycke (1995), sağlıklı olan kardeşlerin otizm hakkında bilgileri ne kadar fazla ise otizmlili kardeşleriyle o kadar olumlu ilişkiler geliştirdiklerini öne sürmektedir.

Apalaçi (1996), otizm tanısı olan çocukların büyük kardeşleri ile sağlıklı çocukların büyük kardeşlerini karşılaştırdığı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre otizm tanısı olan çocukların kardeşlerinde daha yüksek düzeyde depresyon çıkarken benlik saygısının daha düşük olduğu, kardeşleriyle olan ilişkilerinin de diğer gruba göre daha az sıcak ve yakın olduğu bilgisi edinilmiştir. Şenel (1995), Down Sendromu ya da otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların kardeşleri ile engelli kardeşi olmayan çocukların kaygı düzeylerini karşılaştırdığı çalışmasında engelli kardeşi olan grupta yer alan çocukların kaygı düzeyleri anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

Sağlıklı ve yetişkinlik dönemi içinde olan ve otizm tanılı kardeşe sahip bireylerle yapılan çalışmalarda da önceki gelişimsel dönemlere benzer sonuçlar elde edilmiştir. Otizm tanısı bulunan kardeşi olan yetişkin kişiler geçmişteki aile hayatlarını otizmin etrafında şekillenmiş, otizmle ilintili davranış ve iletişim sorunlarını kaotik ve stresli aile yaşamlarının bir parçası olarak tanımlamışlardır (Tozer ve diğerleri, 2013). Başka bir çalışmaya göre otizm tanılı kardeşi olan yetişkin bireylerin Down Sendromu tanılı kardeşi olan yetişkinlere göre depresyona daha eğilimli ve genel sağlık anlamında daha

az güçlü olduklarını, otizm tanılı kardeşleriyle ilişkilerinin daha az olumlu ve daha uzak olduğunu bildirdikleri görülmüştür (Hodapp ve Urbano, 2007).

Harris ve Glassberg'e (2003) göre otizmlı kardeşi olan çocuklar, kardeşlerinin çocuk oyunlarına karşı olan ilgisiz tavrı karşısında önce şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamaktadırlar ve ilerleyen süreçte ilgilerini diğer insanlar üzerine kaydırmaktadırlar. Ebeveynlerinin otizmlı kardeşlerine yönelik sürekli ilgisini de kendileriyle ilgilenilmemesi ve kendilerinin önemsenmemesi olarak algılayabilmektedirler.

Sonuç olarak, ailede otizmlı bir çocuğun varlığının etkileri sağlıklı kardeşler açısından olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye'de bu konu üzerinde yapılan çalışmaların yurtdışında yapılmış çalışmaların bazılarıyla örtüştüğü görülmektedir (Atasoy, 2002; Şenel,1995).

1.5.2. Özgül Öğrenme Güçlüğü'nün Sağlıklı Kardeşler Üzerindeki Etkisi

Özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların %80'inin sağlıklı bir kardeşi olduğu belirtilmiştir (Atkinson ve Crawforth, 1995; Akt. Dyson, 2010). Özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış bir çocuğun yaşadığı zorluklar arasında düşük akademik başarı, sosyal beceri eksiklikleri, iletişim güçlükleri ve arkadaşlar tarafından kabul edilmeme yer alabilir ve bunlar özgül öğrenme güçlüğü olan çocuğun uyum sorunları yaşamasına neden olabilir (Korkmazlar, 1993). Bu açıdan bakıldığında özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocuğun kardeşinin olmasının da yukarıda sıralanan sorunlarla ilgili etkilerinin olması ve kendisinin de bu durumdan etkilenmesi olasıdır.

Ailede özgül öğrenme güçlüğü tanısına sahip ve sağlıklı bir çocuk bulunduğunda, ailedeki sağlıklı çocuklar ebeveynlerinin kardeşlerine neden daha farklı

davrandığını, onlarla daha fazla ilgilendiğini anlamlandırmak isteyebilir. Bu fazla ilgiye farklı zamanlarda farklı tepkiler verebilirler (Silver, 1992). Bir çocuğun, özgül öğrenme güçlüğüne anlayabilmesi için öncelikle fiziksel ve ruhsal olarak diğerinden ayrı bir birey olduğunu bilmesi gerekir. Sağlıklı küçük yaştaki çocukların çeşitli gelişimsel farklılıkları anlaması ile ilgili yöntemsel zorluk vurgusuna dikkat edilmelidir. Küçük yaştaki bu çocukların özgül öğrenme güçlüğü ya da dışarıdan gözlemlenemeyen diğer engel gruplarında yer alan bireyleri anlayabilmeleri için yapılan farklı araçların kullanıldığı çalışmalardan bahsedilmektedir. Ana okulu çocuklarıyla oyuncak bebekler ve resimler kullanılarak yapılan önceki çalışmalarda, daha az gözlenebilen gelişimsel bozuklukların çocuklar tarafında anlaşılmasının zorluğuna vurgu yapan ve bundan dolayı farklı bir yaklaşım deneyen Hames (2005) tarafından çocukların özgül öğrenme güçlüğüne anlayabilmesi için bir dizi videonun araç olarak kullanıldığı bir çalışma yapılmıştır. Buna göre göre özgül öğrenme güçlüğü tanısı bulunan kardeşi olanlar olmayanlara göre özgül öğrenme güçlüğü olan bir kişinin yaşadığı zorlukları daha iyi anlamaktadır . Aynı araştırmacının başka bir çalışmasına göre ebeveynler sağlıklı gelişim gösteren çocuklarına engelli kardeşiyle ilgili bilgi vermelidirler. Bu bilgi verme durumu bir defaya özgü değildir, bu bir anlatma sürecidir (Hames, 1994).

Özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşlerinin odak alındığı az sayıdaki çalışmanın birbiriyle tutarlı sonuçları bulunmadığı görülmektedir. Lardieri, Blacher ve Swanson (2000)'e göre özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan sağlıklı çocukların bir sorun davranış olarak dışsallaştırma davranışları sergilediği ve kardeşleri ile daha yoğun çatışma içeren ilişkilerinin olduğu ifade edilirken Dyson (2003), kardeşlerin benlik algısının ebeveynlerinin belirttiklerinden daha olumlu olduğu ifade edilmiştir. Dyson (2010)'a göre özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların

kardeşleri daha olgun niteliklere sahiptirler ve özellikle kız kardeşler ebeveynlerini model alarak, özgül öğrenme güçlüğü olan kardeşleriyle yaşlarından beklenmeyecek ölçüde bir sorumluluk alabilmektedirler.

Türkiye’de Girli (1995) tarafından yapılan çalışmada çeşitli engel gruplarında yer alan kardeşi olan sağlıklı çocukların kardeşlerini kabul etme düzeylerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Buna göre kardeşler içerisinde en yüksek kabul düzeyinin özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların kardeşlerinde olduğu öğrenilmiştir. Bu durumda, çocuğun engel türünün aileye ve buna bağlı olarak da kardeşe yansımalarının etkili olduğu söylenebilir.

Özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşleri üzerindeki etkilerinin araştırıldığı az sayıda çalışmanın sonuçlarının tutarlı olmadığı görülmektedir. Özellikle sağlıklı kardeşin davranış sorunlarının olup olmadığı, kardeşini kabul etme düzeyiyle ilgili yapıldığı görülen bu çalışmalarda farklı sonuçlar göze çarpmaktadır.

İki bireyin aile olma sürecinde çocuk sahibi olma ve çocuğu yetiştirme dönemi ile aileler yeni bir döneme girerler. Aileye her bir üyenin katılması, heyecanla beklenen bir dönemdir ve aslında belli bir hazırlığı da gerektirdiği için de gelişimsel bir krizdir ve stresli bir yaşam olayı olarak tanımlanmaktadır. Aileye katılacak bu yeni üyenin sağlıklı ve ‘normal’ bir çocuk olduğu var sayımıyla beklentiler içerisine giren anne babalar çocukları ile ilgili beklenmedik bir engel tanısı konması durumunda psikolojik olarak çeşitli aşamalardan geçmektedirler. Ailelerin bu durumu tanımlayıp psikolojik ve duygusal açıdan bu duruma uyum sağlaması, buna uygun bir düzenleme içerisine girmesi zaman gerektiren bir olgudur.

Aile sistemi içerisinde anne baba ile beraber başka çocukların da varlığı söz konusu ise çocukların da anne baba ilgisine, aile düzenine, kardeşiyle kuracağı ilişkilere

ve ailedeki konumuna yönelik süreçlerden geçmesi beklenir. Engelli kardeşe sahip bir çocuğu, kardeşinin tanısı ve bu tanının gerektirdiği bakım, kardeşine ebeveynleri tarafından ayrılan fazla zaman ve emek, kardeşinin davranışları ve algıladığı ebeveyn kabul-reddi önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda otizm ve özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan kardeşe sahip çocuklarda psikolojik uyum, annelerine ilişkin algıladıkları kabul ve red ve kardeşleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi hem ilgili alanyazına katkı sağlayabileceği gibi hem de bu değişkenlerin ilişkisinin yönü ve gücü hakkında bilgi verebilir.

1.6. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı otizm ve özgül öğrenme güçlüğü (ÖÖG) tanısı bulunan çocukların, sağlıklı gelişim gösteren kardeşlerinin psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda cevap aranacak sorular şunlardır:

1. Katılımcıların cinsiyetleri ve kardeşlerinin tanı durumlarının ebeveyn kabul-reddi üzerindeki ortak etkisi anlamlı mıdır?
2. Katılımcıların cinsiyetleri ve kardeşlerinin tanı durumlarının katılımcıların psikolojik uyumları üzerindeki ortak etkisi anlamlı mıdır?
3. Katılımcıların cinsiyetleri ve kardeşlerinin tanı durumlarının kardeşleriyle olan ilişkileri üzerindeki ortak etkisi anlamlı mıdır?
4. Özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan katılımcılara ait bazı demografik değişkenler, katılımcıların algıladıkları ebeveyn kabul reddi ve psikolojik uyumları kardeşleriyle olan ilişkilerini anlamlı biçimde yordamakta mıdır?

5. Sağlıklı kardeşi olan katılımcılara ait bazı demografik değişkenler, katılımcıların algıladıkları ebeveyn kabul reddi ve psikolojik uyumları kardeşleriyle olan ilişkilerini anlamlı biçimde yordamakta mıdır?

1.7. Araştırmanın Önemi

Alanyazında ebeveyn kabul-red kuramı temel alınarak yapılan çalışmalar incelendiğinde gerek çocukluk gerek yetişkinlik dönemindeki bireyler ile yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı çeşitli kişilik özellikleri ile ebeveyn kabul-reddi ile ilişkisine odaklanırken (Yalçın, 2014) bazılarında ebeveyn kabul-reddinin kişilik özellikleri üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmıştır (Arslan, 2010). Özellikle çocuk veya yetişkin bireylerin psikolojik uyumları ile algıladıkları ebeveyn kabul-reddi ile ilgili çeşitli kültürlerde gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür (Ünüböl 2011; Öngider 2006; Kavak 2013; Gracia, Lila ve Musitu, 2005; Najam, Hussain, Kanwal, Malik ve Kausar, 2014; Machado, Machado, Neves ve Fávero, 2014).

Alanyazında engel, engelin bireyi ne şekilde etkilediği ile ve ailede engelli bireyin olmasının etkileriyle ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Yurtdışı kaynaklarında daha sık rastlanmakla birlikte engelli kardeşi olan çocuklarla ilgili yapılan çalışma sayısının az olması dikkat çekicidir. Otizm ve özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşlerinin bir arada ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hayatın neredeyse her alanında zorlanma yaşayan ve aile desteğine ihtiyaç duyan otizmlili bireyler ile akademik alanda ve buna bağlı olarak sosyal alanda da zorlanmalar yaşayan ve desteğe ihtiyaç duyan özgül öğrenme güçlüğü tanılı bireyler ile bu bireylerin

sağlıklı kardeşlerinin aile hayatları ve kendilerine, ebeveynlerine ilişkin algılarının, belirli alanlardaki ihtiyaçlarının farklılaşacağı düşünülmüştür. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın araştırma grubu belirlenmiştir. Bu araştırmanın özellikle ebeveyn kabul-reddi kuramı bağlamında ele alınmasının da sağladığı bütüncül bakış açısıyla otizm ve özgül öğrenme güçlüğü tanıları özelinde ailede otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanısı bulunan kardeşi olan çocuklara ilişkin sağlayacağı katkılar bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.8. Sınırlılıklar

1. Araştırma, Mart 2015-Temmuz 2015 tarihleri arasında Ankara ve İzmir illerindeki özel eğitim merkezlerinde otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların sağlıklı ve 9-17 yaş grubunda yer alan kardeşleriyle gerçekleştirilmiştir.
2. Araştırmaya katılan çocukların psikolojik uyumlarına ilişkin veriler ‘Kişilik Değerlendirme Ölçeği Çocuk Formu’nun ölçtüğü özellikler ile sınırlıdır.
3. Araştırmaya katılan çocukların annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyine ilişkin bilgiler ‘Çocuk Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği Anne Formu’nda ölçtüğü özellikler ile sınırlıdır.
4. Araştırmaya katılan çocukların kardeşleri ile olan ilişkilerinin tanımlanması ‘Kardeş İlişkileri Anketi’nde ölçülen özellikler ile sınırlıdır.

1.9.Sayıtlar

1. Özel eğitim merkezleri aracılığıyla ulaşılan otizm ve özgöl öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların tanıları doğru olarak kabul edilmiştir.
2. Otizm veya özgöl öğrenme güçlüğü olan çocukların araştırmaya katılmayı kabul eden kardeşlerinin herhangi bir gelişimsel gecikmesi bulunmadığı kabul edilmiştir.
3. Otizm veya özgöl öğrenme güçlüğü olan çocukların araştırmaya katılmayı kabul eden kardeşlerinin anneleri tarafından teyit edilen doğum yaşlarının doğru olduğu kabul edilmiştir.
4. Araştırmaya katılan çocukların verilen ölçeklerdeki cevapların samimi ve yansız olduğu var sayılmıştır.
5. Elde edilen veri setinin tesadüfî hatalardan arınık olduğu var sayılmıştır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırma grubu, verilerin toplanması, verilerin analiz edilmesi ve işlem konularında açıklamalar yer almaktadır.

2. 1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, mevcut durumu sorgulayan betimsel bir araştırmadır. İlişkisel tarama modeline dayanarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2004). Veriler, farklı yaşlardaki bireylerden elde edilmiş ve kesitsel araştırma düzeni kullanılmıştır.

2. 2. Araştırma Grubu

Katılımcıların tamamı Ankara ve İzmir ilinde yaşayan, ya engelli bir kardeşe (otizm ya da özgül öğrenme güçlüğü teşhisi olan) ya da sağlıklı kardeşe sahip 9-17 yaş arası çocuklar ve otizm veya özgül öğrenme güçlüğü (ÖÖG) tanılı ve sağlıklı çocuğu olan annelerden oluşmaktadır. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri'nde eğitim alan çocukların annelerinden ve onların sağlıklı kardeşlerinden çalışmaya katılmaya gönüllü olmaları koşuluyla veri toplanması sağlanmıştır. Sağlıklı kardeşe sahip

katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Katılımcılara Ankara ve İzmir illerinden ve her sosyoekonomik düzeyi dengeli temsil edecek şekilde ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılar seçilirken bu iki şehirde çalışılmasının nedeni, ulaşılacak istenen üç örneklem grubuna daha kolay ulaşılabilmesidir.

Ölçme araçlarının uygulanacağı bireyler, “ 9-17 yaşında olmak ve otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanımlı engelli bir kardeşe sahip olmak”, “9-17 yaşında olmak ve gelişimsel geriliği olmayan bir kardeşe sahip olmak”, “otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanımlı engelli bir çocuğa sahip olmak” ve “sağlıklı gelişim gösteren çocuğa sahip olmak” durumu dikkate alınarak amaçlı (purposive) örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Bu örneklemenin temeli, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır. Başka bir deyişle amaçlı örnekleme, evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapmak demektir (Sencer, 1989). Amaçlı örnekleme araştırmacı, evrenle ilgili daha önceki kuramsal bilgilere ve kendi bilgilerine ve araştırmanın özel amacına dayanarak bir örneklem belirlemektedir (Fraenkel ve Wallen, 1993). Bu araştırmada, araştırma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme çeşitlerinden, maksimum çeşitlilik yöntemi benimsenmiş ve bu bağlamda evrenin temsili göz önünde bulundurulmuştur. Bu örnekleme yönteminin evren değerleri hakkında önemli ipuçları vereceği ifade edilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları otizm tanısı olan 60 çocuğun gelişimsel geriliği olmayan kardeşine, özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan 58 çocuğun kardeşine ve herhangi bir gelişimsel gecikmesi bulunmayan kardeşi olan 60 katılımcıya olmak üzere 178 katılımcıya uygulanmıştır.

Veri analizleri öncesi, katılımcıların veri toplama araçlarına verdikleri yanıtlar gözden geçirilmiştir. Bu inceleme sonucunda, ölçek maddelerinin çoğunu boş bırakan (en az % 5'ini) ya da merkeze kayma hatalarının gözlemlendiği toplam 36 katılımcı veri setinden çıkarılmıştır. 142 katılımcı üzerinden yapılan aykırı değer analizleri sonucunda da 4 gözlem analiz dışı bırakılmıştır ve sonuçta analizler 138 katılımcıdan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın örneklemini yaşları 9 ila 17 yaş arasında değişen çocuk veya ergenler oluşturmaktadır. Bütün katılımcıların yaş ortalaması 13,14'dir (ss= 2,71). Otizm tanılı kardeşi olan katılımcıların yaş ortalaması 12,98 (ss= 2,75), özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan katılımcıların yaş ortalaması 13,30 (ss= 2,71) son olarak herhangi bir gelişimsel bozukluğu bulunmayan kardeşi olan katılımcıların yaş ortalaması 13,13 (ss= 2,74)'dir. Katılımcıların 60'ının (%43,5) cinsiyeti erkek iken 78'inin (%56,5) cinsiyeti kızdır.

Araştırmaya katılan bireylerin betimsel özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Betimsel Özellikleri

Değişken	Düzy	n	%
Katılımcıların Yaşı	9,00	15	10,9
	10,00	20	14,5
	11,00	9	6,5
	12,00	18	13,0
	13,00	13	9,4
	14,00	10	7,2
	15,00	19	13,8
	16,00	13	9,4
	17,00	21	15,2
Katılımcıların Cinsiyeti	Erkek	60	43,5
	Kız	78	56,5
Toplam		138	100

Katılımcıların kardeşlerinin 92'sinin gelişimsel geriliği varken 46'sının (% 33,3) gelişimsel geriliği yoktur. Gelişimsel geriliği olan katılımcıların tüm grupta % 32,6'sı

(45 kişi) otizm tanısına sahip iken % 34,1'i (47 kişi) özgül öğrenme güçlüğü tanısına sahiptir. Katılımcıların kardeşlerinin yaşları 2 ila 24 arasında değişmektedir. Katılımcıların kardeşlerin 89'u (%64,5) erkek, 49'u (%35,5) kızdır.

Katılımcıların kardeşlerinin betimsel özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Kardeşlerinin Betimsel Özellikleri

Değişken	Düzy	n	%
Gelişimsel Gerilik	Var	92	66,7
	Yok	46	33,3
Kardeşin Cinsiyeti	Erkek	89	64,5
	Kız	49	35,5
Kardeşin Yaşı	2	1	,7
	3	2	1,4
	4	5	3,6
	5	5	3,6
	6	12	8,7
	7	6	4,3
	8	11	8,0
	9	19	13,8
	10	15	10,9
	11	7	5,1
	12	9	6,5
	13	9	6,5
	14	9	6,5
	15	13	9,4
	16	5	3,6
	17	3	2,2
	18	3	2,2
	20	2	1,4
	24	2	1,4
Toplam		138	100

Otizm tanılı kardeşi olan katılımcıların kardeşlerinin yaş ortalaması 9,49 (ss= 4,42), özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan katılımcıların kardeşlerinin yaş ortalaması 10,02 (ss= 2,63) ve son olarak gelişimsel bozukluğu bulunmayan kardeşi olan katılımcıların kardeşlerinin yaş ortalaması 12,48 (ss= 4,72)'dir. Katılımcıların annelerinin betimsel özellikleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Annelerinin Betimsel Özellikleri

Değişken	Düzy	N	%
Medeni Durum	Bekar	2	1,4
	Evli	128	92,8
	Boşanmış	8	5,8
Eğitim Durumu	Okuma-yazma bilmiyor	5	3,6
	Okuma-yazma biliyor	3	2,2
	İlkokul	42	30,4
	Ortaokul	16	11,6
	Lise	44	31,9
	Üniversite-Yüksekokul	27	19,6
	Lisansüstü	1	,7
İş Durumu	Bir işte çalışıyor	32	23,2
	Çalışmıyor	95	68,8
	Emekli	11	7,9
Gelir Durumu	0-500 TL	8	5,8
	500-1000 TL	8	5,8
	1000-1500 TL	20	14,5
	1500-2000 TL	23	16,7
	2000-2500 TL	26	18,8
	2500 TL ve üstü	53	38,4
Yaşam Doyumu	Hiç hoşnut değil	7	5,1
	Çok az hoşnut	23	16,7
	Kararsız	32	23,2
	Epeyce hoşnut	51	37,0
	Çok hoşnut	25	18,1
Çocuk Sayısı	2 çocuk	90	65,2
	3 çocuk	40	29,0
	4 çocuk	7	5,1
	5 çocuk	1	,7
Toplam		138	100

Katılımcıların annelerinin yaşları 36 ile 58 arasında değişmektedir. Çalışmada yer alan annelerin eğitim durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak ilkokul ve lise mezunu annelerin olduğu görülmektedir. Annelerin %68,8'i herhangi bir işte çalışmamaktadır. Annelerin %37'si yaşamlarından epeyce hoşnut olduklarını ifade etmişlerdir. Annelerin çocuk sayıları 2 ila 5 arasında değişmektedir. Annelerin %65'i iki çocuğa sahip olduğunu belirtmiştir.

2. 3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, kişisel bilgi formu ve ölçekler aracılığı ile bireysel uygulama şeklinde toplanmıştır.

2.3.1. Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu

Bilgilendirilmiş Onam Formu'nda araştırmanın genel amacı, katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcının vereceği bilgilerin gizli tutulması gibi konular hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmada yer almak isteyen katılımcılardan, söz konusu çalışmada gönüllü olarak yer aldıkları ve verdikleri bilgilerin bilimsel amaçlı olarak kullanılabileceğini kabul ettiklerini ifade eden işaretlemeyi yapmaları istenmiştir. Bu çalışmada annelerden yaş, medeni durum, kendisinin ve eşinin eğitim düzeyi ile mesleği, yaşamlarını en uzun süre geçirdikleri yer, yakın zamanda psikolojik tedavi görüp görmediği, kaç çocuklarının olduğu, bu çocukların otizm veya özgül öğrenme güçlüğü gibi herhangi bir gelişimsel gecikmenin olup olmadığı, var ise bu tanının ne zaman çocuklarına konulduğu ile ilgili soruların bulunduğu bir demografik form oluşturulmuştur. Bunlarla beraber annelerin şu anki yaşam doyumlarına ilişkin de bilgi alınmıştır.

Çalışmaya katılan anneler ve çocuklar için ayrı ayrı hazırlanmış Bilgilendirilmiş Onam Formu Ek 1 ve Ek 2'de, çalışmaya katılan annelerden temel bilgilerin alındığı Demografik Bilgi Formu Ek 3'te yer almaktadır.

2.3.2. Çocuk Ergen Ebeveyn Kabul - Red/ Kontrol Ölçeği Anne Formu (Çocuk/Ergen EKRÖ/K: Anne)

Orijinal adı Parental Acceptance - Rejection/ Control Questionnaire (PARQ/C) olan bu ölçek, çocuk tarafından algılanan ebeveyn kabul-reddinin değerlendirilmesi amacıyla Rohner, Saavedra ve Granum tarafından 1978’de geliştirilmiştir. EKRÖ’nün Çocuk/ Ergen Formu’nda 9-17 yaş grubundaki çocukların ebeveynleri ile ilişkilerinde algıladıkları kabul-red değerlendirilmektedir. EKRÖ, çocuk tarafından anne ve baba için ayrı ayrı doldurulmaktadır.

Ebeveyn Kabul - Red Ölçeği Çocuk/Ergen Formu dört alt ölçekten oluşan altmış maddeli bir ölçektir. Sıcaklık ve sevgi, Düşmanlık/ Saldırganlık, İhmal ve Kayıtsızlık, Ayrışmamış Reddetme bu ölçeğin alt ölçeklerini oluşturmaktadır. Bu dört alt ölçeğin her birinden alınan en yüksek puan 60 iken en düşük puan da 20’dir. Ebeveyn Kabul - Red Ölçeği Çocuk/Ergen Formu’nun Türkçe’ye uyarlanması Erdem (1990) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda alt ölçeklerin iç tutarlılık değerleri. 78ila. 90 arasında değişmekte iken ölçeğin tamamına ait iç tutarlık. 95 olarak bulunmuştur. Rohner tarafından 1996’da ebeveyn - çocuk ilişkisinin değerlendirilmesinde ebeveyn kabul-reddine ikinci bir boyut daha eklenmiştir. Bu boyut, kontrol boyutu olarak adlandırılmaktadır. On üç maddeden oluşan Kontrol alt ölçeğinin de eklenmesiyle birlikte EKRÖ “Ebeveyn Kabul – Red/ Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K) olarak adlandırılıp son halini almıştır. Ölçeğin bahsedilen bu son hali 13 maddelik kontrol alt boyutunun eklenmesi ile 73 maddeli olmuştur (Rohner ve Khaleque, 2005). Kontrol alt ölçeği EKRÖ’den tamamen ayrı olarak değerlendirilmektedir. Bu alt ölçekte ebeveynin çocuklarının davranışlarını kontrol etmesine ve düzenlemesine ilişkin sorular

bulunmaktadır. EKRÖ/K'nin çocuk formunda ebeveyn reddi 20 maddeden oluşan sıcaklık/sevgi alt boyutu, 15 maddeden oluşan düşmanlık alt boyutu, 15 maddeden oluşan kayıtsızlık ve ihmal alt boyutu ve 10 maddelik ayrışmamış reddetmeden oluşan dört ana boyut ile değerlendirilirken ayrı bir boyut olarak ele alınan kontrol boyutu da 13 madde ile değerlendirilmektedir. Kontrol boyutunun bir ucunda izin vericiliği içeren düşük ebeveyn kontrolü diğer ucunda ise kısıtlayıcı bir katı ebeveyn kontrolü yer almaktadır.

EKRÖ/K'nin çocuk formunda ebeveyn kabul-reddi boyutunda örnek olarak gösterilebilecek maddeler “Beni sevdiğini belli eder” sıcaklık/sevgi alt boyutuna, “Çabuk parlar ve öfkesini benden çıkarır” düşmanlık alt boyutuna, “Sanki ben hiç yokmuşum gibi davranır” kayıtsızlık ve ihmal alt boyutuna ve “Beni gerçekten sevmez” ayrışmamış reddetme alt boyutuna işaret etmektedir. “İşimi nasıl yapmam gerektiğini bana en ince ayrıntısına kadar söyler” maddesi de kontrol alt boyutuna örnek olarak verilebilir. EKRÖ/K'nin çocuk formunda maddelere “hemen hemen her zaman doğru”, “bazen doğru”, “nadiren doğru”, “hiçbir zaman doğru değil” şeklinde dördümlü Likert tipi bir ölçek üzerinde cevap verilmektedir. Yanıtların puanları sırasıyla 4,3,2 ve 1 puan verilerek yapılmaktadır. Yüksek puanlar yüksek düzeyde algılanan ebeveyn reddini ve kontrolünü göstermektedir. EKRÖ/K'nin çocuk formu ilköğretim dönemindeki çocuklara uygulanabilmektedir. EKRÖ için toplam puan hesaplanmasında Kontrol alt ölçeğine ait puanlar dahil edilmemektedir. Sıcaklık/sevgi alt ölçeğinde yer almakta olan tüm maddeler ve ihmal/kayıtsızlık alt ölçeğindeki bazı maddeler (8, 17, 26, 35, 44, 53, 62) ters kodlanarak “Saldırganlık/Düşmanlık”, “İhmal/Kayıtsızlık” ve “Ayrışmamış Red” alt ölçeklerinden alınan puanlara eklenmektedir. Kontrol alt ölçeği önceden de belirtildiği gibi EKRÖ'den ayrı olarak değerlendirilmektedir Bu alt ölçekten alınacak en

düşük puan 13 iken en yüksek puan da 52 olmaktadır. Kontrol alt boyutu da düşük ve katı kontrol arasında bir çizgi gibidir. 13-26 arası puanlar düşük kontrole, 27-39 arası puanlar ılımlı kontrole, 40-45 arası puanlar sıkı kontrole ve 46-52 arası puanlar da katı kontrole işaret etmektedir. Khaleque ve Rohner tarafından 2002’de yapılan bir meta-analiz çalışmasına göre EKRÖ/K’nin çocuk formunda ebeveyn reddine ilişkin iç tutarlılık .89’dur. 2003’te yapılan bir çalışma ile de Kontrol alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık .71 olarak bulunmuştur. (Rohner ve Khaleque, 2003).

Çocuk/ergen EKRÖ/K’nin ülkemizdeki geçerlik ve güvenirlik çalışması Varan (2003) tarafından yapılmıştır. Bu analizlere göre anne ve baba formlarına ait alt ölçeklerin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları .82 ila .96 arasında değişmektedir. Her iki form için de toplam iç tutarlık katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Yapı geçerliğini inceleyen faktör analizi sonucunda da Türkiye’de de çocuklar ve ergenler için EKRÖ/K’nin geçerliği desteklenmiştir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .71 ile .84 arasında değişmektedir.

Çocuk Ergen Ebeveyn Kabul - Red/ Kontrol Ölçeği Anne Formu Ek 4’te yer almaktadır.

2.3.3. Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ)

Orijinal adı Personality Assessment Questionnaire olan bu ölçek, ebeveyn kabul reddi algılarının kişilik ve davranış özelliklerinin birey üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla Rohner, Saavedra ve Granum tarafından 1978’de geliştirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin 9-18 yaş grubunda olan çocuk ve ergenler için olan formu uygulanmıştır. EKAR Kuramı’nda belirtildiği üzere algılanan ebeveyn

kabul-reddinin en fazla etkilediği yedi kişilik özelliği alt ölçekler halinde, alt ölçek başına 6’şar tane olmak üzere toplam 42 maddeyle irdelenmektedir. “Anne babamın bana çok sevgi göstermesini isterim” maddesi bağımlılık alt ölçeğine örnek olarak verilebilir. “İçimden kavga etmek veya birine kötülük yapmak geliyor” maddesi düşmanlık/saldırganlık alt ölçeğinde yer alan örnek bir maddedir. “Bir işe yaramadığımı ve hiçbir zaman da yaramayacağımı düşünüyorum” maddesi düşük öz saygıya örnektir. “Başarısız biri olduğumu düşünüyorum” maddesi düşük öz yeterlik alt ölçeğine örnek bir maddedir. “İyi arkadaşlıklar kurmak ve bu arkadaşlıkları sürdürmekte zorlanıyorum” maddesi duygusal açıdan tepkisizlik alt ölçeğinden örnek verilebilecek bir maddedir. “Bir an neşeli ve mutlu oluyorum, bir sonraki an keyifsiz ve mutsuz” maddesi duygusal açıdan tutarsızlık alt ölçeğinden örnek bir maddedir. Son olarak “Dünyayı tehlikeli bir yer olarak görüyorum” maddesi de olumsuz dünya görüşü alt ölçeğine örnek gösterilebilecek bir maddedir.

KİDÖ’de yer alan maddelere katılımcının “hemen hemen her zaman doğru”, “bazen doğru” , “nadiren doğru”, “hiçbir zaman doğru değil” arasında kendisine uygun olan durumu işaretlemesi beklenmektedir. Değerlendirme, bu cevaplara sırasıyla 4 ve 1 arasında puan verilerek yapılmaktadır. Çocuk veya ergenlerin genel psikolojik uyumuna ilişkin bilgi, bahsedilen yedi alt ölçeğin puan toplamından elde edilmektedir. En düşük 42 puan, en yüksek 168 puan alınan bu ölçekten alınan düşük puanlar kişinin genel psikolojik uyumunun “sağlıklı”, yüksek puanlar ise “sağlıksız” olduğunu gösterir. KİDÖ’nün başta ABD olmak üzere başka diğer ülkelerde yapılan geçerlik güvenirlik çalışmalarına göre KİDÖ geçerli ve güvenilir bir ölçektir (Rohner,1999). 1991 ve 2000 yılları arasında Çocuk/Ergen KİDÖ kullanılarak yapılan çalışmaların ele alındığı bir

meta-analiz çalışması, etki büyüklüğünün. 83 olduğunu göstermiştir (Rohner ve Khalque, 2005).

KİDÖ ile ilgili olarak Türkiye’deki geçerlik güvenirlik çalışmaları Varan (2003) tarafından yapılmıştır. Yaşları 9 ila 18 arasında değişen 1657 katılımcıyla yapılan çalışmaya göre Çocuk/Ergen KİDÖ’nün alt ölçeklerine ait Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları. 53ve. 80 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı. 86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin yapılan faktör analizi sonuçlarına göre Çocuk/Ergen KİDÖ geçerli bir ölçektir. Çocuk/Ergen KİDÖ’de yedi alt ölçek bulunmaktadır. Ancak bu yedi alt ölçekten Öz-Saygı ve Öz-Yeterlik alt ölçekleri genellikle tek bir faktör oluşturmakta ve KİDÖ’de altı faktörlü bir yapıyı oluşturmaktadır. Dolayısıyla KİDÖ’nün faktör analizinde altı faktörlü bir yapı araştırılmış ve uygulanan oblimin rotasyonu sonucunda bu altı faktörlü yapının net bir şekilde belirlediği görülmüştür. Öz-Saygı ve Öz-Yeterlik alt ölçekleri tek bir faktöre yüklenmiş ve bu faktör Öz-Değerlendirme faktörü olarak adlandırılmıştır. Geriye kalan beş faktöre ait faktör yükleri incelendiğinde, Bağımlılık, Düşmanlık/Saldırganlık, Duygusal Duyarlılık, Duygusal Tutarlılık ve Dünya Görüşü alt ölçeklerinin her birine ait küme puanlarının .77 ile.94 arasında değişmekte olduğu, faktör yüklerinin net bir şekilde beş faktörden birine yüklendiği belirlenen bu toplam altı faktörün açıkladığı toplam varyans %75.81’dir. Bu sonuçların ışığında Çocuk KİDÖ’nün Türk çocuk ve ergenlerin genel psikolojik uyumunu geçerli bir şekilde değerlendirdiği sonucuna varılmıştır (Öngider, 2006). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .86 ile .90 arasında değişmektedir.Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği Ek 5’te yer almaktadır.

2.3.4. Kardeş İlişkileri Anketi

Orijinal adı Sibling Relationship Questionnaire olan Kardeş İlişkileri Anketi Furman ve Buhrmester tarafından geliştirilmiştir. KİA kardeş ilişkileri ile ilgili olarak olumlu ilişki, anne yanlılığı, kardeşi eğitime, kardeş tarafından eğitilme, kardeş üzerinde baskınlık, kardeşin baskınlığı, baba yanlılığı, şefkat, arkadaşlık, düşmanlık, benzerlik, yakınlık, yarışma, kardeşi takdir etme, kardeş tarafından takdir edilme ve tartışma şeklinde sıralanan 16 niteliğinin kardeşi olan katılımcılar tarafından değerlendirildiği 48 maddeli bir ölçüm aracıdır. Buhrmester tarafından 11-13 yaşlarındaki 20 erkek, 29 kızdan oluşan toplam 49 öğrenciyle kardeş ilişkilerine dair yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilerle 48 maddelik bir ölçek geliştirilmiştir (1985). Her maddede katılımcıların kardeşleriyle olan ilişkilerinin belli bir açıdan nasıl değerlendirdiklerine dair sorular bulunmaktadır. Ölçek beş dereceli Likert Tipi bir ölçektir. (1= Hemen hemen hiç, 2= Oldukça az, 3= Biraz, 4= Oldukça fazla, 5= Çok çok fazla) . Ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar Sıcaklık/ Yakınlık Boyutu, Göreceli Konum/ Güç Boyutu, Çatışma Boyutu ve Rekabet Boyutu'dur. Ölçek puanları her alt boyuta ait 3 maddenin toplanması yoluyla elde edilmiştir. Sıcaklık/ Yakınlık Boyutu'nda olumlu ilişki, şefkat, benzerlik, arkadaşlık, samimilik, kardeşi takdir etme ve kardeş tarafından takdir edilme alt boyutları bulunmaktadır. Göreceli Konum/ Güç Boyutu'nda kardeşi eğitime, kardeş tarafından eğitilme, kardeş baskınlığı ve kardeşin baskınlığı alt boyutları vardır. Çatışma Boyutu'nda tartışma, düşmanlık ve yarışma alt boyutları bulunmaktadır. Rekabet Boyutu'nda anne yanlılığı ve baba yanlılığı alt boyutları bulunmaktadır (Furman ve Buhrmester, 1985).

Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması, geçerlik güvenirlik çalışmaları 1996'da Apaliçi ve Alp tarafından yapılmıştır. 16 alt boyut için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları olumlu ilişki .35, anne yanlılığı .62, kardeşi eğitme .68, kardeş tarafından eğitilme .69, kardeş üzerinde baskınlık .16, kardeşin baskınlığı .12, baba yanlılığı .79, şefkat .44, arkadaşlık .53, düşmanlık .69, benzerlik .68, samimilik .60, yarışma .74, kardeşi takdir etme .70, kardeş tarafından takdir edilme .60 ve tartışma .90 olarak bulunmuştur. Bu katsayılarda. 16 iç tutarlık katsayısı olan kardeş üzerinde baskınlık ve. 12 iç tutarlık katsayısı olan kardeşin baskınlığı ölçekleri dışında yeterli iç tutarlık katsayıları olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .74 ile .79 arasında değişmektedir. Kardeş İlişkileri Anketi Ek 6'da yer almaktadır.

2. 4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri SPSS 14.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin analizinde frekans ve yüzde dağılımı kullanılmıştır. Verilerin analizinde cinsiyet ve kardeşlerin tanı grubunun ebeveyn kabul reddi, psikolojik uyum ve kardeş ilişkileri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla MANOVA ve kardeş ilişkisini yordayan değişkenlerin belirlenmesi amacıyla aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Veriler analiz edilirken güven aralığı % 95 olarak alınmıştır.

2.5. İşlem

Araştırma verileri Ankara ve İzmir ilinde Mart 2015- Haziran 2015 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada veriler, bireysel uygulama şeklinde toplanmıştır. Araştırma verileri Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ/K), Çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ), Kardeş İlişkileri Anketi ve annelere sunulmak üzere araştırmacı tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu ve Bilgilendirilmiş Onam Formu kullanılarak toplanmıştır. Çocuklara sunulan ölçek formlarının ilk sayfasındaki “Bilgilendirilmiş Onam Formu” ile çalışmanın konusu hakkında bilgi verilmiş ve çocukların da gönüllü katılımlarına ilişkin onayları alınmıştır. Veriler toplanırken gönüllülük ilkesi esas alınmış, katılımcılara öncelikle araştırmanın amacına yönelik kısa bir bilgi verilmiş ve ardından araştırmaya katılmak isteyen katılımcılara ölçekler verilmiştir. Ayrıca, gerekli durumlarda katılımcılara ek açıklamalar yapılmıştır. Uygulama yapılmadan önce araştırmacı tarafından gönüllü katılımı olan çocuklara ve annelere sözel olarak bu çalışmadan elde edilecek bilgilerin sadece araştırmacı tarafından okunacağı, toplu olarak değerlendirileceği bilgisi verilmiştir. Tüm katılımcılara ölçekler zarf içerisinde verilmiştir, uygulama bitiminde zarf içinde geri alınmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemiştir. Ölçeklerin uygulanması 40-45 dakika arasında değişmiştir.

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmada yer alan üç katılımcı grubunun (otizm tanıılı kardeşı olan, özgül öğrenme güçlüğü tanıılı kardeşı olan, sağlıklı kardeşı olan) kullanılan ölçme araçlarından aldıkları en düşük ve yüksek puan, ortalama puan değerleri ile araştırma amaçlarının doğrultusunda elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Çalışmanın örneklemini otizm tanıılı kardeşı olan 45, özgül öğrenme güçlüğü tanıılı kardeşı olan 47 ve sağlıklı kardeşı olan 46 katılımcıdan oluşmaktadır. Otizm tanıılı kardeşı olan katılımcıların %84,4'lük kısmını oluşturan 38'i kardeşlerinden büyük, %15,6'lık kısmı oluşturan 7'si de kardeşlerinden küçüktür. Özgül öğrenme güçlüğü tanıılı kardeşı olan katılımcıların %85,1'lik kısmını oluşturan 40'ı kardeşlerinden büyük, %14,9'luk kısmı oluşturan 7'si de kardeşlerinden küçüktür. Sağlıklı kardeşı olan katılımcı grubunun %65,2'lik kısmını oluşturan 30'u kardeşlerinden büyük, %34,8'ini oluşturan 16'sı kardeşlerinden küçüktür.

3.1 Ölçme Araçlarından Alınan Puanlara İlişkin Bulgular

Otizm tanıılı kardeşı olan, özgül öğrenme güçlüğü tanıılı kardeşı olan ve sağlıklı kardeşı olan üç ayrı katılımcı grubunun ölçek puanlarına ilişkin bilgiler Tablo 4'te verilmiştir.

Ortalama puanlar açısından ele alındığında anneye ilişkin reddi en yüksek düzeyde algılayan grubun otizm tanılı kardeşi olan grup ($\bar{X}=135,47, ss= 15,51$) en yüksek düzeyde kabul algılayan grubun ise sağlıklı kardeşi olan grup olduğu görülmektedir ($\bar{X}=131,42, ss= 6,97$) Psikolojik uyumu en yüksek olan grup sağlıklı kardeşi olan grup iken ($\bar{X}=91,83, ss= 15,85$), en düşük olan grubun otizm tanılı kardeşi olan grup olduğu görülmektedir ($\bar{X}=93,22, ss= 17,18$). Kardeş ilişkilerini en olumlu olarak tanımlayan grup, özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan grup iken ($\bar{X}=159,78, ss= 20,12$) olumsuz olarak tanımlayan grubun otizm tanılı kardeşi olan grup olduğu görülmektedir ($\bar{X}=135,39, ss= 24,97$).

Tablo 4. Katılımcıların Kardeşlerinin Tanı Grubuna Göre Kullanılan Ölçeklerden Aldıkları En Düşük ve Yüksek Puanlar, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		Sayı	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Otizm Tanılı Kardeşi Olan	EKRÖ/K Toplam	45	106,37	179	135,47	15,51
	KİDÖ Toplam	45	63	132	93,22	17,18
	KİA Toplam	45	66	180	135,39	24,97
Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan	EKRÖ/K Toplam	47	116	206	133,71	15,40
	KİDÖ Toplam	47	67	140,18	92,20	17,81
	KİA Toplam	47	100	204	159,78	20,12
Sağlıklı Kardeşi Olan	EKRÖ/K Toplam	46	117	144	131,42	6,97
	KİDÖ Toplam	46	58,77	132,12	91,83	15,85
	KİA Toplam	46	117	196	156,38	17,98

3.2. Katılımcıların Anne Kabul-Reddi, Psikolojik Uyumları ve Kardeş İlişkilerinin Karşılaştırılması: Cinsiyet ve Tanı Grubu Farklılıklarına İlişkin Bulgular

3.2.1 Anneye İlişkin Algılanan Ebeveyn Kabul Reddine İlişkin Bulgular

İlk olarak, EKRÖ/K toplam ve alt test (sıcaklık, düşmanlık, ihmal, ayrışmamış red, kontrol) puanlarının cinsiyet ve katılımcıların kardeşlerinin tanı grupları açısından

farklılaşıp farklılaşmadığının bulunması amacıyla 2 (kız, erkek) X 3 (otizm, özgül öğrenme güçlüğü ve sağlıklı) faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet (Wilks' $\lambda = .90$, $F_{6-127} = 2,35$; $p < .05$, $\eta^2 = .10$) ve grup (Wilks' $\lambda = .78$, $F_{12-254} = 3,35$; $p < .001$, $\eta^2 = .22$) temel etkilerinin bazı bağımlı değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. Öte yandan cinsiyet ve grup ortak etkisi hiçbir bağımlı değişken açısından istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Cinsiyet temel etkisinin EKRÖ/K toplam ve alt test puanları açısından etkisini belirlemek için yapılan analizlerde, EKRÖ/K toplam puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ancak alt ölçeklerden bir tanesi olan sıcaklık alt ölçeğinde anlamlı bir biçimde farklılık olduğu saptanmıştır. EKRÖ/K sıcaklık alt ölçek puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir ($F_{1-132} = 4.42$; $p < .05$, $\eta^2 = .03$) (Tablo 6). Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların EKRÖ/K sıcaklık puanları ($\bar{X} = 27,48$, $ss = 1.55$) kız çocukların EKRÖ/K sıcaklık puanlarından ($\bar{X} = 31,85$, $ss = 1.38$) anlamlı olarak daha düşüktür (Tablo 5.; Tablo 6).

Katılımcıların kardeşlerinin tanı grubu etkisinin EKRÖ/K toplam ve alt test puanları açısından etkisini belirlemek amacıyla yapılan analizlerde, EKRÖ/K alt ölçek puanlarından sıcaklık, ihmal ve kontrol üzerinde grup temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. EKRÖ/K toplam puanı üzerinde katılımcıların kardeşlerinin yer aldığı tanı grubunun temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. EKRÖ/K toplam puanının tanı grubu temel etkisi [$F_{2-132} = 3.53$; $p < .05$, $\eta^2 = .03$]’tür. Sıcaklık alt boyutu için tanı grubu temel etkisi [$F_{2-132} = 4,12$; $p < .05$, $\eta^2 = .06$]’dır. Analiz sonuçlarına göre otizm tanılı kardeşi

olan katılımcı grubunun sıcaklık puanları ($\bar{X} = 32,97$, $ss = 1,81$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun sıcaklık puanlarından ($\bar{X} = 25,81$, $ss = 1,76$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir (Tablo 5; Tablo 6). İhmal alt boyutu için grup temel etkisi [$F_{2-132} = 4,76$; $p < .05$, $\eta^2 = .07$]’dir. Buna göre otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun ihmal alt ölçek puanları ($\bar{X} = 24,57$, $ss = 1,00$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun ihmal alt ölçek puanlarından ($\bar{X} = 20,25$, $ss = ,98$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir. Kontrol alt boyutu için grup temel etkisi [$F_{2-132} = 9,65$; $p < .001$, $\eta^2 = .13$]’tür. Analiz sonuçlarına göre otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanları ($\bar{X} = 38,34$, $ss = ,82$) sağlıklı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanlarından ($\bar{X} = 34,66$, $ss = ,82$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir (Tablo 5; Tablo 6). Ayrıca ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanları ($\bar{X} = 39,50$, $ss = ,80$) sağlıklı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanlarından ($\bar{X} = 34,66$, $ss = ,82$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir.

Tablo 5. EKRÖ/K Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Gruplara ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	EKRÖ/K Toplam		EKRÖ/K Sıcaklık		EKRÖ/K Düşmanlık		EKRÖ/K İhmal		EKRÖ/K AyrışmamışRed		EKRÖ/K Kontrol	
	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss
<i>Cinsiyet</i>												
Kız	132,42	3,31	31,85	1,38	24,08	,86	23,04	,77	16,02	,55	37,44	,62
Erkek	128,80	3,74	27,48	1,55	25,25	,97	21,91	,86	16,59	,62	37,57	,70
<i>Kardeş Tanı Grubu</i>												
Otizm	139,93	4,36	32,97	1,81	26,38	1,13	24,57	1,01	17,66	,72	38,34	,82
ÖÖG	124,91	4,24	25,81	1,76	24,03	1,10	20,25	,98	15,31	,70	39,50	,80
GBO	127,00	4,39	30,23	1,82	23,58	1,14	22,59	1,01	15,94	,73	34,66	,82

GBO= Gelişimsel bozukluğu olmayan, sağlıklı

Tablo 6. EKRÖ/K Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Tanı Grubu ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
<i>Cinsiyet</i>					
EKRÖ/K Toplam	441,12	1	441,12	,52*	,471
EKRÖ/K Sıcaklık	642,53	1	642,53	4,42*	,037
EKRÖ/K Düşmanlık	46,09	1	46,09	,82	,368
EKRÖ/K İhmal	42,98	1	42,98	,96	,330
EKRÖ/K Ayrışmamış red	11,21	1	11,21	,48	,489
EKRÖ/K Kontrol	,59	1	,59	,02	,889
<i>Grup</i>					
EKRÖ/K Toplam	5962,28	2	2981,14	3,53*	,032
EKRÖ/K Sıcaklık	1196,96	2	598,48	4,12*	,018
EKRÖ/K Düşmanlık	202,30	2	101,15	1,79	,171
EKRÖ/K İhmal	427,47	2	213,73	4,76*	,010
EKRÖ/K Ayrışmamış red	134,30	2	67,15	2,89	,059
EKRÖ/K Kontrol	573,71	2	286,85	9,65*	,000
<i>Cinsiyet*Grup</i>					
EKRÖ/K Toplam	123,02	2	61,51	,36	,700
EKRÖ/K Sıcaklık	359,12	2	179,56	1,23	,294
EKRÖ/K Düşmanlık	40,13	2	20,07	,36	,702
EKRÖ/K İhmal	38,26	2	19,13	,43	,654
EKRÖ/K Ayrışmamış red	28,17	2	14,08	,61	,547
EKRÖ/K Kontrol	122,53	2	61,26	2,06	,131

3.2.3.Psikolojik Uyuma İlişkin Bulgular

İlk olarak, KİDÖ toplam ve alt test (düşmanlık, bağımlılık, olumsuz öz saygı, olumsuz öz yeterlik, duygusal tepkisizlik, duygusal tutarsızlık ve olumsuz dünya görüşü) puanlarının cinsiyet ve tanı grubu açısından farklılaşıp farklılaşmadığının bulunması amacıyla 2 (kız, erkek) X 3 (otizm, özgül öğrenme güçlüğü ve gelişimsel bozukluğu olmayan) faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet (Wilks' $\lambda = .90$, $F_{7-126} = 2,07$; $p < .05$, $\eta^2 = .10$) temel etkisinin bazı bağımlı değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. Öte yandan kardeşlerinin tanı grubu temel etkisi, cinsiyet ve tanı grubu ortak etkisi hiçbir bağımlı değişken açısından istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Cinsiyet temel etkisinin KİDÖ toplam ve alt test puanları açısından etkisini belirlemek için yapılan analizlerde, KİDÖ düşmanlık alt ölçek puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir [$F_{1-132} = 5,23$; $p < .05$, $\eta^2 = .04$](Tablo 8). Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların KİDÖ düşmanlık alt ölçek puanları ($\bar{X} = 24,90$, $ss = .86$) kız çocukların düşmanlık alt ölçek puanlarından ($\bar{X} = 22,27$, $ss = .77$) anlamlı olarak daha yüksektir (Tablo 7; Tablo 8).

KİDÖ olumsuz öz yeterlik alt ölçek puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir [$F_{1-132} = 4,18$; $p < .05$, $\eta^2 = .03$] Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların KİDÖ olumsuz öz yeterlik alt ölçek puanları ($\bar{X} = 11,90$, $ss = .63$) kız çocuklarıninkinden ($\bar{X} = 10,17$, $ss = .56$) anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 7. KİDÖ Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	KİDÖ Toplam		KİDÖ Düşmanlık		KİDÖ Bağımlılık		KİDÖ Olumsuz Öz- Saygı		KİDÖ Olumsuz Öz- Yeterlik		KİDÖ Duygusal Tepkisizlik		KİDÖ Duygusal Tutarsızlık		KİDÖ Olumsuz Dünya Görüşü	
	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss
<i>Cinsiyet</i>																
Erkek	95,14	2,18	24,90	,86	18,00	,57	10,82	,47	11,90	,63	12,08	,43	15,84	,44	1,60	,12
Kız	90,47	1,93	22,27	,77	18,05	,51	10,68	,42	10,17	,56	11,77	,39	15,84	,39	1,69	,11
<i>Kardeş Tanı Grubu</i>																
Otizm	93,64	2,54	24,26	1,00	10,95	,67	10,95	,55	10,86	,74	12,52	,51	15,88	,52	1,68	,14
ÖÖG	92,20	2,47	21,95	,98	10,54	,65	10,54	,53	10,70	,72	11,87	,49	15,83	,50	1,57	,13
GBO	92,58	2,55	24,55	1,01	10,76	,67	10,76	,55	10,55	,74	11,38	,51	15,82	,52	1,69	,14

Tablo 8. KİDÖ Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Cinsiyet					
KİDÖ Toplam	736,22	1	736,22	2,58	,111
KİDÖ Düşmanlık	234,41	1	234,41	5,23*	,024
KİDÖ Bağımlılık	,110	1	,110	,01	,941
KİDÖ Olumsuz Öz saygı	,642	1	,642	,05	,827
KİDÖ Olumsuz Öz yeterlik	101,15	1	101,15	4,17*	,043
KİDÖ Duygusal Tepkisizlik	3,37	1	3,37	,30	,587
KİDÖ Duygusal Tutarsızlık	,01	1	,01	,00	,993
KİDÖ Olumsuz Dünya Görüşü	,26	1	,26	,30	,584

3.2.4. Kardeş İlişkilerine Ait Bulgular

İlk olarak, KİA toplam ve alt test (sıcaklık, göreceli konum/güç, çatışma ve rekabet) puanlarının cinsiyet ve grup açısından farklılaşıp farklılaşmadığının bulunması amacıyla 2 (kız, erkek) X 3 (otizm, özgül öğrenme güçlüğü ve gelişimsel bozukluğu olmayan) faktöryel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet (Wilks' $\lambda = .92$, $F_{4-129} = 2,78$; $p < .05$, $\eta^2 = .08$) temel etkisinin bazı bağımlı değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların kardeşlerinin tanı grubunun temel etkisinin de bazı bağımlı değişkenler açısından anlamlı olduğu görülmüştür (Wilks' $\lambda = .66$, $F_{8-258} = 7,59$; $p < .001$, $\eta^2 = .19$). Öte yandan cinsiyet ve tanı grubu ortak bağımlı değişkenler açısından anlamlı fark göstermemektedir.

Cinsiyet temel etkisinin KİA alt ölçek puanlarından çatışma alt ölçek puanı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür [$F_{1-132} = 4,71$; $p < .05$, $\eta^2 = .03$] (Tablo 9). Analiz

sonuçlarına göre erkek çocukların KİA çatışma alt ölçek puanları ($\bar{X} = 23,83$, $ss = .85$) kız çocukların çatışma alt ölçek puanlarından ($\bar{X} = 21,36$, $ss = .76$) anlamlı olarak daha yüksektir (Tablo 9; Tablo 10).

Tanı grubu temel etkisinin KİA toplam ve alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna göre tanı grubu temel etkisi KİA toplam puan üzerinde anlamlı etkiye sahiptir [$F_{2-132} = 16,76$; $p < .001$, $\eta^2 = .20$]. Otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin KİA toplam puanı ($\bar{X} = 135,66$, $ss = 3.16$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($\bar{X} = 159,85$, $ss = 3.07$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($x = 155,15$, $ss = 3.18$) anlamlı olarak daha düşüktür. Tanı grubu temel etkisinin sıcaklık alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür [$F_{2-132} = 3,99$; $p < .05$, $\eta^2 = .06$]. Otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin sıcaklık alt ölçek puanları ($\bar{X} = 69,53$, $ss = 2.34$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($\bar{X} = 77,89$, $ss = 2.18$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($\bar{X} = 76,29$, $ss = 2.25$) anlamlı olarak daha düşüktür. Tanı grubu temel etkisi göreceli konum/güç alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir [$F_{2-132} = 9,92$; $p < .001$, $\eta^2 = .13$]. Otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin göreceli konum/güç alt ölçek puanları ($\bar{X} = 32,72$, $ss = 1.08$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($\bar{X} = 39,18$, $ss = 1.05$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($\bar{X} = 37,55$, $ss = 1.08$) anlamlı olarak daha düşüktür. Tanı grubu temel etkisi çatışma alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir [$F_{2-132} = 14,82$; $p < .001$, $\eta^2 = .18$]. Otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin çatışma alt ölçek puanları ($\bar{X} = 18,29$, $ss = .99$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($\bar{X} = 25,43$, $ss = .97$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($\bar{X} = 24,06$, $ss = 1.00$) anlamlı olarak daha düşüktür. Son olarak tanı grubu temel etkisinin rekabet alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür sahiptir [$F_{2-132} = 6,58$; $p < .01$, $\eta^2 = .09$]. Buna göre otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin rekabet alt ölçek puanları (

$\bar{X} = 15,13$, $ss = .97$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($\bar{X} = 17,35$, $ss = ,48$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($\bar{X} = 17,24$, $ss = ,49$) anlamlı olarak daha düşüktür.

Tablo 9. KİA Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Gruplara Ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	KİA Toplam		KİA Sıcaklık		KİA Göreceli Konum/Güç		KİA Çatışma		KİA Rekabet	
	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss	$\bar{x}$	ss
Cinsiyet										
Kız	150,21	2,40	75,14	1,70	37,34	,82	21,36	,75	16,37	,37
Erkek	150,24	2,71	74,00	1,92	35,63	,92	23,83	,85	16,78	,42
Grup										
Otizm	135,67	3,16	69,53	2,24	32,72	1,08	18,30	,99	15,13	,49
ÖÖG	159,85	3,07	77,89	2,18	39,18	1,05	25,43	,97	17,35	,48
GBO	155,15	3,18	76,30	2,25	37,55	1,08	24,06	1,00	17,24	,49

Tablo 10. KİA Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Grup ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Cinsiyet					
KİA Toplam	,039	1	,039	,00	,993
KİA Sıcaklık	43,79	1	43,79	,20	,658
KİA Göreceli Konum/Güç	99,25	1	99,25	1,93	,167
KİA Çatışma	206,08	1	206,08	4,71*	,032
KİA Rekabet	5,86	1	5,86	,55	,460
Grup					
KİA Toplam	14836,01	2	7418,00	16,76***	,000
KİA Sıcaklık	1777,96	2	888,98	3,99*	,021
KİA Göreceli Konum/Güç	1022,05	2	511,03	9,92***	,000
KİA Çatışma	1295,86	2	647,93	14,82***	,000
KİA Rekabet	140,40	2	70,20	6,58**	,002

3.3. Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlerin Belirlenmesine İlişkin

Bulgular

Bu çalışmada, kardeş ilişkisini yordayan değişkenlerin belirlenmesi amacıyla aşamalı regresyon analizinden yararlanılmıştır. Kardeşlerinin tanı grupları temel alınarak yapılan korelasyon analizi sonucunda ilgili puanlarla ilişkili değişkenler sırayla regresyon denkleminde alınmıştır.

3.3.1 Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Katılımcıların kardeşlerinin tanı grubuna göre kardeş ilişkilerini yordayan değişkenleri saptamak amacıyla öncelikle KİDÖ toplam puanının, sosyodemografik değişkenler, EKRÖ/K toplam puanı ve KİDÖ toplam puanı ile olan ilişkilerine bakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır.

Otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun kardeş ilişkilerini yordaması beklenen temel değişkenler arası korelasyonlar Tablo 11’de verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun olumlu kardeş ilişkileri ile annelerinden algıladıkları red, sağlıksız psikolojik uyum, anne yaşam doyumu arasında $-.31$ ile $-.44$ arasında değişen negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<.05$). Başka bir deyişle katılımcıların psikolojik uyum sorunları arttıkça olumlu kardeş ilişkilerini ifadeleri azalmaktadır. Anne yaşam doyumu sağlıklı psikolojik uyum ile ve algılanan ebeveyn kabulü arasında $.31$ ile $.54$ arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<.05$; $p<.01$). Anne yaşam doyumu arttıkça katılımcıların sağlıklı psikolojik uyum ve annelerinden algıladıkları kabul düzeyleri artmaktadır.

Otizm tanılı kardeşi olan grupta regresyonun koşulları (doğrusallık, dağılımın normalliği ve varyansların homojenliği gibi) karşılanmadığı için regresyon analizi yapılamamıştır.

Tablo 11. Otizm Tanılı Kardeşi Olan Katılımcılara İlişkin Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Kardeş İlişkileri	1,00											
2. Kardeş Sırası	-,04	1,00										
3. Anne Eğitim Düzeyi	-,24	-,13	1,00									
4. Annenin çalışma durumu	,03	,22	-,22	1,00								
5. Yaşanılan Yer	-,08	-,06	,29	-,21	1,00							
6. Anne Psikolojik Tedavi	,13	,13	,29	-,34*	,38**	1,00						
7. Anne Yaşam Doyumu	,20	-,09	-,32*	-,11	,00	,02	1,00					
8. Ailedeki Çocuk Sayısı	-,19	,31*	-,14	,05	-,08	-,18	,25	1,00				
9. Katılımcı Cinsiyeti	-,10	-,14	-,10	,02	-,22	-,14	,39**	,27	1,00			
10. Kardeş Cinsiyeti	-,14	-,24	,17	,01	-,10	,08	,10	-,11	,16	1,00		
11. Anneden Algılanan Kabul-Red	-,31*	-,08	,14	-,27	,17	,29	-,05	,14	-,10	-,10	1,00	
12. Psikolojik Uyum	-,44**	,01	,25	-,08	,01	,16	-,22	,07	-,22	,31*	,54**	1,00

**p<.01; * p<.05

Özgöl öğrenme güçlüğü tanılı kardeşı olan katılımcı grubunun kardeş ilişkilerini yordaması beklenen temel değişkenler arası korelasyonlar Tablo 12’de verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre özgöl öğrenme güçlüğü tanılı kardeşı olan katılımcı grubunun annelerinden algıladıkları red ile sağlıklı psikolojik uyum arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. ($r=.34$). Başka bir deyişle bu bulguyla ilgili anneden algılanan kabul ile sağlıklı psikolojik uyum arasında pozitif yönde bir ilişki vardır denebilir. Sağlıksız psikolojik uyum ile annenin yaşam doyumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-.34$)

Sağlıklı kardeşı olan katılımcı grubun kardeş ilişkilerini yordaması beklenen temel değişkenler Tablo 13’te verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre sağlıklı kardeşı olan katılımcı grubunun kardeş ilişkileri ile annelerinden algıladıkları red ile sağlıksız psikolojik uyum arasında $-.44$ ila $-.57$ arasında değişen negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca annenin yaşam doyumu ile olumlu kardeş ilişkisi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=.52$). Sağlıksız psikolojik uyum ile anneden algılanan red arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.52$)

Tablo 12: Özgöl Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan Katılımcılara İlişkin Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Kardeş İlişkileri	1,00											
2. Kardeş Sırası	-,26	1,00										
3. Anne Eğitim Düzeyi	,29	-,23	1,00									
4. Annenin çalışma durumu	-,02	,16	-,18	1,00								
5. Yaşanılan Yer	,20	,17	,13	,16	1,00							
6. Anne Psikolojik Tedavi	-,17	,18	-,04	,20	-,07	1,00						
7. Anne Yaşam Doyumu	,08	,06	,19	,07	-,14	-,04	1,00					
8. Ailedeki Çocuk Sayısı	,19	-,01	,09	-,01	,12	-,02	,09	1,00				
9. Katılımcı Cinsiyeti	-,16	-,06	,02	,00	-,20	,16	,21	,49**	1,00			
10. Kardeş Cinsiyeti	,16	-,15	,05	,05	,07	,11	,19	,23	,15	1,00		
11. Anneden Algılanan Red	,12	,04	,04	,10	,01	,11	-,21	-,06	-,25	-,16	1,00	
12. Psikolojik Uyum	-,09	,17	-,06	,02	-,04	,15	-,34*	,05	,01	,01	,34*	1,00

**p<.01; *p<.05

Tablo 13: Sağlıklı Kardeşi Olan Katılımcılara İlişkin Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Kardeş İlişkileri	1,00											
2. Kardeş Sırası	,15	1,00										
3. Anne Eğitim Düzeyi	,14	,21	1,00									
4. Annenin çalışma durumu	,08	,13	,03	1,00								
5. Yaşanılan Yer	-,01	,23	,32*	,22	1,00							
6. Anne Psikolojik Tedavi	-,03	-,19	,07	,30*	,15	1,00						
7. Anne Yaşam Doyumu	,52**	,16	,12	,38**	,10	,05	1,00					
8. Ailedeki Çocuk Sayısı	-,10	-,12	-,01	,14	-,13	,14	-,07	1,00				
9. Katılımcı Cinsiyeti	,31*	,14	,11	-,13	,00	-,25	-,08	,25	1,00			
10. Kardeş Cinsiyeti	,40**	,15	,21	,13	,10	,10	,14	,20	,04	1,00		
11. Anneden Algılanan Red	-,44**	-,05	-,20	-,26	,14	,03	-,24	-,20	-,30*	-,10	1,00	
12. Psikolojik Uyum	-,57**	,04	-,16	-,17	,16	-,07	-,62**	-,08	-,21	-,18	,52**	1,00

**p<.01; *p<.05

3.3.2. Regresyon Analizi Sonuçları

Yordanan değişken olarak, Kardeş İlişkileri Anketi'nin toplam puanı kullanılmıştır. Demografik değişkenler (kardeş sırası, anne eğitim düzeyi, annenin çalışma durumu, yaşanılan yer, annenin psikolojik tedavi görüp görmediği, annenin yaşam doyumu, ailedeki çocuk sayısı, katılımcı cinsiyeti ve kardeş cinsiyeti) ve diğer araştırma araştırma değişkenlerine ait ölçek puanları (anneye ilişkin algılanan kabul-red düzeyi için EKRÖ/K, katılımcıların psikolojik uyumu için KİDÖ) yordayan değişken olarak ele alınmıştır.

Tablo 14'te her bloktaki değişkenler denkleme giriş sırasına göre verilmiştir.

Tablo 14. Regresyon Analizinde Değişkenlerin Analize Giriş Sıralaması
Yordayıcı Değişkenler

1. Blok: Demografik Değişkenler
Kardeş Sırası
Eğitim Düzeyi
Annenin Çalışma Durumu
Yaşanılan Yer
Annenin Psikolojik Tedavi Görüp Görmemesi
Anne Yaşam Doyumu
Ailedeki Çocuk Sayısı
Katılımcı Cinsiyeti
Kardeş Cinsiyeti
2. Blok: Anneye İlişkin Algılanan Kabul-Red Düzeyi
3. Blok: Katılımcıların Psikolojik Uyumu
Yordanan Değişken: Kardeş İlişkileri

3.3.3. Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlere Ait Bulgular

Özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan katılımcıların kardeş ilişkilerini yordayan değişkenlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15: Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkisinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

	B	β	R^2	Uyarlanmış R^2	Hata Varyansı	F	P
Katılımcı cinsiyeti	-4,69	-,35	,12	,10	-2,42 (1-42)	5,85	,02
Anneye ilişkin algılanan kabul-red	-,68	-,36	,25	,21	-2,63 (2-41)	6,79	,00
Katılımcının Psikolojik Uyum	-3,3	-,31	,33	,28	-2,24 (3-40)	6,65	,00

Tablo 15’te görüldüğü gibi özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan katılımcıların, kardeş ilişkisini yordayan ilk değişken katılımcıların cinsiyetidir. Bu değişkenin açıkladığı varyans %12’dir. [$F_{1-42} = 5,85; p < .001$]. Bu değişkenin ardından katılımcılar tarafından anneye ilişkin algılanan kabul-red düzeyinin denkleme girmesi ile açıklanan varyansın %25’e yükseldiği görülmektedir [$F_{2-41} = 6,79; p < .05$]. Üçüncü ve son olarak denkleme giren katılımcıların psikolojik uyumunun denkleme girmesi ile açıklanan varyans %33’e çıkmıştır [$F_{3-40} = 6,65; p < .001$].

3.3.4 Sağlıklı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlere Ait Bulgular

Sağlıklı kardeşi olan katılımcıların kardeş ilişkilerini yordayan değişkenlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Sağlıklı Kardeşi Olan Katılımcıların Kardeş İlişkisinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

	B	B	R²	Uyarlanmış R²	Hata Varyansı	F	P
Annenin Yaşam Doyumu	11,52	,52	,27	,25	4,00 (1-43)	16,04	,000
Kardeşin Cinsiyeti	12,85	,36	,40	,37	2,94 (2-42)	13,79	,005
Katılımcının Cinsiyeti	11,66	,32	,50	,46	2,88 (3-41)	13,57	,006
Anneye ilişkin algılanan kabul-red	-,748	-,28	,56	,52	-2,45 (4-40)	12,93	,019
Katılımcının Psikolojik Uyumu	-,155	-,14	,57	,52	-,88 (5-39)	10,43	,386

Tablo ...’de görüldüğü gibi sağlıklı kardeşi olan katılımcıların kardeş ilişkisini yordayan ilk değişken annelerin bildirdiği yaşam doyumudur. Bu değişkenin açıkladığı varyans %27’dir. [$F_{1-43} = 16,04$; $p < .001$]. Bu değişkenin ardından kardeş cinsiyetinin denkleme girmesi ile açıklanan varyansın %40’a yükseldiği görülmektedir [$F_{2-42} = 13,79$; $p < .05$]. Üçüncü aşamada ise katılımcıların cinsiyetlerinin katılması ile açıklanan

varyans %50 olmaktadır. [$F_{3-41} = 13,57; p < .05$]. Katılımcıların annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red ile dördüncü aşamada varyansın %56'sının açıklandığı görülmektedir [$F_{4-40} = 12,43; p < .05$]. Beşinci ve son aşamada denkleme giren katılımcıların psikolojik uyumları ile açıklanan varyansın %57 olduğu görülmektedir [$F_{5-390} = 10,43; p < .01$].

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Bu çalışmada otizm, özgül öğrenme güçlüğü tanısı bulunan ve herhangi bir gelişimsel bozukluğu olmayan çocukların herhangi bir gelişimsel, psikiyatrik ve nörolojikbozukluk tanısı bulunmayan ve 9-17 yaş aralığında yer alan kardeşlerinin psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyi incelenmiştir. Bu bölümde araştırmanın amaçlarına uygun olarak yapılan analizlerden elde edilen bulgular alan yazın çerçevesinde tartışılacaktır.

4.1.Katılımcıların Cinsiyetine Göre Annelerine İlişkin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Reddi, Psikolojik Uyum ve Kardeş İlişkilerine İlişkin Bulguların Tartışılması

4.1.1.Katılımcıların Cinsiyetine Göre Annelerine İlişkin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyinin Tartışılması

Katılımcıların cinsiyetlerine göre annelerine ilişkin algıladıkları ebeveyn kabul-reddinin anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Katılımcıların cinsiyetine göre annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyini ölçen EKRÖ/K Ölçeği'nin sıcaklık alt boyutunda cinsiyetler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu

çalışmaya göre kız katılımcılar erkek katılımcılara göre annelerini daha az sıcak olarak algılamaktadırlar. Bu sonuç, çeşitli gelişim dönemlerinde yapılmış ve kızların annelerini erkeklerden daha sıcak olarak algıladığına ilişkin sonuçlar veren çalışmalarla uyumlu görünmemektedir (Dural ve Yalçın, 2014; Yalçın, 2015). Çalışmada yer alan katılımcıların yaş aralıkları 9-17 arasında olsa da yaş ortalamasının ergenlik dönemine denk geldiği göze çarpmaktadır. Bu dönemde anne ve çocukları arasında anlaşmazlıkların artması sık görülen bir durumdur (Cunningham, Swanson, Spencer ve Dupree, 2003). Ailede engelli bir bireyin olup olmamasından bağımsız olarak ailelerde kız kardeşlere yönelik kardeşlerin bakımının ve ev içi sorumlulukların yüklenmesi durumuna daha sık rastlanmaktadır (Mc Hale ve Gamble, 1989; Brody, Kim, Murry ve Brown, 2003). Yaş dönemleri ve çatışma yaşanan alanlar göz önüne alındığında kız kardeşlerin annelerine ilişkin algıladıkları sıcaklık düzeyinin erkeklere göre anlamlı düzeyde düşük olmasına bir açıklama olarak gösterilebilir.

4.1.2. Kardeşlerinin Tanısına Göre Katılımcıların Annelerine İlişkin Algıladıkları Kabul-Red Düzeyinin Tartışılması

Katılımcıların kardeşlerinin tanı durumuna göre annelerine ilişkin algıladıkları ebeveyn kabul-reddinin anlamlı farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Katılımcıların kardeşlerinin tanısına göre annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyini ölçen EKRÖ/K puanlarında bahsedilen gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Çocukların annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyinde, ebeveynlerin yaşadığı evlilik çatışması, aile işlevselliği, aile içi stres gibi etmenlerin etkili

olduğunu bildiren çalışmalar vardır (Ashaboğlu, 2005 ve Wicks-Nelson ve Israel, 2006). Annelerin engelli çocuklarıyla ilgili daha fazla sorumlulukları olmasının yanı sıra çocuklarının fiziksel ve duygusal beklentilerini yerine getirmesi de beklenmektedir (Reichman ve diğerleri, 2008). Gelişimsel bozukluğu olan ve olmayan çocuklara sahip anneler açısından engelli çocuğa gerek yeterli bakımı sağlamak, yaşadığı zorlanmalarla ilgili hayat düzenlemesini sağlamak gerekse de sağlıklı çocuğa yeterli ilgiyi verme durumu zaman zaman zorlayıcı ve stresli bir deneyim olarak gözlenmektedir (Dyson, 2003; Hastings ve Johnson, 2001). Bu çalışmada sonucun bu şekilde bulunması, yukarıda açıklanan özelliklerden kaynaklanıyor olabilir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre özgül öğrenme güçlüğü (ÖÖG) tanılı kardeşi olan çocuklar otizm tanılı kardeşi olan çocuklara göre annelerini daha sıcak olarak algılamaktadır. Başka bir deyişle otizm tanılı kardeşi olan sağlıklı çocuklar annelerini, ÖÖG tanılı kardeşi olan gruptan daha soğuk olarak algılamaktadırlar. Otizm tanılı bir çocuğa sahip olan annelerin, otistik çocuğun ihtiyaçlarına yanıt verme uğraşısı sırasında sağlıklı çocuğun ihtiyaçlarına yönelmede yetersiz kalabileceği düşünülebilir. Otizm tanılı bir çocuğun olduğu ailelerde aile bireylerinin otizmlili çocuğun zorlayıcı davranışları, eğitimi, bunların getirdiği ekonomik ve psikolojik yüklerle baş etme konularında yaşadıkları zorlanma ve yoğun stresten söz edilmektedir (Sharpe ve Baker, 2004; Öztürk ve diğerleri, 2014; Blacher ve McIntyre, 2006). Yaşanan bu stresli deneyim içinde annelerin gelişimsel bozukluğu olmayan sağlıklı çocuklarına karşı EKAR’da sıcaklık tanımı içinde yer alan fiziksel, sözel veya davranışsal anlamda olumlu duygularını göstermelerine ilişkin aksamalar olması mümkün görünmektedir. Sözü edilen bu aksama ve yetersizlikler katılımcı

olan çocukların annelerine ilişkin algılarını göstermektedir. Bir çalışmada otizmlı bir çocuğun yaşadığı zorlanmalar nedeniyle ebeveynler sağlıklı çocuklarına daha az vakit ayırdıkları için yaşadıkları suçluluk duygularını ifade etmektedirler. Belirtilen bu suçluluk duygularına karşın ebeveynler otizmlı çocuklarının gereksinimlerine yanıt vermenin birincil öneme sahip olduğunu da belirtmişlerdir (Schaaf, Toth-Cohen, Johnson, Outten ve Benevides, 2011). ÖÖG tanılı çocukların sağlıklı kardeşlerinin annelerini otizm tanılı çocukların kardeşlerine göre daha sıcak olarak algılamasında ÖÖG tanılı çocukların otizm tanılı çocuklara göre yaşadıkları zorlanmalarının sadece akademik alanlarda sınırlı kalması gösterilebilir. ÖÖG tanılı çocuklarına ayırdıkları zaman ve ilgi konusunda annelerinin davranışlarını daha eşit olarak algılayan sağlıklı çocuklar annelerini daha sıcak olarak algılıyor olabilirler (Meyers ve Blacher, 1987).

Ayrıca bu çalışmanın sonuçlarına göre, otizm tanılı çocukların sağlıklı kardeşleri ÖÖG tanılı çocukların kardeşlerine göre, annelerini daha ihmalkâr olarak algılamaktadırlar. Çocukların bakımını sağlayan birincil kişi olarak anneler otizm tanılı bir çocuğa sahip olduklarında diğer engel gruplarında çocukları olan annelere ve sağlıklı çocukları olan annelere göre daha fazla kaygı, stres ve depresif duygudurumu belirtmişlerdir (Hastings, 2003). Otizm tanılı çocuğu olan annelerin yaşantılarının zorluğunun yanı sıra depresyon, kaygı, yoğun stres gibi onları daha zorlayıcı psikolojik belirtilerin olduğu göz önüne alındığında sağlıklı çocuklarının annelerini sıcak algılamalarını sağlayacak davranışları sergilemelerinin güç olduğu düşünülebilir. Bu nedenlerden dolayı otizm tanılı çocukların sağlıklı kardeşleri ÖÖG grubu tanılı çocukların kardeşlerine göre annelerini daha az sıcak olarak algılıyor olabilirler.

EKAR'ın kontrol alt boyutunda otizm ve ÖÖG tanılı kardeşi olan sağlıklı katılımcılar, sağlıklı kardeşi olan katılımcılara göre annelerini daha kontrolcü olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Bir çocuğun yaşı büyüdükçe kontrol edilmesi gereken alanlar ve bu kontrolün sıklığı değişmektedir (Bee ve Boyd, 2009). Otizm tanılı bir çocuğu yetiştirirken ebeveynlerin sağlıklı çocuğa sahip ebeveynlere göre yerine getirilmesi gereken sorumlulukların ve müdahale etmesi gereken alanın daha fazla, olması nedeniyle ailede otizm gibi gelişimsel anlamda yaygın sorunları bulunan bir çocuğu yetiştirmek ebeveynler açısından söz edilen bu kontrolün daha kalıcı ve belirgin bir hale gelmesine neden olmuş olabilir (Quintero ve Mc Intyre, 2010). Bu kontrol ortamından ailedeki diğer sağlıklı çocukların da etkilenmesi beklendik bir durum olarak ifade edilebilir.

ÖÖG tanılı çocukların özellikle akademik alanda zorlanma yaşadıkları bilinmektedir. Yaşanan bu zorluklar nedeniyle daha farklı ve yoğun bir özel eğitim gören ÖÖG tanılı çocukların akademik anlamda ebeveynleri tarafından izlenmesi oldukça önemli görülmektedir. Meyers ve Blacher (1987) tarafından ailelerin, çocuklarının eğitim süreçlerine katılımı oldukça önemli ve gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu katılımın bütüncül ve organize bir biçimde ele alınması gerektiği belirtilmiştir (Şahin ve Ünver, 2005). ÖÖG tanılı çocuğa sahip ebeveynler için de çocuklarının eğitimi önem verilen ve fazladan çaba harcanan alanlardan birisidir (Russel, 2003). ÖÖG tanılı çocuğun eğitiminin yakından izlenmesi ve ayrıntılı olarak planlanması gerekliliği sağlıklı kardeşlerin de daha fazla kontrol algılamalarına neden olmuş olabilir. Çünkü klinik ortamlarda, özel eğitim alanında çocukların akademik becerilerinin izlenmesi, onlara yol gösterilmesi için ailelerin de eğitimcilerin yanı sıra yoğun çaba harcamakta olduğu bilinmektedir.

Diğer taraftan algılanan kontrol aslında Türk kültürü açısından daha fazla ilgi olarak yorumlanabilir. Nitekim Ana Babaya Bağlanma Ölçeği kullanılarak yapılan çeşitli çalışmalarda kontrol edici anne baba davranışlarının Türk kültüründe ilgi alt boyutuna girdiği gözlenmiştir. Ana Babaya Bağlanma Ölçeği'nin Türk üniversite öğrencilerindeki psikometrik özelliklerinin incelendiği çalışmalar incelendiğinde kontrol edici ana baba davranışları Japon kültüründe aşırı koruma boyutunda yer alırken Türk kültüründe ilgi alt boyutunda yer almaktadır (Kapçı ve Küçüker, 2009; Narita, Sato, Hirano, Gota, Sakado ve Uehara, 2000). Akademik anlamda güçlük yaşayan çocuklar ailelerin ilgisine daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çalışmadaki katılımcılar küçük yaşta oldukları için kontrol alt boyutu maddelerini ilgi ile ilişkilendirerek yanıtlamış olabilirler. ÖÖG tanısı olan çocukların akademik sorumluluklarının yerine getirilip getirilmediğinin takibinin önemi de göz önüne alındığında, ÖÖG tanılı çocukların sağlıklı kardeşlerinin, sağlıklı kardeşi olan katılımcılara göre annelerini daha fazla kontrolcü algılamalarına bir açıklama olarak gösterilebilir.

4.1.3. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Psikolojik Uyum Düzeylerinin Tartışılması

Bu çalışmaya katılan erkek katılımcıların kız katılımcılara göre düşmanlık ve olumsuz öz-yeterlik puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Anne babaların erkek ve kız çocuklarına bebeklerinden itibaren farklı davrandıkları, davranışlarına ilişkin cinsiyet temelli açıklamalar yaptıkları söylenebilir (Trehub, Hill ve Kamenetsky, 1997; Pomerlau, Malcuit, Turgeon ve Cossette, 1997). Kız ve erkek bebeklerle yapılan çalışmalarda bile çocukların mizaçlarına yönelik stereotiplerin varlığı ifade

edilmiştir (Pomerlau ve ark., 1997; Condry ve Condry, 1976). Bebeklerle yapılan bir çalışmada bebeğin belli bir davranışına ilişkin yorumlar yapması beklenen yetişkinlerin bebeğin cinsiyetine göre açıklamalar yaptığı görülmüştür. Eğer bebeğin erkek olduğu bilgisinden hareket ediliyorsa bebeğin öfkeli, kız olduğu bilgisinden hareket ediliyorsa gözlemlenen aynı davranış korku olarak nitelendirilmiştir (Condry ve Condry,1976). Buradan hareketle bebeklik döneminden itibaren erkeklere yönelik toplumsal beklentiler ve şekillendirmeler düşmanlık ifadeleri olarak belirtilen saldırgan davranışları daha rahat sergilemelerini sağlamış olabilir (Yörükoğlu,1999). Erkek çocukların öfke ifadelerinin, kavgaya etme eğilimlerinin kız çocuklara göre daha fazla gözlemlendiğine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Seven, 2008; Coie ve Dodge,1998).İlköğretim çağındaki çocukların psikolojik uyumlarını konu alan bir çalışmada da erkek çocukların düşmanlık alt boyutunda aldıkları puan kız çocukların aldığından anlamlı düzeyde yüksek olarak bulunmuştur (Yalçın, 2015). Üniversite öğrencilerinin ebeveyn kabul-reddi ve psikolojik uyumları ile ilgili yapılmış yakın zamanlı bir çalışmada erkeklerin kızlara göre düşmanlık alt puanları anlamlı düzeyde daha yüksektir (Dural ve Yalçın, 2014). Farklı gelişimsel dönemlerde olursa da erkeklerin düşmanlık içeren duyguları daha yoğun yaşayıp ifade ettikleri görülmektedir.

Negatif benlik algısı daha az sosyal beceriyi ve yeterlik duygularını da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada erkek kardeşlerdeki olumsuz öz yeterliğin kız kardeşlere göre anlamlı düzeyde daha fazla olduğu görülmüştür. Bu sonuç yüksek işlevli otizm tanısı almış çocukların kız kardeşlerinin erkek kardeşlere göre daha olumlu bir benlik algısının olduğunu belirten bir çalışmayla uyumludur (Verté, Roeyers ve Buysse, 2003).

4.2. Kardeşlerinin Tanısına Göre Katılımcıların Psikolojik Uyumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Otizm, özgül öğrenme güçlüğü tanılı veya sağlıklı kardeşi olan, 9-17 yaşları arasındaki katılımcıların psikolojik uyumlarının farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Katılımcıların psikolojik uyumları kardeşlerinin tanı grubuna göre farklılaşmamaktadır. EKAR Kuramı'na göre ebeveynlerin çocuklarını reddetmeleri, kabul etmelerine göre çocuklarının psikolojik uyumları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Rohner, 1975). Alanyazında engelli bir kardeşe sahip olmanın, sağlıklı çocukların psikolojik uyumları üzerinde olumsuz etkilerini bildiren çalışmalar olduğu gibi (Fisman, 2000; Ross ve Cuskelly, 2006; Hastings, 2003), sağlıklı çocukların psikolojik uyumlarını iyi olarak bildiren çalışmalara da rastlanmaktadır (Benderix ve Sivberg, 2007; Kaminsky ve Dewey, 2001). Bu çalışmanın bulguları engelli kardeşe sahip olmanın, sağlıklı çocuk açısından psikolojik uyum üzerinde etkisinin olmadığını belirten çalışmalarla uyumludur (Pilowsky ve diğerleri, 2004; Happé, Briskman ve Frith, 2004). EKAR Kuramı bağlamında psikolojik uyumun yedi alt başlık altında incelendiği görülmektedir. Belirtilen yedi alt başlık dışında psikolojik uyuma ilişkin arkadaşlık ilişkileri algısı, yalnızlık, sosyal kaygı, uzak durma gibi başka bileşenlerin de bulunduğu göz önüne alındığında otizm, özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların kardeşlerinin psikolojik uyumlarında bir farklılık bulunmaması, psikolojik uyumu düzenleyen daha kapsamlı değerlendirmelerin yapılması gerekliliğini akla getirmektedir.

4.3. Kardeşlerin Cinsiyetine Göre Katılımcıların Kardeş İlişkilerine Yönelik Bulgularının Tartışılması

Bu çalışmada katılımcıların cinsiyetlerine göre kardeş ilişkileri ele alındığında sadece çatışma alt boyutunda anlamlı farklılık görülmektedir. Buna göre erkek katılımcıların kardeş ilişkilerinin kız katılımcılardan daha çatışmacı olduğu saptanmıştır. Çatışmalı kardeş ilişkilerinde kardeşlerden biri diğeri üstünde baskın olmaya çalışır, kardeşler arasında sıkça tartışmalar ve sataşmalar yaşanır (Buhrmester ve Furman, 1990). Kardeş ilişkilerinin olumlu ve karşılıklı duygularla beraber çatışma içerdiği bilinmektedir (Brody, 2004). Kardeş ilişkilerinin niteliği kardeşlerin gelişim dönemleri, aradaki yaş farkı, aile yapısı, mizaç özellikleri dolayısıyla çeşitlilik göstermektedir (Bee ve Boyd, 2009). Farklı kardeş örüntüleri göz önüne alındığında en çok erkek kardeşler arasında çekişme yaşandığı görülmektedir (Stewart, Beilfuss, Verbrugge, Kozak ve Tingley, 1995). Fazla çatışmalı kardeş ilişkilerinin zayıf psikolojik uyum ile ilişkili olduğu bilgisi psikolojik uyumun da incelendiği bu çalışmada erkeklerin düşmanlık düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olması ile bağlantılı olduğunu düşündürmüştür (Bank, Burreston ve Synder, 2004).

4.4. Kardeşlerinin Tanısına Göre Katılımcıların Kardeş İlişkilerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcılar, sağlıklı kardeşi olan ve otizm tanılı kardeşi olan katılımcılara göre kardeş ilişkilerini daha olumlu olarak değerlendirmektedir. Genel olarak engelli bir çocuğun olduğu

ailelerde sağlıklı olan diğer çocukların, doğum sırasıyla ilgisiz bir biçimde kardeşleriyle sanki kendilerinden küçüklermiş gibi bir ilişki kurma eğilimi içinde oldukları bildirilmektedir (Abramovitch ve diğerleri, 1987). Bunun daha çok korumaya yönelik bir ilişki biçimi olarak tanımlandığı bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, bu durum kardeşleriyle olan ilişkilerini daha olumlu olarak tanımlamalarını sağlamış olabilir.

Sağlıklı kardeş, otizmlili çocuğun diğer çocuklarla kuracağı sosyal iletişimi sağlamada köprü görevi görebilir (Glasberg, 2000). Otizm tanılı çocukların kardeşleri ile yapılan çalışmalar arasında bu çocukların kardeşleri ile daha az zaman geçirdiklerini, daha olumsuz bir ilişkilerinin olduğunu belirten çalışmaların (Verte ve diğerleri, 2003; Ross ve Cuskelly, 2006; Petalas 2009) yanı sıra otizm tanılı çocukların kardeşleri ile daha olumlu ilişkilerinin olduğunu belirtildiği çalışmalara da rastlanmaktadır (Angell, Meadan ve Stoner, 2012; Abramovitch, Stanhope, Pepler, ve Corter, 1987; Kuo, 2000).

Ayrıca ÖÖG tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşleri ve sağlıklı çocukların sağlıklı kardeşleri, otizm tanılı çocukların kardeşlerine göre kardeşlik ilişkilerini daha sıcak olarak tanımlamışlardır. Bu alt boyutta yer alan maddelerin genel olarak kardeşle birlikte vakit geçirme, arkadaşlık, olumlu ilişki tanımlama, özdeşim kurma, birbirlerinin bakımını sağlama gibi konularla ilgili olduğu görülmektedir. İfade edilen bu etmenler kardeş ilişkisinin sıcaklığını açıklamaktadır (Buhrmester ve Furman, 1990). Bu bağlamda ÖÖG tanılı ve sağlıklı bir çocuğun kardeşleri ile olan ilişkisinin daha fazla karşılıklılığa dayanan bir ilişki olma olasılığı yüksek olacağı için, otizm tanılı çocukların kardeşlerine göre ilişkilerini daha sıcak olarak tanımlamış olabilirler. Otizm tanılı kardeşe sahip çocuklar için belirtilen bu

deneyimleri edinmek otizmin özellikleri nedeniyle daha zor veya kısıtlı olabilir. Kardeş kabulü ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre kardeşini en yüksek düzeyde kabul etmiş grubun ÖÖG tanılı çocukların kardeşleri olduğu görülürken en düşük düzeyde kabul eden grubun otizm tanılı çocukların kardeşleri olduğu belirtilmiştir (Girli, 1995). ÖÖG tanılı çocukların kardeşlerinin bildirdiği kardeş sıcaklığının otizm tanılı çocukların kardeşlerinin bildirdiğinden daha fazla olması bu duruma bağlanabilir. Kardeş ilişkisinin sadece paylaşma, arkadaşlık gibi olumlu duyguları içeren deneyimlerden oluşmadığı; aynı zamanda çatışma, rekabet ve kıskançlık gibi duyguları içerdiği de bildirilmektedir (Buhrmester ve Furman, 1990; Orsmond ve diğerleri, 2009). Kardeş ilişkisinde zaman zaman çatışma ve düşmanlık duygularının yaşanması kardeş ilişkisinin doğası gereğidir (Hastings, 2007). Bu bilgiden yola çıkarak, sıcaklığın yanı sıra çatışma, göreceli konum/güç ve rekabet düzeylerinin de anlamlı düzeyde düşük olması otizmlili kardeşi olan katılımcıların, otizmlili bireylerin iletişim kurmada yaşadıkları bazı zorlanmaları bu ilişki içerisinde de deneyimlediklerini ve bunun diğer iki gruba göre farklılıklar yarattığını göstermektedir. Katılımcıların otizm tanılı kardeşleri ile diğer engel gruplarına göre daha az zaman geçirdikleri bilgisi, otizmlili bireylerin genel olarak iletişim alanında yaşadıkları zorlanmalar ile bağlantılı olabilir (Orsmond ve Seltzer, 2007; APA, 2000). Bu bilgiler göz önüne alındığında çatışma, rekabet içerikli deneyimleri daha az belki de hiç yaşamamaları gibi bir durum ortaya çıkabilir. Bundan dolayı bu çalışmada otizm tanılı kardeşi olan çocuklar ÖÖG tanılı kardeşi olan çocuklara göre kardeş ilişkilerini daha düşük düzeyde çatışmalı ve rekabetçi olarak tanımlıyor olabilirler. Kardeş ilişkileri ile ilgili ileriki çalışmalarda kardeşin bildirimine dayanan

ölçme araçlarının yanı sıra ebeveynlerin ve konu hakkında çalışan profesyonellerin de gözlemlerini içeren ölçme araçları da kullanılması önerilebilir.

4.5. Katılımcıların Kardeş İlişkilerini Yordayan Değişkenlere İlişkin Bulguların Tartışılması

Önceden değinildiği üzere bu çalışmada katılımcıların kardeşlerinin tanı grubuna göre kardeş ilişkilerini yordayan değişkenlerin neler olduğua araştırılmıştır. Bu bölümde bu amaç doğrultusunda yapılan regresyon analizine yönelik bulgular tartışılacaktır. Otizm tanılı kardeşi olan katılımcıların olduğu grupta regresyonun koşulları (doğrusallık, dağılımın normallliği ve varyansların homojenliği gibi) karşılanmadığı için regresyon analizi yapılamamıştır. Özgül öğrenme güçlüğü tanılı veya sağlıklı kardeşi olan katılımcı grupları için yapılan regresyon analizi bulguları tartışılacaktır.

ÖÖG tanılı kardeşi olan çocukların kardeş ilişkilerini katılımcıların cinsiyeti, anneye ilişkin algılanan kabul-red ve psikolojik uyumu yorduyor olarak görünmektedir. Bu grupta katılımcı cinsiyeti kardeş ilişkilerinin olumluğunu yorduyor görünmektedir. Farklı kardeş ilişkisi örüntüleri içinde iki kız kardeşin ilişkisinin arkadaşlık ilişkisi gibi sıcak ve yakın bir örüntüye sahip olduğu, iki erkek kardeşe göre daha fazla beraber oyun oynamayı tercih ettikleri ifade edilmektedir (Buhrmester ve Furman,1990; Brody ve ark., 1985).

Alanyazında bireylerin psikolojik uyumlarını açıklayan çeşitli etmenlerden söz edilmektedir. Bu çalışmanın çerçevesini oluşturan EKAR Kuramı'nda psikolojik

uyum bağımlılık, düşmanlık/saldırganlık, düşük öz-saygı, düşük öz-yeterlik, duygusal açıdan tepkisizlik, duygusal açıdan tutarsızlık, olumsuz dünya görüşü alt alanlarından oluşmaktadır (Khaleque ve Rohner, 2002). Katılımcıların psikolojik uyumlarında başkalarına yönelik yaklaşımlarına ve iletişimlerine dair ipuçlarını da sağladığı bilgisinden yola çıkıldığında psikolojik uyumun kardeş ilişkisini yordayacağı düşünülebilir.

Sağlıklı kardeşi olan katılımcı grubunun kardeş ilişkilerini yordayan değişkenlerin en başında annenin yaşam doyumu gelmektedir. Annenin yaşam doyumunun kardeşlerin kendi aralarındaki ilişkiye olumlu yansıdığı söylenebilir. Yaşam doyumunu yüksek olarak bildiren annelerin çocuklarına daha olumlu ifadeler içeren cümleler kurduğu (Barling, MacEwen ve Nolte, 1993), çocukları ile daha fazla zaman geçirmekte ve yakın ilişkiler içinde olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Reissland, Shepherd ve Herrera, 2003). Yaşam doyumunu yüksek olan annelerin çocuklarının sözel becerilerinin daha iyi olduğu, sosyal ve duygusal alanda daha az sorun yaşadığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Berger ve Spiess, 2011). Annenin yaşam doyumunun çocukları ilgili birçok alanda anlamlı etkilerinin birden fazla çocuk olan ailelerde kardeş ilişkilerine de yansması oldukça anlamlı görünmektedir.

Psikolojik uyum ve anneye ilişkin algılanan kabul düzeyinin her iki grupta da kardeş ilişkisini yorduyor olması oldukça anlamlıdır. genel psikolojik uyum ve algılanan ebeveyn kabulü arasında ilişki bulunduğunu belirten önceki çalışmalarla tutarlıdır (Rohner ve Britner, 2002; Dural ve Yalcin, 2014; Machado, Machado, Neves, ve Fávero, 2014; Khaleque, 2013). Ek olarak bu araştırmanın bu bulgusu EKAR Kuramı'nda yapılan psikolojik uyum ve algılanan kabul-red ilişkisine ait

kuramsal açıklamalarla örtüşmektedir. Bu iki değişkenin kardeş ilişkilerini yordadığı düşünülmektedir. Anneye ilişkin algılanan kabul ile psikolojik uyumun çocuğun başkaları ile kurduğu ilişkiyi etkilediği düşünülen bir durumdur ve bunun olumlu kardeş ilişkisini de yordadığı düşünülmektedir.

4.6. Sonuç, Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmada otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan ya da sağlıklı kardeşe sahip 9-17 yaş grubundaki çocuk ve ergenlerin annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyleri, psikolojik uyumları ve kardeşleri ile ilişkilerini nasıl tanımladıkları incelenmiştir. Çalışmanın bulguları incelendiğinde pek çok değişken açısından anlamlı farklılıkların olduğu kardeş ilişkisini yordayan değişkenler olduğu görülmektedir. Buna göre, otizm tanılı kardeşe sahip katılımcılar annelerini özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşe sahip katılımcılardan daha az sıcak ve ihmalkar olarak algılamaktadırlar. Özgül öğrenme güçlüğü tanılı kardeşi olan katılımcıların kardeşleri ile olan ilişkilerinde otizm tanılı kardeşi olan katılımcılardan farklı olarak normal kardeşlik ilişkisinde tanımlandığı gibi sıcaklığı, rekabeti ve çatışmayı bir arada yaşamaktadırlar. Otizm tanılı kardeşi olan çocuklar kardeşleri ile ilişkilerini daha az olumlu olarak tanımlamaktadırlar.

Cinsiyete göre algılanan anne kabul reddi, psikolojik uyum ve kardeş ilişkilerinin de incelendiği bu çalışmada cinsiyetler arasında çeşitli alt boyutlarda anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Buna göre kız katılımcıların annelerine ilişkin daha fazla red algısının olduğu, psikolojik uyum bağlamında erkeklerin anlamlı olarak daha fazla düşmanlık ve olumsuz öz yeterlik yaşadıkları, kardeşleri ile

ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşadıkları öğrenilmiştir. Genel olarak ulaşılan sonuçlar beklendik olsa da kültürel farklılıktan kaynaklandığı düşünülen sonuçlar da tartışılmıştır.

Bu sonuçlar dikkate alınarak klinik uygulamalara ve özel eğitim alanına yönelik bazı öneriler sunulabilir. Otizm tanılı kardeşe sahip çocukların anneleri ve kardeşleri ile olan ilişkilerinde farklılaşan noktalar göz önünde bulundurularak kardeş eğitim programları hazırlanarak ortak yaşantıları olan kardeşlerin bir araya gelmesi sağlanarak destek sağlanabilir. Ayrıca klinik uygulama alanında kardeşlere yönelik destek grup çalışmaları yapılabilir.

Bu çalışmanın çeşitli açılardan sınırlılıkları bulunmaktadır. Engelli kardeşi olan bireylerin kardeşleriyle ilişkisi, anneye ilişkin algılanan kabul-red ve psikolojik uyuma yönelik alınan bilgiler sadece kardeşten elde edilmiştir. Kardeşin bildirimleri ile sınırlı kalan bu bilgilerin başka çalışmalarda aynı zamanda anne ve babadan alınması durumunda kardeşlerin uyumlarına ilişkin daha bütüncül ve zengin bir bilgi edinilebilir. Psikolojik uyumun incelendiği bu çalışmada kardeşlerin günlük yaşam sorunları ile nasıl baş ettiklerine ilişkin bilgilerin edinilmesi de genel uyumla ilgili önemli ve kapsayıcı bilgiler sağlayabilir.

Bu çalışma sadece Ankara ve İzmir iliyle sınırlı tutulmuştur. İleriki çalışmalar sadece Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde değil aynı zamanda daha küçük yerleşim yerlerinde yaşayan ailelerle yürütülebilir. Ayrıca ebeveynlerin, öğretmenlerin katıldığı bir biçimde gerçekleştirilerek kardeşlere ilişkin daha kapsamlı bilgiler elde edilebilir.

Birtakım sınırlılıklarına karşın bu çalışmanın engelli kardeşi olan bireylerin ilişki süreçleri, engelli bir kardeşle yaşamının kişilerin hayatlarına ne gibi

yansımaları olacağıyla ilgili ipuçları sağladığı düşünülmektedir. Engelli bireyler ve aileleriyle çalışan profesyonellere yapacakları müdahalelerde katkı sağlayacağı, alanyazında ‘görünmeyen çocuklar’ olarak nitelendirilen kardeşlerle ilgili ileriki dönemde yapılacak çalışmalar için dikkat çekmesi yönünde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÖZET

Engelli kardeşe sahip bir çocuğu, kardeşinin tanısı ve bu tanının gerektirdiği bakım, kardeşine ebeveynleri tarafından ayrılan fazla zaman ve çaba, kardeşinin davranışları ve ebeveynlerine ilişkin algıladığı kabul-red önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda otizm ve özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan kardeşe sahip çocuklarda psikolojik uyum, anneye ilişkin algılanan kabul-red ve kardeşlerle olan ilişkilerin incelenmesi ilgili alanyazına katkı sağlarken aynı zamanda bu değişkenlerin ilişkisinin yönü ve gücü hakkında bilgi verebilir. Bu araştırmanın temel amacı otizm ve özgül öğrenme güçlüğü tanısı bulunan çocukların, herhangi bir gelişimsel, psikiyatrik, nörolojik bozukluğu bulunmayan sağlıklı kardeşlerinin psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyinin incelenmesidir. Bu araştırma, mevcut durumu sorgulayan betimsel bir araştırmadır. İlişkisel tarama modeline dayanarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tamamı amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen, Ankara ve İzmir illerinde yaşayan, ya engelli bir kardeşe (otizm ya da özgül öğrenme güçlüğü teşhisi olan) ya da sağlıklı kardeşe sahip 9-17 yaş arası 138 katılımcıdan oluşmaktadır. Veriler, Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/ Kontrol Ölçeği Anne Formu, Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği ve Kardeş İlişkileri Anketi aracılığıyla toplanmıştır ve verilerin çözümlemeleri SPSS 14.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin analizinde çok yönlü varyans analizi (MANOVA), Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Ölçeklerin uygulanması 40-45 dakika arasında değişmiştir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre kızların annelerini daha reddedici olarak algıladıkları, erkeklerin psikolojik uyumlarında düşmanlık ve olumsuz öz yeterliği anlamlı biçimde daha yoğun yaşadıkları ve kardeşleri ile ilişkilerini de daha çatışmalı

olarak niteledikleri bulunmuştur. Katılımcıların kardeşlerinin tanı durumuna göre anne kabulünde sıcaklık, ihmal, kontrol boyutu anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Ayrıca, katılımcıların kardeşlerinin tanı durumuna göre kardeş ilişkilerindeki sıcaklıkları, rekabet etmeleri, kendilerini konumlandırmaları ve çatışma yaşama durumları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Bu çalışma, klinik alanda engelli çocukların kardeşleriyle ilgili yapılacak kardeş çalışma gruplarına yönelik, kardeşlerin nelere ihtiyaç duyduğunu belirlemesi bakımından geliştirilecek programlar ve yerel veri sağlaması bakımından katkı sağlayabilecek bir çalışma olarak düşünülebilir.

Anahtar kelimeler: Kardeşler, Kardeş İlişkileri, Ebeveyn Kabul-Red Kuramı, Psikolojik Uyum, Otizm, Özgül Öğrenme Güçlüğü.

ABSTRACT

Family that has been characterized as the smallest and most essential unit of the society is a structure where the first learnings about the community life have been gained. The children who have siblings with disabilities can be affected by their siblings' diagnosis, care requires for the diagnosis, time and effort of parents that is spent for the disabled siblings. Also children can be affected by siblings' behaviors. In regard to this context, it has been investigated maternal acceptance and rejection perception, sibling relationships, and psychological adjustment of children who have siblings with learning difficulties and autism. By doing this research, it is aimed to both contribute related literature and revealed the direction and strength of correlations between mentioned variables.

The main purpose of this study is to examine sibling relationships, psychological adjustment and perception of maternal acceptance and rejection of healthy children who have siblings with disabilities and children with no developmental disabilities whose siblings have. This descriptive study examines existing situation and relied on relational screening model. The sample of the study was consisted of children who are between the age 9-17, living in Ankara and İzmir were recruited to the study. All participants have either a sibling with disability (Autism or Learning Difficulties) or a healthy sibling. The data was collected by via Parental Acceptance Rejection Questionnaire/Control form, Personality Assessment Questionnaire for children, and Sibling Relationship Questionnaire. Participants answered the questionnaires approximately in 40-45 minutes. All analyses were carried out using SPSS version 14.0. In the analyses, a two-way MANOVA, Pearson Correlational Analysis and regression analyses were used.

It was found that girls reported perceiving more rejection from their mothers than boys, boys reported more hostility and negative self competence than girls. Boys had more conflicted relationships with their siblings than girls.

It has been found a significant difference between sibling diagnosis (autism/learning difficulties) and perceived warmth in maternal acceptance, neglect and control. Also, the diagnosis and sibling relationships questionnaire total score are significantly differ from each other. Finally, it has been revealed that according to the diagnosis of siblings, perceived warmth between siblings, competence, having conflicting situations significantly differ.

This study can be useful for applied purposes as well as having a value in terms of theoretical explanations. For clinical area, it can be instructive when assessing needs of children with sister or brother with disabilities and/or developing sibling study groups. It also serves as a local data resource.

Key Words: Siblings, Sibling Relationship, Parental Acceptance-Rejection Theory, Psychological Adjustment, Autism, Specific Learning Disability.

EKLER

EK 1- Anneler için Bilgilendirilmiş Onam Formu

Değerli Anneler,

Bu çalışma, otizm veya özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerinin annelerine ilişkin kabul – red algıları ve kardeşleriyle olan ilişkilerini incelemek amacıyla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Gülsen ERDEN danışmanlığında yürütülmektedir.

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Anketler genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular içermemektedir yine de sorulardan veya başka bir nedenden dolayı kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı yarıda bırakabilirsiniz. Soruları cevaplamanız 5 – 10 dakikanızı alacaktır. Bireysel herhangi bir değerlendirme yapılmayacak, yanıtlar toplu olarak değerlendirilecektir.

Çalışmanın sağlıklı sonuç verebilmesi için verdiğiniz cevapların içten ve samimi olması büyük önem taşımaktadır. Lütfen hiçbir soruyu atlamadan, tam olarak cevaplamaya çalışınız. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için benimle esrangin@gmail.com adresi aracılığıyla iletişim kurabilirsiniz.

Kıymetli katkılarınız için teşekkür ederim.

Benim ve çocuğumun anketleri cevaplamasına, buradan elde edilecek sonuçların bilimsel yayınlarda kullanılmasına izin veriyorum. (Lütfen kutucuğu işaretleyiniz) ☐

Arş. Gör. Esra Angın

Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

EK 2- Çocuklar için Bilgilendirilmiş Onam Formu

Sevgili Çocuklar,

Bu çalışma, sizlerin kardeşleriniz ve annenizle nasıl ilişki kurduğunuzu, neler yaşadığınızı incelemek amacıyla yapılacak bir çalışmadır.

Bu çalışmaya katılmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Sizler içinde soru bulunan bazı formlar dolduracaksınız. Bu sorular daha önce söylediğim gibi kardeşleriniz ve annenizle nasıl ilişki kurduğunuza ve neler yaşadığınıza ilişkin sorular olacaktır.

Sorulardan veya başka bir nedenden dolayı kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı bırakabilirsiniz. Sorulara cevap vermeniz yaklaşık 15 – 20 dakikanızı alacaktır.

Cevaplarınız üzerinde kim olduğunuzu belirtecek herhangi bir değerlendirme yapılmayacaktır. Bu cevaplar toplu olarak değerlendirilecektir.

Çalışmanın sağlıklı sonuç verebilmesi için verdiğiniz cevapların içten ve samimi olması büyük önem taşımaktadır. Lütfen hiçbir soruyu atlamadan tam olarak cevap vermeye çalışınız. Çalışma ya da sorular hakkında herhangi bir rahatsızlık duyarsanız veya sorularınız olursa bana esrangin@gmail.com adresinden ulaşabilirsiniz.

Çok önemli ve değerli katkılarınız için teşekkür ederim.

Bu çalışmaya katılmayı kabul ediyorum, buradan elde edilecek sonuçların bilimsel yayınlarda kullanılmasına izin veriyorum. (Lütfen kutucuğu işaretleyiniz) ☐

Arş. Gör. Esra Angın

Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

EK 3- Demografik Bilgi Formu

Doğum yılınız:

Medeni durumunuz: Bekar () Evli () Boşanmış ()

1. Eğitim Düzeyiniz: Okuma yazma bilmiyor () Okuryazar () İlkokul () Ortaokul ()

Lise () Üniversite/ Yüksekokul () Lisansüstü ()

2. Şu anda bir işte çalışıyor musunuz? Evet () ise mesleğiniz..... Hayır ()
Emekli ()

3. Ailenizin toplam aylık geliri: a) 0–500 TL b) 500–1000 TL c) 1000-1500 TL
d) 1500-2000 TL e) 2000-2500 TL f) 2500 TL üstü.

4. Yaşamınızın büyük çoğunluğunu geçirdiğiniz yer?

Köy () Kasaba () Şehir () Metropol -İstanbul, İzmir, Ankara-
()

5. Eşinizin eğitim düzeyi: Okuma yazma bilmiyor () Okuryazar () İlkokul () Ortaokul
()

Lise () Üniversite/ Yüksekokul () Lisansüstü ()

6. Son altı ayda psikolojik veya psikiyatrik bir nedenle tedavi gördünüz mü?

Evet () ise sebebi: Hayır ()

7. Şu anda psikolojik veya psikiyatrik bir nedenle tedavi görüyor musunuz?

Evet () ise sebebi..... Hayır ()

8. Cevabınız evet ise bunun için ilaç kullanıyor musunuz? Evet () Hayır ()

9. Genel olarak yaşamınızdan ne kadar hoşnutsunuz?

a) Hiç hoşnut değilim b) Çok az hoşnutum c) Kararsızım d) Epeyce hoşnutum e) Çok hoşnutum

10. Ailenizdeki çocuk sayısı kaç?

Yaşı	Cinsiyeti	Kaçıncı Çocuk
1.....		
2.....		
3.....		
4.....		
5		

11. Çocuklarınızdan herhangi birisinin gelişimsel gecikme tanısı var mıdır?

Var ☐ **ise** gelişimsel gecikme tanı grubu: *Otizm* ☐ *Özgül Öğrenme Güçlüğü* ☐

Diğer ☐

kaçıncı çocuğunuzun gelişimsel gecikme tanısı bulunmaktadır?

Yok (Bu kutucuğu işaretlediyseniz 12. soruya cevap vermeyiniz) ☐

12. Çocuğunuza otizm/ özgül öğrenme güçlüğü teşhisi hangi yıl konuldu?

.....

EK 4- Çocuk Ergen Ebeveyn Kabul - Red/ Kontrol Ölçeği Anne Formu
(Çocuk/Ergen EKRÖ/K: Anne)

Çocuk/Ergen **EKRÖ/K**: Anne

© Ronald P. Rohner, 1989, 1997

Çeviri ve uyarlama A. Varan

Bu testte, annelerin çocuklarına karşı nasıl davrandıklarıyla ilgili cümleler var. Her cümleyi dikkatlice oku ve okuduğun cümlelerin,

annenin

sana karşı davranışlarını

ne kadar iyi anlattığını düşün.

Her cümlelerin yanında 4 tane kutu var.

ANNENİN sana

hemen hemen her zaman

böyle davrandığını düşünüsen,

bu kutuyu işaretle

Hemen Hemen	BazenNadiren	Hiçbir	
Her zaman	Zaman		
Doğru	Doğru Doğru	Doğru Değil	
☐	☐	☐	☐

ANNENİN sana **bazen**

böyle davrandığını düşünürsen,

bu kutuyu işaretle

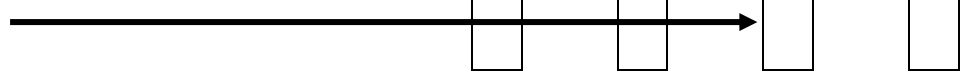
Hemen Hemen	Bazen	Nadiren	Hiçbir
Her zaman	Zaman		
Doğru	DoğruDoğru	Doğru Değil	
☐	☐	☐	☐

ANNENİN sana **nadiren**(çok az zaman)

böyle davrandığını düşünürsen,

bu kutuyu işaretle

Hemen	Hemen			Hiçbir
Her zaman	Bazen	Nadiren	Zaman	
Doğru	Doğru	Doğru	Doğru Değil	

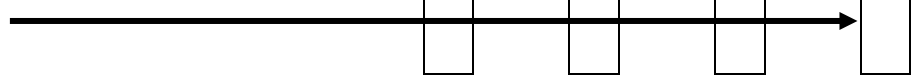

ANNENİN sana **hiçbir zaman**

böyle davranmadığını düşünürsen,

bu kutuyu işaretle

Hemen	Hemen			Hiçbir
Her zaman	Bazen	Nadiren	Zaman	
Doğru	Doğru	Doğru	Doğru Değil	

Testi, cümleler üzerinde fazla oylanmadan, içinden gelen cevapları işaretleyerek,
hızlı bir şekilde doldur.

Lütfen her soruyu cevapla.

Unutma, hiç bir cümleyi doğru bilmek, ya da yanlış bilmek diye birşey yok.
Onun için cevaplarını verirken mümkün olduğu kadar **dürüst ve samimi ol.**

Cevaplarını,

annenden beklediğin davranışlara göre değil,

annenin sana gerçekte gösterdiği davranışlara göre
ver.

* * * * *

		Her zaman	Hemen Hemen	Bazen	Nadiren	Zaman	Hiçbir
ANNEM	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Değil	
1. Benim hakkımda güzel şeyler söyler.					☐	☐	☐
2. Kötü davrandığımda bana söylenir veya beni azarlar.					☐	☐	☐
3. Sanki ben hiç yokmuşum gibi davranır.					☐	☐	☐
4. Beni gerçekten sevmez.					☐	☐	☐
5. Neleri yapıp, neleri yapamayacağımı kesin olarak anladığımdan emin olmak ister.					☐	☐	☐
6. Planlarımız hakkında benimle konuşur ve benim söyleyeceklerimi de dinler.					☐	☐	☐
7. Onun sözünü dinlemediğim zaman beni başkalarına şikayet eder.					☐	☐	☐
8. Benimle yakından ilgilenir.					☐	☐	☐
9. Dışarıya çıkacağım zaman, eve kesin olarak saat kaçta dönmem gerektiğini bana söyler.					☐	☐	☐

ANNEM	Doğru	Her zaman	Hemen Hemen		Hiçbir Zaman	
			Bazen	Nadiren		
	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru Değil		
10. Arkadaşlarımı eve çağırman için beni cesaretlendirir ve onların güzel vakit geçirmesi için elinden geleni yapar.			☐	☐	☐	☐
11. Benimle alay eder ve dalga geçer.			☐	☐	☐	☐
12. Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez.			☐	☐	☐	☐
13. Kızdığı zaman bana bağırır.			☐	☐	☐	☐
14. Bana sürekli olarak nasıl davranmam gerektiğini söyler.			☐	☐	☐	☐
15. Benim için önemli olan şeyleri ona anlatabilmemi kolaylaştırır.			☐	☐	☐	☐
16. Bana karşı sert davranır.			☐	☐	☐	☐
17. Onun etrafında olmamdan hoşlanır.			☐	☐	☐	☐
18. Bir çok kuralın olması ve kurallara uyulması gerektiğine inanır.			☐	☐	☐	☐
19. Bir şeyi iyi yaptığımda, kendimle gurur duymamı sağlar.			☐	☐	☐	☐
20. Hak etmediğim zaman bile bana vurur.			☐	☐	☐	☐

21. Benim için yapması gereken şeyleri unuttur.

☐☐☐☐

22. Beni büyük bir başbelası olarak görür.

☐☐☐☐

23. Bana dilediğim kadar özgürlük tanır.

☐☐☐☐

24. Beni başkalarına över.

☐☐☐☐

25. Kızdığı zaman beni çok kötü cezalandırır.

☐☐☐☐

ANNEM	Hemen Hemen		Hiçbir	
	Her zaman	Bazen	Nadiren	Zaman
	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru Değil
26. Sağlıklı ve doğru şeyleri yememe çok dikkat eder.				
27. Bir şeyi nasıl yapmam gerektiğini bana en ince ayrıntısına kadar söyler.				
28. Benimle sıcak ve sevgi dolu bir şekilde konuşur.				
29. Bana hemen kızar.				
30. Sorularımı cevaplayamayacak kadar meşguldür.				
31. Benden hoşlanmıyor gibi.				
32. İstedğim her yere, ona sormadan gitmeme izin verir.				
33. Hak ettiğim zaman bana güzel şeyler söyler.				
34. Çabuk parlar ve öfkesini benden çıkarır.				

35. Arkadaşlarımın kim olduğuyla yakından ilgilenir.

☐☐☐☐

36. Bana ne söylendiyse, aynen öyle davranmamda ısrar eder.

☐☐☐☐

37. Yaptığım şeylerle gerçekten ilgilenir.

☐☐☐☐

38. Bana bir sürü kırıcı şey söyler.

☐☐☐☐

39. Ondan yardım istediğimde benimle ilgilenmez.

☐☐☐☐

40. Başım derde girdiğinde, hatanın bende olduğunu düşünür.

☐☐☐☐

41. Dilediğim her akşam dışarı çıkmama izin verir.

☐☐☐☐

		Hemen Hemen		Nadiren	Hiçbir		
		Her zaman	Bazen		Zaman		
ANNEM	Doğru	Doğru	Doğru	Doğru Değil			
42. Bana istenilen ve ihtiyaç duyulan biri olduğumu hissettirir.				☐	☐	☐	☐
43. Onun sinirine dokunduğumu söyler.				☐	☐	☐	☐
44. Bana çok ilgi gösterir.				☐	☐	☐	☐
45. Yaptığım her şeye karışmak ister.				☐	☐	☐	☐
46. İyi davrandığım zaman benimle ne kadar gurur duyduğunu söyler.				☐	☐	☐	☐
47. Beni kırmak için elinden geleni yapar.				☐	☐	☐	☐
48. Hatırlaması gerekir diye düşündüğüm önemli şeyleri unutar.				☐	☐	☐	☐
49.Şayet kötü davranırsam, beni artık sevmediğini hissettirir.				☐	☐	☐	☐
50.Bana yapmam için bazı işler verir ve o işler bitene kadar başka hiçbir şey yapmama izin vermez.				☐	☐	☐	☐

51. Bana yaptığım şeylerin önemli olduğunu hissettirir.

☐☐☐☐

52. Yanlış bir şey yaptığımda beni korkutur veya tehdit eder.

☐☐☐☐

53. Benimle zaman geçirmekten hoşlanır.

☐☐☐☐

54. Canım ne isterse yapmama izin verir.

☐☐☐☐

55. Korktuğumda ya da birşeye canım sıkıldığında,
bana yardım etmeye çalışır.

☐☐☐☐

56. Kötü davrandığım zaman beni arkadaşlarımın önünde
utandırır.

☐☐☐☐

57. Benden uzak durmaya çalışır.

☐☐☐☐

	ANNEM	Hemen Hemen		Bazen	Hiçbir		
		Her zaman	Doğru		Nadiren	Zaman	
		Doğru	Doğru	Doğru	Doğru	Değil	
58. Benden şikayet eder.					☐	☐	☐
59. Yaptığım herşeyi kontrol etmek ister.					☐	☐	☐
60. Benim ne düşündüğüme önem verir ve düşündüklerim hakkında konuşmamdan hoşlanır.					☐	☐	☐
61. Ne yaparsam yapayım, diğer çocukların benden daha iyi olduğunu düşünür.					☐	☐	☐
62. Bir plan yaparken benim de ne istediğıme önem verir.					☐	☐	☐
63. Benim için önemli olan şeyleri, kendisine zorluk çıkarsa da, yapmama izin verir.					☐	☐	☐
64. Diğer çocukların benden daha akıllı ve uslu olduğunu düşünür.					☐	☐	☐
65. Bakmaları için beni hep başkalarına bırakır.					☐	☐	☐
66. Bana istenmediğimi belli eder.					☐	☐	☐
67. Yaptığım şeylerle ilgilenir.					☐	☐	☐

68. Canım yandığında veya hasta olduğumda, kendimi
daha iyi hissetmem için elinden geleni yapar.

☐☐☐☐

69. Kötü davrandığım zaman benden ne kadar utandığını
söyler.

☐☐☐☐

70. Beni sevdiğini belli eder.

☐☐☐☐

71. Bana karşı yumuşak ve iyi kalplidir.

☐☐☐☐

72. Kötü davrandığım zaman beni utandırır veya suçlu
hissettirir.

☐☐☐☐

73. Beni mutlu etmeye çalışır.

☐☐☐☐

EK 5- Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ)

Child PAQ

ÇOCUK (KİDÖ)
Kişisel Değerlendirme Ölçeği

İsim (veya numara)

Tarih

Bu testte insanların kendileri hakkındaki hisleri ile ilgili bazı cümleler var. Her cümleyi dikkatlice oku ve okuduğun cümlelerin seni ne kadar iyi anlattığını düşün. Mümkün olduğunca çabuk ol, her madde için aklına ilk gelen düşünceye göre yanıt ver sonraki maddeye geç. Hiçbir cümle üzerinde çok vakit harcama.

Her cümlelerin yanında dört tane kutu yer alıyor. Okuduğunuz cümle seni doğru olarak anlatıyorsa, kendine şu soruyu sor: "Hemen hemen her zaman doğru mu?" yoksa "Bazen mi doğru?". Okuduğun cümlelerin hemen hemen her zaman doğru olduğunu düşünürsen, HEMEN HEMEN HER ZAMAN DOĞRU kutusunu, sadece bazen doğru olduğunu düşünürsen BAZEN DOĞRU kutusunu işaretle.

Eğer cümle seni doğru olarak anlatmıyorsa o zaman kendinize şu soruyu sor: "Nadiren mi doğru?" yoksa "Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil mi?". Okuduğun cümlelerin senin için nadiren doğru olduğunu düşünürsen NADİREN DOĞRU kutusunu, hiçbir zaman doğru olmadığını düşünürsen HİÇBİR ZAMAN DOĞRU DEĞİL kutusunu işaretle. Unutma doğru ya da yanlış cevap yoktur. Onun için mümkün olduğu kadar dürüst ve samimi ol. Testi olmak istediğin kişi gibi değil, gerçekte olduğun kişi gibi yanıtla.

Örnek: Eğer hemen hemen her zaman kendinle ilgili olumlu duygular besliyorsan "hemen hemen her zaman doğru" kutusuna X işareti koy.

	BENİM İÇİN DOĞRU		BENİM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
	Hemen hemen her zaman doğru	Bazen doğru	Nadiren Doğru	Hiçbir Zaman Doğru Değil
Kendim hakkında iyi duygular beslerim.	☒	☐	☐	☐

© Ronald P. Rohner, 1976, 1999, 2004.

Çeviri: Azmi Varan, 2000.

Yönerge değişikliği: Fatoş Erkman, 2001.

Child PAQ

		BENİM İÇİN DOĞRU		BENİM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
		Hemen hemen her zaman doğru	Bazen doğru	Nadiren Doğru	Hiçbir Zaman Doğru Değil
1.	İçimden kavga etmek veya birine kötülük yapmak geliyor.	☐	☐	☐	☐
2.	Hastalandığımda annemin benim için üzülmesi hoşuma gider.	☐	☐	☐	☐
3.	Kendimi beğenirim.	☐	☐	☐	☐
4.	Yapmak istediğim şeyleri herkes kadar iyi yapabilirim.	☐	☐	☐	☐
5.	İnsanlara duygularımı göstermekte zorlanırım.	☐	☐	☐	☐
6.	Yapmaya çalıştığım bir şeyi yapamayınca, kendimi kötü hisseder ya da sinirlenirim.	☐	☐	☐	☐
7.	Yaşamın güzel olduğunu düşünüyorum.	☐	☐	☐	☐
8.	İçimden bir şeye ya da birisine vurmak geliyor.	☐	☐	☐	☐
9.	Anne babamın bana çok sevgi göstermesini isterim.	☐	☐	☐	☐
10.	Bir işe yaramadığımı ve hiçbir zaman da yaramayacağımı düşünüyorum.	☐	☐	☐	☐
11.	Bir çok şeyi iyi yapamadığımı hissediyorum.	☐	☐	☐	☐
12.	Anne babama sevgi göstermek benim için kolaydır.	☐	☐	☐	☐
13.	Önemli bir neden olmamasına rağmen sinirli ve aksiyim.	☐	☐	☐	☐
14.	Yaşamı tehlikelerle dolu görüyorum.	☐	☐	☐	☐
15.	Oyle sinirlenirim ki, bir şeyleri fırlatır ya da kırarım.	☐	☐	☐	☐
16.	Mutsuz olduğumda sorunlarımı kendim çözmekten hoşlanırım.	☐	☐	☐	☐
17.	Tanımadığım biriyle tanıştığımda, onun benden daha iyi olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐
18.	İstediklerim şeyler için başarılı bir şekilde mücadele edebilirim.	☐	☐	☐	☐
19.	İyi arkadaşlıklar kurmak ve bu arkadaşlıkları sürdürmekte zorlanıyorum.	☐	☐	☐	☐
20.	İşler ters gittiğinde canım sıkılır.	☐	☐	☐	☐
21.	Dünyanın iyi ve mutlu bir yer olduğunu düşünüyorum.	☐	☐	☐	☐
22.	Aptalca şeyler yapan insanlarla dalga geçerim.	☐	☐	☐	☐
23.	Annemin benimle çok ilgilenmesini isterim.	☐	☐	☐	☐

Child PAQ

		BENİM İÇİN DOĞRU		BENİM İÇİN DOĞRU DEĞİL	
		Hemen hemen her zaman doğru	Bazen doğru	Nadiren Doğru	Hiçbir Zaman Doğru Değil
24.	İyi bir insan olduğumu düşünüyör ve başkalarının da öyle düşünmesini istiyorum.	☐	☐	☐	☐
25.	Başarısız biri olduğumu düşünüyorum.	☐	☐	☐	☐
26.	Aileme sevgi göstermek benim için kolaydır.	☐	☐	☐	☐
27.	Bir an neşeli ve mutlu oluyorum, bir sonraki an keyifsiz ve mutsuz.	☐	☐	☐	☐
28.	Benim için dünya mutsuz bir yerdir.	☐	☐	☐	☐
29.	Kızdığım zaman suratımı asar, somurturum.	☐	☐	☐	☐
30.	Bir şeyde zorlandığımda, birinin bana moral vermesini isterim.	☐	☐	☐	☐
31.	Kendimden oldukça memnunum.	☐	☐	☐	☐
32.	Yapmaya çalıştığım birçok şeyi beceremediğimi düşünüyorum.	☐	☐	☐	☐
33.	Hoşlandığım birine duygularımı göstermeye çalışmak benim için zordur.	☐	☐	☐	☐
34.	Kolay kolay ne kızarım, ne de birşeye canım sıkılır.	☐	☐	☐	☐
35.	Dünyayı tehlikeli bir yer olarak görüyorum.	☐	☐	☐	☐
36.	Kızgınlığımı kontrol etmekte zorlanırım.	☐	☐	☐	☐
37.	Canım yandığında ya da hastalandığımda, annemle babamın üzerime düşmeleri hoşuma gider.	☐	☐	☐	☐
38.	Kendimden memnun değilim.	☐	☐	☐	☐
39.	Yaptığım işlerde başarılı olduğumu düşünüyorum.	☐	☐	☐	☐
40.	Arkadaşlarıma onları gerçekten sevdiğimi göstermek kolaydır.	☐	☐	☐	☐
41.	Zor sorunlarla karşılaştığımda hemen canım sıkılır.	☐	☐	☐	☐
42.	Yaşam benim için güzel bir şeydir.	☐	☐	☐	☐

EK 6- Kardeş İlişkileri Anketi

Kardeş İlişkileri Anketi (KİA)

Sevgili Çocuklar,

Aşağıda kardeşiniz ve sizinle ilgili bazı sorular sorulmaktadır. Soruları dikkatlice okuyun, her sorunun beş şıkkın içinden kendinize en uygun olan cevabın bulunduğu kutucuğa (X) işareti koyunuz. Sorulara gerçek duygu ve düşüncelerinizle ve içtenlikle cevap veriniz. Soruları yanıtsız bırakmamaya özen gösteriniz.

Yardımlarınız için çok teşekkür ederim.

Arş. Gör. Esra Angın

Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Burada..... Kardeşinizi düşünerek cevap vermeniz istenmektedir.

- 1) Bazı kardeşler birbirleri için oldukça fazla iyi şeyler yaparlar. Bazıları ise bunu az yapar. Sen ve kardeşin ne kadar birbiriniz için iyi şeyler yaparsınız?
☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok çok fazla.
- 2) Anneniz, sana mı yoksa kardeşine mi daha iyi davranır?
☐ Hemen hemen her zaman kardeşime daha iyi davranır.
☐ Çoğunlukla kardeşime daha iyi davranır.
☐ İkimize aynı davranır.
☐ Çoğunlukla bana daha iyi davranır.
☐ Hemen hemen her zaman bana daha iyi davranır.
- 3) Kardeşine yapmayı bilmediği şeyleri ne kadar gösterirsin?
☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok çok fazla.

- 4) Kardeşin sana yapmayı bilmediğin şeyleri ne kadar gösterir?
- ☐ Hemen hemen hiç.
 - ☐ Oldukça az.
 - ☐ Biraz.
 - ☐ Oldukça fazla.
 - ☐ Çok çok fazla.
- 5) Kardeşine ne yapması gerektiğini ne kadar söylersin?
- ☐ Hemen hemen hiç.
 - ☐ Oldukça az.
 - ☐ Biraz.
 - ☐ Oldukça fazla.
 - ☐ Çok çok fazla.
- 6) Kardeşin sana ne yapman gerektiğini ne kadar söyler?
- ☐ Hemen hemen hiç.
 - ☐ Oldukça az.
 - ☐ Biraz.
 - ☐ Oldukça fazla.
 - ☐ Çok çok fazla.
- 7) Babanız sana mı yoksa kardeşine mi daha iyi davranır?
- ☐ Hemen hemen her zaman kardeşime daha iyi davranır.
 - ☐ Çoğunlukla kardeşime daha iyi davranır.
 - ☐ İkimize aynı davranır.
 - ☐ Çoğunlukla bana daha iyi davranır.
 - ☐ Hemen hemen her zaman bana daha iyi davranır.
- 8) Bazı kardeşler birbirlerini oldukça fazla önemserler. Bazıları ise o kadar da fazla önemsemez. Sen ve kardeşin birbirinizi ne kadar önemzersiniz?
- ☐ Hemen hemen hiç.
 - ☐ Oldukça az.
 - ☐ Biraz.
 - ☐ Oldukça fazla.
 - ☐ Çok çok fazla.
- 9) Sen ve kardeşin ne kadar beraber bir yere gider, ortak bir şeyler yaparsınız?
- ☐ Hemen hemen hiç.
 - ☐ Oldukça az.
 - ☐ Biraz.
 - ☐ Oldukça fazla.
 - ☐ Çok çok fazla.
- 10) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinizi aşağılar ve birbirinize isimler takarsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

11) Sen ve kardeşin ne kadar aynı şeylerden hoşlanırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

12) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinize her şeyi anlatırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

13) Bazı kardeşler yaptıkları işlerde birbirlerini geçmek ve yenmek için oldukça çaba sarf ederler. Bazıları ise bunu az yaparlar. Sen ve kardeşin, birbirinizi geçmek ve yenmek için ne kadar çaba gösterirsiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

14) Kardeşine ne kadar hayranlık ve saygı duyarsın?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

15) Kardeşin sana ne kadar hayranlık ve saygı duyar?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

16) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinizle anlaşamaz ve kavga edersiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

17) Bazı kardeşler birbiriyle oldukça fazla işbirliği yaparlar. Bazıları ise pek işbirliği yapmaz. Sen ve kardeşin ne kadar birbirinizle işbirliği yaparsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

18) Sen mi yoksa kardeşin mi annenizden daha fazla ilgi görürsünüz?

- ☐ Hemen hemen her zaman kardeşim daha çok ilgi görür.
- ☐ Çoğunlukla kardeşim daha çok ilgi görür.
- ☐ İkimiz de eşit derecede ilgi görürüz.
- ☐ Çoğunlukla ben daha çok ilgi görürüm.
- ☐ Hemen hemen her zaman ben daha çok ilgi görürüm.

19) Kardeşine kendi başına yapamadığı şeylerde ne kadar yardımcı olursun?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

20) Kardeşin sana kendi yapamadığın şeylerde ne kadar yardımcı olur?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

21) Yapılmasını istediğin şeyleri kardeşine ne kadar yaptırırsın?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

22) Kardeşin yapılmasını istediği şeyleri sana ne kadar yaptırır?

- ☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok fazla.

23) Sen mi yoksa kardeşin mi babanızdan daha fazla ilgi görürsünüz?

- ☐ Hemen hemen her zaman kardeşim daha çok ilgi görür.
☐ Çoğunlukla kardeşim daha çok ilgi görür.
☐ İkimiz de eşit derecede ilgi görürüz.
☐ Çoğunlukla ben daha çok ilgi görürüm.
☐ Hemen hemen her zaman ben daha çok ilgi görürüm.

24) Sen ve kardeşin birbirinizi ne kadar seversiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok fazla.

25) Bazı kardeşler birbirleriyle oldukça fazla oynayıp eğlenirler, bazıları ise çok az. Sen ve kardeşin birbirinizle ne kadar oynayıp eğlenirsiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok fazla.

26) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinize kötü davranırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok fazla.

27) Sen ve kardeşinin ne kadar ortak yönünüz vardır?

- ☐ Hemen hemen hiç.
☐ Oldukça az.
☐ Biraz.
☐ Oldukça fazla.
☐ Çok fazla.

28) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinizle sırlarınız ve özel duygularınızı paylaşırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

29) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinizle yarışsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

30) Kardeşine ne kadar saygı duyar ve onunla gururlanırsın?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

31) Kardeşin sana ne kadar saygı duyar ve seninle gururlanır?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

32) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinize çok kızar ve tartışmaya girersiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

33) Sen ve kardeşin ne kadar birbirinizle bir şeyler paylaşırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

34) Anneniz genellikle hanginizi kayırır (tarafını tutar), seni mi, kardeşini mi?

- ☐ Hemen hemen her zaman kardeşimi kayırır.
- ☐ Çoğunlukla kardeşimi kayırır.
- ☐ Hiçbirimizi kayırmaz.
- ☐ Çoğunlukla beni kayırır.
- ☐ Hemen hemen her zaman beni kayırır.

35) Kardeşine bilmediği şeyleri ne kadar öğretirsin?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

36) Kardeşin sana bilmediğin şeyleri ne kadar öğretir?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

37) Kardeşine ne kadar emirler yağdırırsın?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

38) Kardeşin ne kadar sana emirler yağdırır?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

39) Babanız genellikle hanginizi kayırır (taraf tutar), seni mi, kardeşini mi?

- ☐ Hemen hemen her zaman kardeşimi kayırır.
- ☐ Çoğunlukla kardeşimi kayırır.
- ☐ Hiçbirimizi kayırmaz.
- ☐ Çoğunlukla beni kayırır.
- ☐ Hemen hemen her zaman beni kayırır.

40) Kardeşinle senin aranda ne kadar güçlü bir sevgi duygusu vardır?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

41) Bazı çocuklar kardeşleriyle oldukça fazla zaman geçirirler, bazıları ise o kadar çok birlikte zaman geçirmezler. Sen ve kardeşin boş zamanınızın ne kadarını birlikte geçirirsiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

42) Sen ve kardeşin birbirinizi ne kadar kızdırır ve birbirinizle uğraşırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

43) Sen ve kardeşin birbirinize ne kadar benzersiniz?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

44) Sen ve kardeşin birbirinize başkalarının bilmesini istemediğiniz şeyleri ne kadar anlatırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

45) Sen ve kardeşin ne kadar bir şeyleri birbirinizden daha iyi yapmaya çalışırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

46) Kardeşine ne kadar değer verirsin?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

47) Kardeşin sana ne kadar değer verir?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

48) Sen ve kardeşin birbirinizle ne kadar tartışırsınız?

- ☐ Hemen hemen hiç.
- ☐ Oldukça az.
- ☐ Biraz.
- ☐ Oldukça fazla.
- ☐ Çok çok fazla.

UYGULAMA BİTTİ, İŞARETLEMEDİĞİNİZ BİR SORU YOKSA
KAĞITLARI VEREBİLİRSİNİZ!

Zamanınızı ayırdığınız için çok teşekkür ederim.
Başarılı ve mutlu günler geçirmeniz dileğiyle. ☺

Arş. Gör. Esra ANGIN
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

KAYNAKÇA

- Abbeduto, L., Seltzer, M. M., Shattuck, P., Krauss, M. W., Orsmond, G., ve Murphy, M. M. (2004). Psychological well-being and coping in mothers of youths with autism, down syndrome, or fragile X syndrome. *Journal Information*, 109(3).
- Akçakın, M. (2002). Sex Differences in Autism. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi/Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 9(1), 3-15.
- Akmanış, B. (2010) Otistik Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Desteğe Göre Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Fourth edition (DSM-IV)*. Washington: American Psychiatric Associaton.
- Ansari, Z.A. (2002). Parental Acceptance-Rejection of Disabled Children in Non-Urban Pakistan. *North American Journal of Psychology*, 4, (1), 121-128.
- APA (2001). *Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı*, Köroğlu E. (çev.) . Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Ashaboğlu, F. (2005). *The relationship of inparental conflict to psychological adjustment*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Atasoy, S. (2002). *Engelli (otistik) kardeşe sahip olan bireylerin kardeş ilişkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atladóttir, H. O., Parner, E. T., Schendel, D., Dalsgaard, S., Thomsen, P. H., ve Thorsen, P. (2007). Time trends in reported diagnoses of childhood neuropsychiatric disorders: a Danish cohort study. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 161(2), 193-198.
- Bågenholm, A. ve Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: A population-based study. *Journal of intellectual disability research*, 35(4), 291-307.
- Baker-Ericzen, M. J., Brookman-Frazee, L., ve Stahmer, A. (2005). Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research & practice for persons with severe disabilities*, 30, 194-204.
- Bank L., Burraston, B. ve Snyder, J. (2004). Sibling conflict and ineffective parenting as predictors of adolescent boys' antisocial behavior and peer difficulties: Additive and interactional effects. *Journal of research on adolescence*, 14(1), 99-125.
- Barling, J., MacEwen, K. E. ve Nolte, M. L. (1993). Homemaker role experiences affect toddler behaviors via maternal well-being and parenting behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 21(2), 213-229.
- Batum, P. (2007). *Öğrenme Bozukluklarında Ebeveyn Davranışları ile İçselleştirme ve Dışsallaştırma Sorunlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Baxter, A. J., Brugha, T. S., Erskine, H. E., Scheurer, R. W., Vos, T., ve Scott, J. G. (2015). The epidemiology and global burden of autism spectrum disorders. *Psychological medicine*, 45(03),601-613.
- Bee, H. ve Boyd D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- Belsky, J., Steinberg, L. ve Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child development*, 62(4), 647-670.
- Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation: A case study of 14 siblings from five families. *Journal of Pediatric Nursing*, 22(5), 410-418.
- Berger, E. M. ve Spieß, C. K. (2011). Maternal life satisfaction and child outcomes: Are they related?. *Journal of Economic Psychology*, 32(1), 142-158.
- Bhandari, A., Sandlow, J. I. ve Brannigan, R. E. (2011). Risks to offspring associated with advanced paternal age. *Journal of andrology*, 32(2), 121-122.
- Blacher, J. ve McIntyre, L. L. (2006). Syndrome specificity and behavioural disorders in young adults with intellectual disability: Cultural differences in family impact. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 184-198.
- Bodur, Ş. ve Soysal, A. Ş. (2004). Otizmin erken tanısı ve önemi. *Sted. Dergisi*, 13, 394-98.
- Borazancı-Persson, S. (2003). *AQ Otistik zeka seviyeleri ve otizm*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bowes, L., Maughan, B., Caspi, A., Moffitt, T. E., ve Arseneault, L. (2010). Families promote emotional and behavioural resilience to bullying: evidence of an

- environmental effect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(7), 809-817.
- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual review of psychology*, 49(1), 1-24.
- Brody, G. H. (2004). Siblings' direct and indirect contributions to child development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(3), 124-126.
- Brody, G. H., Kim, S., Murry, V. M. ve Brown, A. C. (2003). Longitudinal direct and indirect pathways linking older sibling competence to the development of younger sibling competence. *Developmental psychology*, 39(3), 618.
- Buhrmester, D. ve Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child development*, 61(5), 1387-1398.
- Buist, K. L., Deković, M. ve Prinzie, P. (2013). Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 33(1), 97-106.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (5. Baskı)*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cicirelli, V. G. (1995). Sibling relationships in cross-cultural perspective. In *Sibling Relationships Across the Life Span* (pp. 69-85). Springer US.
- Coie, J. D. ve Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior.
- Condry, J. ve Condry, S. (1976). Sex differences: A study of the eye of the beholder. *Child development*, 812-819.
- Connidis, I. A. (1992). Life transitions and the adult sibling tie: A qualitative study. *Journal of Marriage and the Family*, 972-982.

- Constantino, J. N., Lajonchere, C., Lutz, M., Gray, T., Abbacchi, A. ve McKenna, K., (2006). Autistic social impairment in the siblings of children with pervasive developmental disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 163, 294–296.
- Cooke, J. ve Semmens, C. (2010). The development and evaluation of a support group for siblings of children on the autism spectrum. *Good Autism Practice (GAP)*, 11(1), 23-30.
- Courtman, S. P. ve Mumby, D. (2008). Children with learning disabilities. *Pediatric Anesthesia*, 18(3), 198-207.
- Cmic, K., ve Low, C. (2002). Everyday stresses and parenting. *Handbook of Parenting Volume 5 Practical Issues in Parenting*, 242.
- Cunningham, M., Swanson, D. P., Spencer, M. B. ve Dupree, D. (2003). The association of physical maturation with family hassles among African American adolescent males. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 9(3), 276.7
- Darıca, N., Abidoğlu, Ü. ve Gümüşçü, Ş. (2002). Otizm ve Otistik Çocuklar. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Davis, N.O. ve Carter, A.S. (2008) Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: associations with child characteristics. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38: 1278-1291.
- Davison, G. C. ve Neale, J. M. (2004). *Anormal Psikolojisi:(Abnormal Psychology)*. (Dağ, İ., Ed.) Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

- Donovan, A. M. (1988). Family stress and ways of coping with adolescents who have handicaps: Maternal perceptions. *American Journal on Mental Retardation*, 92 (6), 502–509.
- Dunn, J. (1995). *İkinci Çocuk*. (H., Aşuroğlu,Çev.) İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Dyson, L. (2010). Unanticipated effects of children with learning disabilities on their families. *Learning Disability Quarterly*, 33(1), 43-55.
- Dyson, L. L. (2003). Children with learning disabilities within the family context: A comparison with siblings in global self–concept, academic self–perception, and social competence. *Learning Disabilities Research & Practice*, 18(1), 1-9.
- Eisenhower, A. S., Baker, B. L., ve Blacher, J. (2005). Preschool children with intellectual disability: syndrome specificity, behaviour problems, and maternal well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(9), 657-671.
- Elder, J. H. ve D'Alessandro, T. (2009). Supporting Families of Children With Autism Spectrum Disorders: Questions Parents Ask and What Nurses Need to Know. *Pediatric Nursing*, 35(4), 240-253.
- Elemek, A. M. (2008). *Öğrenme Bozukluğu Olan Çocuklarda Benlik Saygısının ve Kaygı Durumunun İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Erden, G., Kurdoglu, F. ve Aysev, A. (1999). Özgül öğrenme güçlüğü anne babalar için el kitabı. Ankara: Novartis.

- Erkman, F. (2004). The relationship of self-reported physical punishment to parental acceptance-rejection in Turkish parents. In *33rd Annual Meeting of the Society for Cross-cultural Research. San Jose, California.*
- Eryavuz, A. (2006). *Çocuklukta algılanan ebeveyn kabul veya reddinin yetişkinlik dönemi yakın ilişkileri üzerindeki etkileri. dönemi yakın ilişkileri üzerindeki etkileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Exceptional Children*, Vol 29(2), 73-78.
- Fisman, S., Wolf L., Ellison D. ve Freeman T. (2000). A Longitudinal Study of Siblings of Children With Chronic Disabilities. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45, 369-375.
- Fombonne, E. (2003). Epidemiological surveys of autism and other pervasive developmental disorders: an update. *Journal of autism and developmental disorders*, 33(4), 365-382.
- Fombonne, E. (2009). Epidemiology of pervasive developmental disorders. *Pediatric research*, 65(6), 591-598.
- Fortier, L. M., ve Wanlass, R. L. (1984). Family crisis following the diagnosis of a handicapped child. *Family Relations*, 13-24.
- Fraenkel J. ve Wallen E. (1993). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: Mc Graw.
- Fuchs, D., Fuchs, L. S., Mathes, P. G., Lipsey, M. E. ve Eaton, S. (2000). A Meta-Analysis of Reading Differences between Underachievers with and without the Learning Disabilities Label: A Brief Report. *Learning Disabilities: A Multidisciplinary Journal*, 10(1), 1-3.

- Gass, K., Jenkins, J., ve Dunn, J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of child psychology and psychiatry*, 48(2), 167-175.
- Gau, S. S. F., Chou, M. C., Chiang, H. L., Lee, J. C., Wong, C. C., Chou, W. J. ve Wu, Y. Y. (2012). Parental adjustment, marital relationship, and family function in families of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(1), 263-270.
- Ginieri-Coccossis, M., Rotsika, V., Skevington, S., Papaevangelou, S., Malliori, M., Tomaras, V. ve Kokkevi, A. (2013). Quality of Life in newly diagnosed children with specific learning disabilities (SpLD) and differences from typically developing children: a study of child and parent reports. *Child: care, health and development*, 39(4), 581-591.
- Girli, A. (1995). *Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Girli, A. (2004). *Otistik Çocuklar ve Aileleri Aile Eğitim Programları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. Işık Özel Eğitim Yayınları, İzmir
- Gold, N. (1993). Depression and social adjustment in siblings of boys with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23, 147–163.
- Gracia, E., Lila, M. ve Musitu, G. (2005). Parental rejection and psychosocial adjustment of children. *Salud Mental*, 28(2), 73-81.
- Gray, D. E., ve Holden, W. J. (1992). Psycho-social well-being among the parents of children with autism. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 18(2), 83-93.

- Hames, A. (2005). How younger siblings of children with learning disabilities understand the cognitive and social implications of learning disabilities. *European journal of special needs education*, 20(1), 3-19.
- Hamlyn-Wright, S., Draghi-Lorenz, R., ve Ellis, J. (2007). Locus of control fails to mediate between stress and anxiety and depression in parents of children with a developmental disorder. *Autism*, 11(6), 489-501.
- Hansen, S. N., Schendel, D. E., ve Parner, E. T. (2015). Explaining the increase in the prevalence of autism spectrum disorders: The proportion attributable to changes in reporting practices. *JAMA pediatrics*, 169(1), 56-62.
- Happé, F., Briskman, J. ve Frith, U. (2001). Exploring the cognitive phenotype of autism: weak “central coherence” in parents and siblings of children with autism: I. Experimental tests. *Journal of child psychology and psychiatry*, 42(3), 299-307.
- Harris, S. L. ve Glasberg, B.A. (2003). *Siblings of Children With Autism: A Guide for Families*. Bethesda: Woodbine House.
- Hastings, R. P. (2003). Brief report: Behavioral adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Autism and developmental Disorders*, 33(1), 99-104.
- Hastings, R. P. (2007). Longitudinal relationships between sibling behavioral adjustment and behavior problems of children with developmental disabilities. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(8), 1485-1492.
- Hastings, R. P., ve Johnson, E. (2001). Stress in UK families conducting intensive home-based behavioral intervention for their young child with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 31(3), 327-336.

- Hastings, R. P., Kovshoff, H., Ward, N. J., Degli Espinosa, F., Brown, T., ve Remington, B. (2005). Systems analysis of stress and positive perceptions in mothers and fathers of pre-school children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 35(5), 635-644.
- Hastings, R. P., ve Taunt, H. M. (2002). Positive perceptions in families of children with developmental disabilities. *Journal Information*, 107(2).
- Heller, T., Hsieh, K. Ve Rowitz, L. (1997). Maternal and paternal caregiving of persons with mental retardation across the lifespan. *Family Relations*, 407-415.
- Herring, S., Gray, K., Taffe, J., Tonge, B., Sweeney, D. ve Einfeld, S. (2006). Behaviour and emotional problems in toddlers with pervasive developmental disorders and developmental delay: associations with parental mental health and family functioning. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 874-882.
- Hetherington, E. M. (1988). Parents, children, and siblings: Six years after divorce. *Relationships within families: Mutual influences*, 311-331.
- Hodapp, R. M., ve Urbano, R. C. (2007). Adult siblings of individuals with Down syndrome versus with autism: findings from a large-scale US survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(12), 1018-1029.
- Howe, N., Aquan-Assee, J., Bukowski, W. M., Lehoux, P. M. ve Rinaldi, C. M. (2001). Siblings as confidants: Emotional understanding, relationship warmth, and sibling self-disclosure. *Social Development*, 10(4), 439-454.
- Howlin, P. (1988). Living with impairment: The effects on children of having and autistic sibling. *Child: Care, Health and Development*, 14, 395-408.

- Jenkins, J., Simpson, A., Dunn, J., Rasbash, J., ve O'Connor, T. G. (2005). Mutual influence of marital conflict and children's behavior problems: Shared and nonshared family risks. *Child development*, 76(1), 24-39.
- Kaminsky, L., ve Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 31(4), 399-410.
- Kapçı, E. G. ve Küçüker, S. (2006). Ana babaya bağlanma ölçeği: Türk üniversite öğrencilerinde psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(4), 286-295.
- Karande, S., Kumbhare, N., Kulkarni, M. ve Shah, N. (2009). Anxiety levels in mothers of children with specific learning disability. *Journal of postgraduate medicine*, 55(3), 165.
- Kasuto, S. (2005). *Özel anaokullarına devam eden 6 yaş çocuklarının cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıpyargıları ile annenin sosyal uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Katz, L. F., Kramer, L., ve Gottman, J. M. (1992). Conflict and emotions in marital, sibling, and peer relationships. *Conflict in child and adolescent development*, 122-149.
- Keller, D. ve Honig, A. S. (2004). Maternal and paternal stress in families with school-aged children with disabilities. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74(3), 337.
- Khaleque, A. (2013). Perceived Parental Warmth, and Children's Psychological Adjustment, And Personality Dispositions: A Meta- analysis, *J Child Fam Stud*, 22: 297- 306 Web:

<http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=14f29fc1-f639-48c7-8ef6-266c1ca6503c%40sessionmgr4005&vid=0&hid=4210> adresinden 29

Mart 2015'te alınmıştır.

- Khaleque, A. ve Rohner, R. P. (2002). Perceived Parental Acceptance-Rejection and Psychological Adjustment: A Meta-Analysis of Cross-Cultural and Intracultural Studies. *Journal of Marriage and Family*, 64(1), 54-64.
- King, G. A., Zwaigenbaum, L., King, S., Baxter, D., Rosenbaum, P., ve Bates, A. (2006). A qualitative investigation of changes in the belief systems of families of children with autism or Down syndrome. *Child: care, health and development*, 32(3), 353-369.
- Kirk, S. ve Bateman, B. (1962). Diagnosis and remediation of learning disabilities.
- Koegel, L. K., Koegel, R. L., Hurley, C., ve Frea, W. D. (1992). Improving social skills and disruptive behavior in children with autism through self-management. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 25(2), 341-353.
- Kogan, M. D., Strickland, B. B., Blumberg, S. J., Singh, G. K., Perrin, J. M. ve van Dyck, P. C. (2008). A national profile of the health care experiences and family impact of autism spectrum disorder among children in the United States, 2005–2006. *Pediatrics*, 122(6), e1149-e1158.
- Korkmazlar, O.Ü.(2003). Öğrenme Bozukluğu ve Özel Eğitim. Farklı Gelişen Çocuklar. Ed: Adnan Kulaksızoğlu. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Korkmazlar, Ü. (1992). 6-11 yaş ilkokul çocuklarında özel öğrenme bozukluğu ve tanı yöntemleri. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Kourkoutas, E., ve Erkman, F. (Eds.). (2011). *Interpersonal Acceptance and Rejection: Social, Emotional, and Educational Contexts*. Universal-Publishers.
- Kronenberger, W. G., ve Dunn, D. W. (2003). Learning disorders. *Neurologic clinics*, 21(4), 941-952.
- Kuo, Y. C. (2000). *Siblings of a child with an intellectual disability: identifying those at risk*. National Library of Canada
- Lainhart, J. E. (1999). Psychiatric problems in individuals with autism, their parents and siblings. *International Review of Psychiatry*, 11(4), 278-298.
- Lamb, M. E. ve Sutton-Smith, B. (2014). *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. Psychology Press. New York: Taylor & Francis
- Lardieri, L. A., Blacher, J., ve Swanson, H. L. (2000). Sibling relationships and parent stress in families of children with and without learning disabilities. *Learning Disability Quart.*
- Lauritsen, M., ve Ewald, H. (2001). The genetics of autism. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 103(6), 411-427.
- Lauritsen, M., ve Ewald, H. (2001). The genetics of autism. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 103(6), 411-427.
- Little, L. (2001). Differences in stress and coping for mothers and fathers of children with Asperger's syndrome and nonverbal learning disorders. *Pediatric Nursing*, 28(6), 565-570.
- Ma, D. Q., Rabionet, R., Konidari, I., Jaworski, J., Cukier, H. N., Wright, H. H., ... ve Martin, E. R. (2010). Association and gene–gene interaction of SLC6A4

- and ITGB3 in autism. *American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics*, 153(2), 477-483.
- Machado, M., Machado, F., Neves, S. ve Fávero, M. (2014). How Do Parental Acceptance–Rejection, Power, and Prestige Affect Psychological Adjustment? A Quantitative Study With a Sample of Portuguese College Students. *Cross-Cultural Research*,
- Macks, R. J., ve Reeve, R. E. (2007). The Adjustment of Non- Disabled Siblings of Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders* , 1060-1067.
- McGuire, S., McHale, S. M. ve Updegraff, K. (1996). Children's perceptions of the sibling relationship in middle childhood: Connections within and between family relationships. *Personal Relationships*, 3(3), 229-239.
- McHale, S. M. ve Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25, 421–429.
- Meyer, Katherine A., Brooke Ingersoll ve David Z. Hambrick. "Factors influencing adjustment in siblings of children with autism spectrum disorders." *Research in Autism Spectrum Disorders* 5.4 (2011): 1413-1420.
- Meyers, C. E. ve Blacher, J. (1987). Parents' perceptions of schooling for severely handicapped children: Home and family variables. *Exceptional children*, 53(5), 441-449.
- Milshtein, S., Yirmiya, N., Oppenheim, D., Koren- Karie, N. ve Levi, S. (2010). Resolution of the diagnosis among parents of children with autism spectrum

- disorder: Association with child and parent characteristics. *Journal of Autism and Developmental Disorders* , 89-99.
- Moes, D., Koegel, R. L., Schreibman, L. ve Loos, L. M. (1992). Stress profiles for mothers and fathers of children with autism. *Psychological Reports*, 71(3f), 1272-1274.
- Najam, N., Hussain, S., Kanwal, R. H., Malik, F. ve Kausar, R. (2014). Parental power, prestige, and acceptance as predictors of young adults' psychological adjustment in Gilgit-Baltistan, Pakistan. *Cross-Cultural Research*, 48(3), 270-277.
- Narita, T., Sato, T., Hirano, S., Gota, M., Sakado, K. ve Uehara, T. (2000). Parental child-rearing behavior as measured by the Parental Bonding Instrument in a Japanese population: factor structure and relationship to a lifetime history of depression. *Journal of affective disorders*, 57(1), 229-234.
- Neely-Barnes, S. L. ve Dia, D. A. (2008). Families of children with disabilities: A review of literature and recommendations for interventions.
- Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal relationships*, 12(1), 1-22.
- Olsson, M. B. ve Hwang, C. P. (2006). Well-being, involvement in paid work and division of child-care in parents of children with intellectual disabilities in Sweden. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 963-969.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2007). Siblings of individuals with autism or Down syndrome: Effects on adult lives. *Journal of intellectual disability research*, 51(9), 682-696.

- Orsmond, G. I., Kuo, H. Y. ve Seltzer, M. M. (2009). Siblings of individuals with an autism spectrum disorder Sibling relationships and wellbeing in adolescence and adulthood. *Autism*, 13(1), 59-80.
- Ozonoff, S. ve Rogers, S. J. (2003). From Kanner to the millennium. A. Ozonoff, S. J. Rogers ve R. L. Hendren (Editörler), *Autism spectrum disorders: A research review for practitioners* (s. 3-33). Washington, DC: American Psychiatric Publishing, Inc.
- Ozturk, Y., Riccadonna, S. ve Venuti, P. (2014). Parenting dimensions in mothers and fathers of children with Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(10), 1295-1306.
- Parish, S. L., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S. ve Floyd, F. (2004). Economic implications of caregiving at midlife: Comparing parents with and without children who have developmental disabilities. *Journal Information*, 42(6).
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Lloyd, T. ve Dowey, A. (2009). Emotional and behavioural adjustment in siblings of children with intellectual disability with and without autism. *Autism*, 13(5), 471-483.
- Pilowsky, T., Yirmiya, N., Doppelt, O., Gross-Tsur, V. ve Shalev, R. S. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 855-865.
- Pisula, E. (2007). A comparative study of stress profiles in mothers of children with autism and those of children with Down's syndrome. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 20(3), 274-278.

- Pomerleau, A., Malcuit, G., Turgeon, L., & Cossette, A. L. (1997). Effects of labelled gender on vocal communication of young women with 4-month-old infants. *International Journal of Psychology*, 32(2), 65-72.
- Quintero, N. ve McIntyre, L. L. (2010). Sibling adjustment and maternal well-being: An examination of families with and without a child with an autism spectrum disorder. *Focus on autism and other developmental disabilities*, 25(1), 37-46.
- Randall, P. ve Parker, J. (1993). *Supporting the families of children with autism*. New York: John Wiley & Sons.
- Reichman, N. E., Corman, H., ve Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Maternal and child health journal*, 12(6), 679-683.
- Risdal D., Singer G.H.S. (2004) Marital Adjustment in Parents of Children with Disabilities: A Historical Review and Meta-Analysis. *Research ve Practice for Persons with Severe Disabilities*, 29(2):95-103.
- Rivers, J. W. ve Stoneman, Z. (2003). Sibling relationships when a child has autism: Marital stress and support coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(4), 383-394.
- Rodrigue, J. R., Morgan, S. B. ve Geffken, G. R. (1992). Psychosocial Adaptation of fathers of children with autism, down syndrome and normal development. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 249-264.
- Roeyers, H., & Mycke, K. (1995). Siblings off a child with autism, with mental retardation and with a normal development. *Child: care, health and development*, 21(5), 305-319.
- Rohner, R. P. (1986). The warmth dimension. *Beverly Hills, CA: Sage*, 1, 73.

- Rohner, R. P. ve Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross-Cultural Research*, 36(1), 16-47.
- Rohner, R. P. ve Brothers, S. A. (1999). Perceived parental rejection, psychological maladjustment, and borderline personality disorder. *Journal of Emotional Abuse*, 1(4), 81-95.
- Rohner, R. P. ve Khaleque, A. (2002). Parental acceptance-rejection and life-span development: A universalist perspective. *Online readings in psychology and culture*, 6(1), 4.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. ve Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications. In R. P. Rohner ve A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (s. 1-36). Storrs: Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. ve Cournoyer, D. E. (2005). Parental Acceptance-Rejection: Theory, Methods, Cross-Cultural Evidence, and Implications. *Ethos*, 33(3), 299-334.
- Ross, P. ve Cuskelly, M. (2006). Adjustment, sibling problems and coping strategies of brothers and sisters of children with autistic spectrum disorder. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 31(2), 77-86.
- Russell, F. (2003). The expectations of parents of disabled children. *British Journal of Special Education*, 30(3), 144-149.
- Scorgie, K. ve Sobsey, D. (2000). Transformational outcomes associated with parenting children who have disabilities. *Mental retardation*, 38(3), 195-206.

- Scorgie, K. ve Sobsey, D. (2000). Transformational outcomes associated with parenting children who have disabilities. *Mental retardation*, 38(3), 195-206.
- Sencar, B. (2007). *Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sencer, Muzaffer. (1989) *Toplum Bilimlerinde Yöntem*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Seven, S. (2008). Yedi-Sekiz Yaş Çocuklarının Sosyal Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 151-174.
- Shaffer, D. (2008). *Social and personality development*. Cengage Learning.
- Shattuck, P. T. (2006). The contribution of diagnostic substitution to the growing administrative prevalence of autism in US special education. *Pediatrics*, 117(4), 1028-1037.
- Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P. ve Feeney, J. (2004). Children's perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41(1-2), 69-94.
- Sherman, A. M., Lansford, J. E. ve Volling, B. L. (2006). Sibling relationships and best friendships in young adulthood: Warmth, conflict, and well-being. *Personal Relationships*, 13(2), 151-165.
- Shivers, C. M., Deisenroth, L. K. ve Taylor, J. L. (2013). Patterns and predictors of anxiety among siblings of children with autism spectrum disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(6), 1336-1346.
- Silver L.B., (1993). Introduction and overview to the clinical concepts of learning disabilities. *Child Adolescents Pyschiatric Clinics*, 2, 181–192.

- Silver L.B., (1996) Developmental learning disorder, *Child and Adolescent Psychiatry A Comprehensive Textbook*. M Lewis (Ed), Baltimore, Williams & Wilkins, s.520-526.
- Sivberg, B. (2002). Family system and coping behaviors: a comparison between parents of children with autistic spectrum disorders and parents with non-autistic children. *Autism: The International Journal Of Research And Practice*, 6(4), 397-409.
- Smith, T. ve Perry, A. (2005). A sibling support group for brothers and sisters of children with autism. *J Dev Disabil*, 11, 77-88.
- Stainton, T., ve Besser, H. (1998). The positive impact of children with an intellectual disability on the family 1. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 23(1), 57-70.
- Steuer, F. B. (2014). Sibling relationships. *Salem Press Encyclopedia Of Health*. [www. online.salempress.com](http://www.online.salempress.com) (Erişim Mart 2015).
- Stewart, R. B., Beilfuss, M. L., Verbrugge, K. M., Kozak, A. ve Tingley, L. (1995). That was then, this is now: An empirical typology of adult sibling relationships. In *biennial meeting of the Society for Research on Child Development, Indianapolis*.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134-142.
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: Research themes. *Mental Retardation*, 43, 339–350. doi:10.1352/0047-6765(2005)43[339:SOCWDR]2.0.CO;2.

- Stotz-Ingenlath, G. (2000). Epistemological aspects of Eugen Bleuler's conception of schizophrenia in 1911. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 3(2), 153-159.
- Şahin, T. F. ve Ünver, N. (2005). Okulöncesi eğitim programlarına aile katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 23-30.
- Şenel, G. H. (1995). Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla, Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması. *ÖzelEğitim Dergisi*, 2(1), 33-39.
- Taanila, A., Syrjälä, L., Kokkonen, J. ve Järvelin, M. R. (2002). Coping of parents with physically and/or intellectually disabled children. *Child: Care, Health and Development*, 28(1), 73-86.
- Tomeny, T. S., Barry, T. D. ve Bader, S. H. (2014). Birth order rank as a moderator of the relation between behavior problems among children with an autism spectrum disorder and their siblings. *Autism*, 18(2), 199-202.
- Trehub, S. E., Unyk, A. M., Kamenetsky, S. B., Hill, D. S., Trainor, L. J., Henderson, J. L. ve Saraza, M. (1997). Mothers' and fathers' singing to infants. *Developmental psychology*, 33(3), 500.
- Trigonaki, N. (2002). Parents of children with autism and the five basic needs. *International Journal of Reality Therapy*, 21 (2): 13-14
- Tudor, M. E. ve Lerner M. D., (2015) Intervention and Support for Siblings of Youth with Developmental Disabilities: A Systematic Review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1 – 23
- Turgut, A. (2005). *The relationship between bullying tendency, parental acceptance-rejection, and self-concept among seventh grade students*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul.

- Varan A (2003) Türk örnekleminde EKRÖ ve KİDÖ çocuk ve ebeveyn ölçeklerinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. <http://www.azmivaran.com/arastirma/ekar-kurami-arastirmalari/>
- Varol, N. (2005). *Aile Eğitimi*. Ankara Kök Yayınevi.
- Verté, S., Roeyers, H. ve Buysse, A. (2003). Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, 29(3), 193-205.
- Verté, S., Roeyers, H. ve Buysse, A. (2003). Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, 29(3), 193-205.
- Walton, K. M. ve Ingersoll, B. R. (2015). Psychosocial Adjustment and Sibling Relationships in Siblings of Children with Autism Spectrum Disorder: Risk and Protective Factors. *Journal of autism and developmental disorders*, 1-15.
- Whitman, T. L. (2004). The development of autism: A self-regulatory perspective. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Whitman, T. L. ve DeWitt, N. (2011). *Key Learning Skills for Children with Autism Spectrum Disorders*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers .
- Wicks-Nelson, R. ve Israel, A.C. (2006). *Behavior Disorders of Childhood*. (6th ed) Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Willemsen-Swinkels, S. H., ve Buitelaar, J. K. (2002) The autistic spectrum: subgroups, boundaries, and treatment. *Psychiatric Clinics of North America*, 25(4): 811-836.
- Wingate, M., Kirby, R. S., Pettygrove, S., Cunniff, C., Schulz, E., Ghosh, T., ... ve Yeargin-Allsopp, M. (2014). Prevalence of autism spectrum disorder among

children aged 8 years-autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, 2010. *MMWR Surveillance Summaries*, 63(2).

Woolfenden, S., Sarkozy, V., Ridley, G. ve Williams, K. (2012). A systematic review of the diagnostic stability of Autism Spectrum Disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(1), 345-354.

www.autismspeaks.org/science/science-news/can-rise-autism-be-explained-broadened-diagnosis

Yalçın, B. (2015). *Öğrenmeye İlişkin Sorunlar Yaşayan ve Yaşamayan İlköğretim Öğrencilerinin Ebeveyn Kabul-Red Algılarının Öz Kavramı Üzerindeki Etkisinde Olumsuz Otomatik Düşüncelerin Aracı Rolünün Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, S. A. (2004). Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Psikososyal Özellikleri, Sorunları ve Eğitimi. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2).

Ylvén, R., Björck-Åkesson, E. ve Granlund, M. (2006). Literature review of positive functioning in families with children with a disability. *Journal of Policy and practice in Intellectual Disabilities*, 3(4), 253-270.

Yörükoğlu, A. (1999). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Özgür Yayınları